

ЛУЧШИЕ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ

международном научно-образовательном
электронном журнале

ЧАСТЬ-34
ТОМ-3
12/2024

OPEN ACCESS

ЛУЧШИЕ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ

международный научный электронный журнал

ЧАСТЬ-34 ТОМ-3

Декабрь - 2024 год

TIL O'RGANISHDA DIQQAT VA XOTIRANING AHAMIYATI VA ULARDAN SAMARALI FOYDALANISH YO'LLARI

Ilmiy rahbar: Soliyeva Z.Z.

SamDCHTI Ingliz tili fakulteti talabasi

Turdiboyeva Sevinch

Annotatsiya: Bilamizki, odamzod xotirasi bilan yashaydi, undan faqat xotira qoladi. Xotirasiz insonlar hayvonga o'xshab qolishadi. Inson esda saqlab qolishi uchun avvalo u diqqat- e'tiborli bo'lishi zarur. Agarda shaxsda diqqat bo'lmasa unda xotira ham bo'lmaydi. Shu bilan birga bilim olish jarayonida ham diqqat va xotira asosiy muammolardan biri hisoblanadi. Ta'lim olish jarayonida inson qanchalik diqqat e'tiborli bo'lsa, shuncha yaxshi esda saqlab qoladi. Xotirasi ma'lumotlarni eslab qolgan insonning esa yangi bilimlarni o'zlashtirishi boshqalarninkiga qaraganda tez, oson va sifatli kechadi. Mazkur maqolada diqqat va xotiraning o'rni va uni rivojlantirishning o'ziga xos usullari tadbiiq etiladi.

Kalit so'zlar: Xotira, diqqat, neyrobika, ofitsiant, shezofrineya, skleroz, markaziy nerv hujayrasi, dominanta, optimal qo'zg'alish, mentalitet, kognitiv jarayon.

Har bir shaxsning rivojlanishi, taraqqiyoti bevosita uning xotirasi bilan bog'liq. Sechenovning Xotirasiz inson "abadiy go'daklik holatida" qolgan bo'lar edi degan fikrlari, shuningdek, S.L. Rubinshteyn ta'kidlaganidek: " Xotirasiz daqiqa mavjudotlari bo'lar edik. O'tmishimiz kelajak uchun o'lik bo'lar edi. Hozirgi zamon kechmishiga ko'ra o'tmishda badar yo'qolar edi" degan fikrlari xotiraning inson hayotida nechog'lik muhim manbaa ekanligidan dalolat beradi.

Xotira bu – inson ko'rgan, eshitgan yoki o'qigan ma'lumot va voqealarni o'zi xohlagan paytda yodga olishidir. Xotira jarayoniga esda saqlash, esga tushirish va unutish kiradi.

Esda saqlash – olingan informatsiya va axborotlarni saqlash jarayoni hisoblanadi. Bunda ong harakatga keladi va qabul qilingan ma'lumotlarning ma'lum qismi esda qoladi va yana bir ma'lum qismi unutiladi.

Esga tushirish - esda olib qolingan ma'lumotni aktuallashtirish bo'lib, kishi undan xohlagan vaqtda foydalanish imkoniyatidir.

Esdan chiqarish – qayta yodga olishdagi qiyinchiliklar hisoblanib, bu jarayon to'la, qisman, qisqa muddatli va uzoq muddatli bo'ladi.

Har bitta o'rganilgan bilim va malakalar xotirada saqlanib qolinishi uchun ularni vaqti-vaqti bilan takrorlab turish lozim. Biror bir material o'zlashtirilgandan so'ng oz vaqtdan keyin emas balki, uzoq vaqtdan keyin esga tushishi bu – materialning miya po'stlog'ida mustahkamlanishi. Shuni aytish joizki, odamlar orasida “unitish yomon” degan fikr mavjud. Aksincha, unutish xotiradagi eng muhim jarayonlardan biri hisoblanadi va u bizga qimmatli bo'lgan narsalarni bilish, esda saqlab qolish imkoniyatini yaratib beradi. Aks holda inson xotirasi keraksiz informatsiyalar bilan to'lib ketadi va yangi narsalar bilan muloqot qilishi qiyinlashadi.

Xotira turlari

Xotira faolligiga ko'ra ixtiyoriy va ixtiyorsiz bo'ladi. Biror bir material yoki ko'nikmalarni esda saqlash muddatiga ko'ra 2 turga bo'linadi.

1. Uzoq muddatli xotira
2. Qisqa muddatli xotira.[6]

Uzoq muddatli xotira bu – inson o'zlashtirgan informatsiya va axborotlarni oradan ancha vaqt o'tsa ham yodga olishi bo'lib, bu materiallar inson xotirasida bir necha yillar balki butun umr eslay olishidir. Asosan, uzoq muddatli xotira oraliqli takrorlash yoki shaxsning his-tuyg'ulariga qattiq ta'sir qilgan voqea-xodisalar orqali yuzaga keladi. Bundan tashqari hozirgi kunda ko'plab ma'lumotlarni eslab qolish usullari mavjud va ular ham bunga misol bo'la oladi. Masalan, bobo- buvilarimiz yoki ota-onalarimiz bolaligida bo'lgan qiziq voqealarni aytib berishadi.

Qisqa muddatli xotiraga keladigan bo'lsak, bu operativ xotira deb ham yuritiladi. Bunda o'quvchi yoki talabaning imtihonga tayyorlanish vaqtini misol qilib olsak bo'ladi. Ular tanlangan material o'rganib yodlashadi va ma'lum maqsad uchun ulardan foydalanib bo'lgach, bu ma'lumotlarning 97% ini eslaridan chiqarib yuborishadi. Bu paytda yana bir narsani ko'rishimiz mumkinki, inson psixologiyasi juda katta ahamiyatga ega. Ya'ni talaba “imtihondan o'tib olsam bo'ldi” degan motivatsiya bilan esda saqlaydi. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, “esimdan also chiqarmayman” yoki “esimda uzoq saqlayman” deb, jazm qilib yodlangan bilimlar inson xotirasida ancha vaqtgacha saqlanib qolar ekan. Rus psixologi zeygarnik ko'plab inson miya faoliyati ilan bog'liq tajribalar o'tkazgan bo'lib Vena restoranidagi tasodifiy voqea ofitsiantlarning qisqa muddatli xotirasining rivojlanganligiga bir misol bo'la oladi. 1920-yillarning bir kunida gavjum Vena restoranida o'tirgan rus psixologi Bluma Zeygarnik (Bluma Zeigarnik) ofitsiantlarning mijozlar hali qabul qilib olmagan buyurtmalar ro'yxatini yaxshi

eslab qolishlarini va oziq-ovqat yetkazib, chek yopilishi bilan oq bu buyurtmalar ro'yhatini tez unutishlarini payqab qoladi.[1]

O'z miya faoliyatini tushinmaydigan, xotira imkoniyatlaridan to'g'ri foydalanishni bilmaydigan insonlar doimo ozlarining sustligi bilan nolib yurishadi. Har bir insonning miyasi bir xil tuzilgan bo'lib undan qanday samarali va unumli foydalanish kishilarning o'ziga bog'liq. Ular faqat hajmi og'irligi bilan farq qilishi mumkin. Bir necha yillar ilgari bor yo'g'i inson miyasing 10% i ishlaydi degan noto'g'ri qarashlar mavjud edi. Yo'q, har bir individning miyasi 100% ishlaydi. Faqatgina bu insonlarning onglik darajasi ularning genlariga, ijtimoiy muhitiga bog'liq bo'ladi. Shunday ekan, yomon xotira bo'lmaydi, aksincha, rivojlantirilmagan xotira bo'ladi. Aksariyat holatlar ham uchrab turadi, ular xotiraning buzilish holatlari bilan bog'liq. Biron bir kuchli ta'sir (qo'rqish, stress, depressiya va h.k) miyaning katta yarim sharidagi kishi xotirasi bilan bog'liq bolgan markaziy nerv hujayralarining shikastlanishi oqibatida yuzaga kelishi mumkin. Shezofrineya, skleroz kabi kasalliklar xotiraning buzilishi bilan kehadigan hastalik turlari.[11]

Xotirani o'rganish XIX asrning 80- yillariga to'g'ri keladi. 1885-yilda nemis olimi "Ebbingous xotirlab qolish jarayonlari haqida" , XX asrning 30-yillarida Rossiya psixologlari L.S. Vigodskiy, A.N. Leontev, A.N Zankov, T.I.Zinchinko kabilar xotiraning turli qismlari va imkoniyatlarini o'rganishgan.[5]

DIQQAT

Kishi faoliyatlarining barchasi ya'ni aqliy mehnatning ham, jismoniy mehnatning ham samaradorligi uchun diqqat talab qilinadi. Insonlarning diqqati ta'lim olish sifatini yaxshilovchi, uni osonlashtiruvchi hamda tezlashtiruvchi omillardan biri sanaladi. Diqqat deb ongimizni bir nuqtaga to'plab, uni aktiv holda bir predmatga yoki bir hodisa yo'naltirilganligiga aytiladi. Agar, bajarilayotgan faoliyat qanchalik murakkab bo'lsa, u shuncha kuchli diqqat talab qiladi. Kuchli diqqat kuchli iroda talab qiladi. Diqqatni deyarli barcha aqliy jarayonlarning sifatini oshiruvchi ichki aktivlik desak mubolag'a bo'lmaydi va u har qanday faoliyat va jarayonning sharti hisoblanadi.

Diqqatning fiziologik mehanizmlarini tushunib yetishda dominanta (nasldan-naslga o'tuvchi asosiy belgi) printsipli alohida ahamiyatga ega. A.A.Uxtomskiyning fikriga ko'ra, miyada hamisha qo'zg'alishning ustun va hukmronlik qiluvchi markazi mavjud bo'ladi. Demak, diqqatning fiziologik asosini bosh miya usti qismidagi "optimal qo'zg'alish nuqtasi" tashkil qiladi. Miya po'stining optimal qo'zg'algan joyi o'z o'rnini almashtirib turishi, bu – diqqatning bir narsadan ikkinchi narsaga

ko‘chishi va shuning bilan birga ongimizning ma’lum narsa, ma’lum faoliyat turiga qarata yo‘naltirilishi va to‘planishini shartlaydi.[9]

2015-yil Microsoft korporatsiyasi tomonidan o‘tkazilgan tadqiqot natijalariga qaraganda , hozirgi davr odami 8 soniyadan ortiq diqqatini bir narsaga uzluksiz qaratib tura olmas ekan.[7] 2000-yilda bu ko‘rsatkich 12 soniyani tashkil etgan. Raqamli dunyoning turmush tarziga tobora chuqurlashib borish diqqatning susayishiga olib kelmoqda.[4] Shunday qilib, diqqat hosil bo‘lish xususiyatiga ko‘ra asosan 2 turga bo‘linadi.

1. Ixtiyoriy diqqat
2. Ixtiyorsiz diqqat.

Ixtiyoriy diqqat- ongli ravishda boshqariladigan shaxs tomonidan ma’lum bir materialga iroda kuchi bilan yo‘naltirilgan aqliy jarayon. Uning eng muhim vazifasi psixik jarayonlarni faol boshqarish. Ixtiyoriy diqqatning yana bir atamasi irodaviy diqqat deb ham yuritiladi.

Ixtiyorsiz diqqat- kishining xohish va maqsadlarisiz hosil bo‘ladigan diqqat turi hisoblanadi. Ixtiyorsiz diqqatni quyidagi omillar yuzaga chiqarishi mumkin.

Kaliforniyadagi Irvayn universitetida o‘tkazilgan tadqiqot natijalariga qaraydigan bo‘lsak, inson ma’lum ish bilan shug‘ullanayotgan vaqtda uni bir marta chalg‘itishsa, u yana shu ishga fikrini jamlashi uchun taxminan 23 daqiqa-yu 15 soniya vaqt kerak bo‘lar ekan.[2]

Til dunyo sirlarini ochish eng muhim vositadir. Hayotda tilning o‘rni qanchalik muhim ekanligini bilmaymiz. Inson jamiyatida til juda katta ahamiyatga ega bo‘lib, til sababli ko‘nikma va tajribalar bizdan keying avlodlarga meros sifatida qoldiriladi. Til va tafakkur bir- biri bilan chamarchas bog‘liqdir. Ularning kelib chiqishi, rivojlanishi har doim bir-birini taqozo qiladi va organik jihatdan ham bir-biriga yaqin. Tilning rivojlanishi bu -tafakkurning rivojlanishi, tilni rivojlanishining eng muhim shartlaridan biri tafakkurning rivojlanishidir. Til insoniyat uchun fikrlash vositasi va shuning uchun ham ,til insonlarni hayvonot dunyosidan keskin ajratib turadi.

Har bir tilning o‘ziga xos jihatlari bor. Xuddi o‘zbek tili kabi boshqa tillar ham millatning urf-odatlarini, o‘tmishini aks ettiradi. O‘rganish jarayonida vaqt o‘tgan sari uning afzalliklaridan bahramand bo‘lib boraverasiz. O‘rganilayotgan tilning millati, dunyoqarashi, qadriyatlari, turmush -tarzi va mentaliteti bilan yaqindan tanishasiz. Shuningdek, zamonaviy psixologiya ham “boshqa tillarni o‘rganish inson psixologiyasiga qisman bo‘lsa ham ta’sir ko‘rsatmoqda” degan fikrda.

Tilni o'rganish yo'lidagi asosiy muammo til to'sig'idir. Mukammal grammatika va so'z boyligi insonga o'z fikrlarini ravon va tushinarli bayon qilish qobiliyatini berib qo'ymaydi. Til to'sig'i deyarli har bir o'quvchi va talabalarda kuzatiladigan holat bo'lib, u 2 turga bo'linadi.

Lingvistik to'siq

Psixologik to'siq[8]

Lingvistik to'siq bu – xorijiy nutqni idrok etishdagi qiyinchiliklar, til amaliyotining yetarli emasligi.

Psixologik to'siq. Bu muammo jiddiyroq muammo sanaladi va lingvistik to'siqqa qaraganda psixologik to'siq ko'proq kuzatiladi. U muloqot qilish jarayonida qo'rqish, ya'ni xato qilishdan, noto'g'ri gapirishdan qo'rqish uyalish hissidir.

Yuqoridagilardan halos bo'lish uchun esa faqtgina insondan ko'proq mehnat talab qilinadi. Ko'proq amaliyot qilish zarur. Masalan, "shadowing" talaffuzni yaxshilashga katta yordam beradi. Agar boshqalar bilan chet tilida gaplashishga uyalsangiz, oynaga qarab gapiring, bu sizning nutqingizni rivojlanishiga ham hayajoningizni yengishga ham yordam beradi.

Kognitiv jarayonlar tarkibiga kiruvchi tafakkur, diqqat va xotira kabi ajralmas qismlar talabar til o'rganish jarayonidagi asosiy tipologik muhim jarayonlardan biri. Ta'lim olish jarayonida diqqat takrorlanar ekan, buyuk rus pedagogi K.D.Ushinskiy: "diqqat aynan shunday bir eshikki, tashqi olamdan kishi qalbiga kirib keladigan jamiki narsalarning barchasi shu eshik orqali kiradi," – deb yozgan edi. Diqqat ta'limning muvaffaqiyatlilik shartlaridan biri bo'lganidek, uning shakillanishi ham ushbu jarayonning aynan o'zida yuz beradi. O'quv jarayonida ayniqsa boshlang'ich ta'limda ixtiyorsiz diqqat muhim ro'l o'ynaydi. Negaki, kichik yoshdagi o'quvchilarda diqqatni ixtiyoriy ravishda boshqarish rivojlanmagan bo'ladi ya'ni diqqati tarqoq holda bo'ladi. Dars jarayonida o'quvchilarni jalb qilishda ko'rgazmali qurollar:jadvallar, kartinalar, turli rasmlardan to'g'ri, maqsadga muvofiq foydalanish o'z samarasini ko'rsatadi. Bundan tashqari, ixtiyoriy diqqatni rivojlantirishda o'qituvchilarning o'quvchilarga bo'lgan muntazam talabchanligi, uyga berilgan topshiriqlar muhim ro'l o'ynaydi. Shu bilan bir qatorda xotira ham rivojlanib boradi, uning ko'lami kengayadi. Til o'rganish jarayonida avvalo diqqat keyin esa xotira bir-biri bilan uzviy holda faoliyat ko'rsatadi. Qanday qilib, diqqat qilinmagan ma'lumot xotirada qolishi mumkin. Agar ta'lim olish jarayonida qanchalik diqqat kuchli bo'lsa, xotirada bilimlar shunchalik mustahkam esda qoladi va o'zlashtirish oson kechadi. Ma'lumotlarga ko'ra, normal inson bir ishning ustida 25 daqiqadan ortiq diqqatini jamlab ishlay olmas ekan.

Diqqat va xotirani rivojlantiruvchi maslahatlar:

Nuqta mashqi. Diqqatni rivojlantirishdagi eng samarali mashq deb tan olingan. Mashqni bajarish uchun bizga o'rtacha kattalikdagi istalgan oq qog'oz, karton va list ham bo'laveradi. Uning o'rtasiga o'rtacha kattalikdagi nuqta qo'yasiz. Boshlanishida telefoningizning taymerini 2 daqiqaga qo'yasiz. Qog'ozdagi nuqtaga hech narsani o'ylamasdan, atrofdagi narsalarga chalg'imasdan taymeringiz chalmaguncha qarab turasiz. Bu jarayonda faqat nuqta haqida o'ylash kerak bo'ladi. Mashqlar soni ko'payib boravergani singari daqiqalar ham ko'paytirilib boriladi.[3]

Xona mashqi . Bu mashq sizni bor-yo'g'i diqqatli insonga aylantiribgina qolmay, balki, tasavvuringizni boyituvchi va xotirangizni ham rivojlantiruvchi mashq hisoblanadi. Buning uchun siz xonangizni istalgan bir burchagini olishingiz mumkin. Birinchi navbatda o'sha burchakka bir necha soniya sinchiklab nimalar predemetning qayerda qay holda turganligini yodga olasiz. Bu mashqni bir kunda bir marta bajarishning o'zi yetarli.

Asar mashqi. Birinchi navbatda biror bir o'zingiz qiziqqan badiiy asarmi yoki ilmiy kitobnimi olasiz. Asosiysi u siz uchun qiziq bo'lsa yanayam yaxshi bo'ladi. O'zingiz bilan bo'sh qog'oz olish ham esdan chiqmasin. Bugun kitobning nechanchi sahifasigacha o'qimoqchisiz? O'sha sahifani belgilaysiz va o'qishni boshlayshiz. Kitobni o'qish jarayonida diqqatingiz har bo'linganda qog'ozga 1 ta chiziq qo'yib ketaverasiz. Belgilangan sahifaga yetguningizcha shunday qiling, kitobni boshidan boshlab o'qimang. Ushbu mashq bilan shug'ullanaversangiz, vaqt o'tishi bilan chiziqlar soni qisqarib boraveradi.

Xotira uchun

*Katta hajmli ma'lumotlarni qismlarga bo'lish orqali eslab qolish mumkin. Uzun matnni tezroq yodga olish uchun uni miyada tasavvur qilish lozim. Uni biror bir kulgili, qiziqarli voqea yoki o'yin-kulgi bilan bog'lab esda saqlab qolish osonroq bo'ladi va anchagacha yoddan chiqmaydi. Bu- ma'lumotlarning hissiyotlarga bog'lanishini anglatadi.

*Xotirani rivojlamtirish uchun neyrobika ham juda katta foyda beradi. Neyrobika bu – aql gimnastikasi hisoblanadi. Odatiy harakatlarni chap qo'lda bajarish (yozish, qoshiqni chaq qo'lda ushlab va h.k) orqali miyadagi yarimsharlar aloqasini kuchaytirish mumkin.[10]

*Turli xildagi mantiqiy, matematik, topshiriqlarni ishlab turish, topishmoqlarni topish ham xotira va miya faoliyati uchun juda foydali bo'lib, bunda miya zanglab qolmaydi. Tez qaror qabul qilishga va fikrlashni rivojlantiradi.

*Kitob o'qish nafaqat xotira uchun balki inson miyasining boshqa faoliyatlari uchun ham juda foydalidir. Birinchi navbatda so'z boyligini rivojlantiradi. Xotiraga qancha ko'p ma'lumot yuklansa shuncha informatsiya taxlil qilinadi. Eski malumot ya'ni keraksiz ma'lumotlar esdan chiqarilib yangilari saqlanadi. Bunda xotira doimiy ishlab turish natijasida uning ishlash sifati, tezligi oshaveradi.

Mutaxassislarining fikricha, boshqa tillarni o'rganish xotirani kuchaytirar ekan.

Albatta, xotirani yaxshilash uchun foydali meva va sabzavotlar is'temol qilish, jismoniy mashqlar qilib turish, tabiat qo'ynida sayohat qilish ham zarur va shartdir. To'yib vaqtida uxlamaslik zararli odatlar chekish spirtli ichimliklar is'temol qilish, multitasking (bir vaqtning o'zida ikki ish qilish: ham ovqatlanib, ham televizor ko'rish) xotira pasayishiga sabab bo'ladi. Bundan tashqari, boshni yopinchiq bilan butunlay o'rab uxlash, paypoq bilan uxlash, peshobni uzoq vaqt ushlab turish bularning barchasi xotira uchun zararli.

Har tomonlama rivojlanib borayotgan zamonda ikki tillilik odatiy holga aylanib qoldi. Insonlar 2ta emas undan ham ko'proq til o'rganishga harakat qilishyapti. Hozirgi kunda deyarli barcha kadrlardan dunyo tillaridan birini bilish talab qilinmoqda. Ular sohasi bo'yicha yetuk mutaxassis bo'lishlari, dunyo axborot vositalaridan bemalol foydalana olish, xalqaro hamkorlik va muloqotni rivojlantirish uchun juda muhim shartlardan biri hisoblanadi.

Hozirgi kungacha inson miyasi juda ko'p tajribalardan o'tkazildi. Uning ish faoliyati bir qancha o'rganildi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, inson miyasi juda ko'p narsalarga qodir: cheksiz xotira, xech qaysi sun'iy intellekt unga teng kela olmaydi. Faqatgina undan qay yo'sinda foydalanish kishilarning o'ziga bog'liq. Agar o'zimiz xohlasak, uning imkoniyatlaridan to'g'ri foydalana olsak inson juda ko'p ishlarga qodir bo'ladi. Shu bilan birga til o'rganish jarayonida ham diqqat va xotiradan to'g'ri foydalana olishimiz zarur. Shundagina inson o'zi xohlagan natijalarga erisha olishi mumkin. Diqqatsiz xotira bo'lmaydi. Xotirasiz odam inson bo'la olmaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Asqarov.A.R. Xotirani Rivojlantirishning O'ziga Xos Usullari. Volume3. Issue(27), February 2022
2. Education andinnovativeresearch 2022 y. 6.2
3. P.V.Ivanov. "Umumiy Psixologiya", 1992 yil
4. Turdiyev. D. Antidangasalik supermiya
5. Zufarova M.E. Umumiy psixologiya. Toshkent, 2010.
6. Shohrux Mirzo Rahmonov. Mukammal Xotira. Toshkent, 2020.

7. <https://time.com/3858309/attention-spans-goldfish/>
8. https://en.wikipedia.org/wiki/Zeigarni_effect#:~:text=Named%20after%20Soviet%20
9. <https://lifehacker.com/how-long-it-takes-to-get-back-on-track-after-a-distract1720708353> <https://www.ics.uci.edu/~gmark/chi08-mark.pdf>
10. <https://time.com/3858309/attentionsspansgoldfish/#:~:text=span%20dropped%20from-,12%20seconds,-to%20eight%20seconds>
11. www.arxiv.uz

PSIXOLINGVISTIK JIHATLARNING INGLIZ TILINI O'QITISHDAGI AHAMIYATI

Abubakirovan Shahrizoda Dilmurod qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Turizm fakulteti talabasi

E-mail: Shaxrizoda381@gmail.com

+998944442409

Ilmiy rahbar: Hazratqulova Ezoza Ismat qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Turizm fakulteti o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolaning dolzarbligi psixolingvistik omillarning ingliz tili o'qitish jarayonidagi o'rnini aniqlash va tavsiflashga qaratilganligidadir. Shuningdek psixolingvistik aspektlarning nafaqat o'zlashtirilgan bilimlarga ta'sir ko'rsatishi hamda ularning real hayotda qanday qo'llanilishiga ham ahamiyat kasb etishini ta'kidlab o'tish joiz demakdir. Psixolingvistika tilshunoslikning boshqa sohalariga qaraganda yangi yo'nalish hisoblansa-da, ta'lim jarayonida muhim rol o'ynaydi

Kalit so'zlar. Psixolingvistika, psixofiziologik nutq shakllanishi, psixolingvistik jihatlar, til ishlab chiqarish, tilni tushunish, tilni o'zlashtirish.

Abstract. The relevance of this article lies in identifying and describing the role of psycholinguistic factors in the process of teaching the English language. It is also worth noting that psycholinguistic aspects not only influence the knowledge acquired but also play an important role in how this knowledge is applied in real-life situations. Although psycholinguistics is considered a relatively new field compared to other areas of linguistics, it plays a significant role in the educational process.

Key words. psycholinguistics, psychophysiological speech formation, psycholinguistic aspects, language production, language comprehension, language acquisition.

KIRISH.

Til --- bu g'oyalarni ifodalash vositasidir. Fikr esa mantiqda o'rganiladi. Grammatika kategoriyalari mantiqiy kategoriyalarni ifodalaydi. Mantiq va grammatikaning uyg'unlashishi fikr va tilni birgalikda tasvirlaydi.

Psixolingvistika — bu nutq shakllanishini, shuningdek, nutqni idrok etish va shakllantirish jarayonlarini ularning til tizimi bilan o'zaro aloqasida o'rganadigan fan bo'lib, psixologiya va tilshunoslikning sintezi natijasida paydo bo'ldi. Psixolingvistika insonning nutq faoliyatining modelini va psixofiziologik nutq shakllanishini ishlab chiqadi va ularni psixologik tajribalar orqali o'rganadi.

Tadqiqot manbasiga ko'ra, psixolingvistika tilshunoslikka yaqin bo'lib, tadqiqot usullari jihatidan psixologiyaga ham yaqin. Bu o'zaro bog'liq tajribalarni, masalan, "semantik differential" va boshqa tajriba metodlarini qo'llaydi. Psixolingvistikada bir qator amaliy masalalar ko'rib chiqiladi, ular orasida ona tilini, ayniqsa, chet tilini o'rgatish; bolalar bog'chasidagi nutq tarbiyasi va nutq terapiyasi masalalari; miya nutq markazlarining kasalliklari klinikasi; nutq ta'siri masalalari va boshqalar mavjud.

ADABIYOTLARGA OID MA'LUMOTLARNI KO'RIB CHIQISH.

Til psixologiyasi yoki psixolingvistika bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar olimlarga til va nutqning aqliy jihatlarini yaxshiroq tushunishga yordam berdi. Psixolingvistika tufayli biz ta'limni yondashuvning yangi va innovatsion usullariga ega bo'ldik. Talaba qanday qilib muloqotning ahamiyatini tushunish haqida o'ylashni necha marotaba to'xtaydi? Til muvaffaqiyatsiz bo'lganda, bu insonlarga kognitiv, hissiy va xulq-atvor darajasida ta'sir qiladi. Shuning uchun, tilni o'rganishga har xil sohalar bag'ishlangan va uni yaxshiroq tushunishga intilmoqda. Ushbu sohalardan biri til psixologiyasi yoki psixolingvistikadir.[1]

"Kommunikatsiya jamiyatga olib keladi, ya'ni tushunishga, yaqinlikka va o'zaro qadrlashga," deydi Rollo May.

Psixolingvistika boshqa sohalardan ko'plab jihatlariga ko'ra farq qiladi va uning ingliz tilini o'qitishdagi roli bebaho. Til psixologiyasi tilga yondashuvi bilan boshqa fanlardan farq qiladi. Qisqacha aytganda, psixolingvistik yondashuv quyidagilardan iborat:

- Tilni qanday ishlatishni o'rganish. Psixolingvistika bilimdan foydalanish va unga bog'liq psixologik jarayonlarga e'tibor qaratadi.
- Amaliyot. Psixolingvistika bilimni til ifodalarini yaratish va tushunishda qanday qo'llashni o'rganadi.
- Harakat jarayonlari. Shuningdek, bu til instinktiyini harakatga keltiruvchi narsalarga ham diqqat qaratadi.

Boshqa fanlar tilni o'rganishsa ham, ular uni boshqa nuqtai nazardan o'rganishadi. Masalan, sotsiolingvistika sotsiokulturaviy va lingvistik hodisalar o'rtasidagi o'zaro aloqani o'rganadi. Tilshunoslik o'z navbatida tilning kelib chiqishi, rivojlanishi va tuzilishini o'rganadi. Tilshunoslikni psixolingvistika bilan chalkashtirib yuborish oson. Javier Frias Kond "Psixolingvistikaga kirish" nomli maqolasida farqlarni oson tushuntirgan. Mana, ba'zi farqlar ro'yxati:

- Tushunish. Tilshunoslikda eng kichik akustik birlik — bu fonema.
- Ishlab chiqarish. Tilshunoslikda tadqiqot mavzusi ideal ona tilidir. Psixolingvistikada esa, mavzu haqiqiy nutq egasidir.
- Tadqiqot obyekti. Tilni ishlatish nuqtai nazaridan, tilshunoslik eng nafis, rasmiy va abstrakt tilni ishlatishga intiladi. Psixolingvistika esa amaliy prinsiplarni o'rganadi. Umuman olganda, tadqiqotchilar ikki yo'nalishli yondashuvni qo'llaydi:

• Kuzatish. Tadqiqotchilar lingvistik xulq-atvor testlarini qo‘llaydi. Shuningdek, ular tegishli kundalik vaziyatlar bo‘yicha ma‘lumotlar to‘playdi.

• Eksperimental. Ilmiy usulni qo‘llagan holda, psixolingvistik tadqiqotchilar laboratoriya tajribalari ham o‘tkazadilar. Psixolinguistika, ko‘pgina ikkinchi avlod fanlari kabi, qat‘iy metodologiyani ta‘qib qiladi. Natijada, ushbu sohadagi tajribalar sezilarli darajada rivojlangan va amalga oshirilishga moyil. Psixolingvistik tadqiqotlar doimiy ravishda yangi savollarni keltirib chiqaradi va keyingi o‘rganishlarga rag‘batlantiradi. Bu juda faol soha. Psixolingvistik ko‘nikmalar odamlar bilan muloqot qilishda juda muhimdir, chunki ular odamlar tomonidan muloqot qilishda ishlatiladi. Ular:

- Til
- G‘oyalar
- Yozish
- Tinglashni tushunish
- Serial eshitish xotirasi
- Vizuallikni tushunish
- Vizuallikni bog‘lash
- Og‘zaki ifoda
- Harakat ifodasi
- Vizuallik integratsiyasi
- Eshitish integratsiyasi
- Vizual-motorli serial xotira

Ushbu psixolingvistik ko‘nikmalarni baholash uchun olimlar kognitiv psixologiya tadqiqotlari paradigmasiga tayanadilar, bu paradigma mentalist, funksionalist, hisoblash va cheklovchi nazariyalar asosida ishlab chiqilgan.[2][3]

TAHLIL VA NATIJALAR.

Psixolingvistika zamonaviy soha bo‘lib, ayni shu fan tufayli biz inson tilining murakkabligini to‘liq tushunishga yaqinlashmoqdamiz. Har kuni biz odamlarning tilni ishlab chiqarish, kodlash va muloqot qilish vositasi sifatida qanday ishlatayotganini tobora yaxshiroq tushunmoqdamiz. Til orqali odamlar o‘z fikrlarini va his-tuyg‘ularini o‘zlari va boshqalar uchun tushunarli tarzda ifodalaydilar.

Shuning uchun tilshunoslik fanlari mantiq va psixologiya bilan bog‘liqdir, chunki ular fikrlash qonunlarini va inson ruhiyatini o‘rganadigan fanlardir. Tilshunoslik va psixologiya o‘rtasidagi muammo psixolingvistikada o‘rganiladi. Psixolingvistika tilshunoslik va psixologiyani bog‘lab, inson nutqining qonuniyatlarini o‘rganadigan yangi soha hisoblanadi. Biror tilning lug‘atini yodlash mumkin, ammo so‘zlarning sonini yodlab bo‘lmaydi. Aslida, odamda ma‘lum bir tajriba va qoidalarga asoslanib, cheksiz miqdordagi yangi jummalarni yaratish qobiliyati mavjud.

Psixolingvistika fanining asosiy maqsadlaridan biri bu qobiliyatning rivojlanish qonunlarini ilmiy asosda o‘rganishdir. Til inson fikrini amalga oshirish vositasi

bo'lgani uchun, u inson madaniyatining rivojlanishi va mavjudligini ta'minlaydi va barcha qoidalarni ifodalash vositasi hisoblanadi. Tilni tushunish sohasidagi bir savol — odamlar qanday qilib jummalarni o'qish jarayonida tushunadilar (ya'ni, jumla qayta ishlash). Eksperimental tadqiqotlar jummalarni tushunish arxitekturasi va mexanizmlari haqida bir nechta nazariyalar ishlab chiqqan. Ushbu nazariyalar odatda jumlada mavjud bo'lgan ma'lumot turlariga bog'liq bo'lib, o'quvchi mazmun yaratishda foydalanishi mumkin bo'lgan ma'lumotlar va bu ma'lumotlarning o'quvchiga qanday taqdim etilishi haqida bo'ladi. "Modulli" va "interaktiv" qayta ishlash kabi masalalarda nazariy bo'linmalar mavjud.[4]

XULOSA. Xulosa qilib aytganda, til psixologiyasi yoki psixolingvistika bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar olimlarga til va nutqning aqliy jihatlarini yaxshiroq tushunishga yordam berdi. Psixolingvistika tufayli biz ta'limga yangi va innovatsion yondashuvlarni topdik. Psixolingvistika zamonaviy soha hisoblanadi. Ushbu soha tufayli biz inson tilining murakkabligini to'liq tushunishga yaqinlashmoqdamiz. Har kuni biz odamlarning tilni ishlab chiqarish, kodlash va muloqot qilish vositasi sifatida qanday ishlatayotganini tobora yaxshiroq tushunmoqdamiz. Psixolingvistlar so'zlarning, jumalar va nutqning ma'nosini ongda hisoblash va aks ettirishni o'rganadilar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Garnham A. Psixolingvistika, Routledge, 1985, 269 bet
2. Field J., "Psixolingvistika: Talabalar uchun manba", Routledge, 2003.
3. Levelt, W. J. M. (Willem J. M.),. Psixolingvistikaning tarixi: Pre-Xomsky davri. Oksford: Oksford Universiteti Noshirligi. 1938- (2013) / ISBN 9780191627200. OCLC 824525524.
4. Pronko, N. H. (May 1946). "Til va psixolinguistika: Sharh." Psixologik bulletin. 43 (3): 189–239. doi: 10.1037 / h0056729. ISSN 1939-1455. PMID 21027277

TASK-BASED TEACHING ENGLISH LANGUAGE FOR DEVELOPING NINTH-GRADE STUDENTS' SPEAKING SKILLS

Rahmatullayeva Ruhshona Zafar qizi

Student, Chirchik state pedagogical university

E-mail: rrahmatullayeva7@gmail.com +998971130719

Scientific advisor: Khazratkulova Ezoza Ismat qizi

Teacher, Chirchik state pedagogical university

Abstract. Task-Based Teaching (TBT) has emerged as an innovative approach to language learning, focusing on engaging students in meaningful, real-life tasks to enhance their communication skills. This article explores the application of TBT in developing the English speaking skills of ninth-grade students, addressing its impact, implementation strategies, challenges, and benefits. The findings suggest that TBT significantly improves students' fluency, accuracy, and confidence, offering an effective alternative to traditional methods.

Key words: Task-Based Teaching, traditional teaching methods, methods, oral communication, speaking skills, case study.

Introduction: English speaking skills are crucial for academic and professional success in today's globalized world. For ninth-grade students, developing oral communication skills lays a foundation for higher education and career opportunities. However, traditional teaching methods, characterized by rote memorization and grammar-focused lessons, often fail to produce confident and fluent speakers. Task-Based Teaching (TBT) addresses these shortcomings by emphasizing the completion of real-world tasks that encourage active use of the target language.[5] This article examines how TBT can effectively improve ninth-grade students' speaking skills, fostering their confidence, motivation, and practical language use.

Theoretical Framework1. What is Task-Based Teaching? Task-Based Teaching is a communicative approach where learners engage in tasks requiring them to use the target language for meaningful communication.[2] Examples include role-plays, problem-solving activities, and group discussions.

2. Core Principles of TBT: Focus on Meaning:[1] Tasks prioritize understanding and expressing ideas over grammatical precision. Authenticity: Activities simulate real-life scenarios to make learning practical. Learner-Centered

Approach: Students take an active role in their learning, fostering autonomy and engagement.[3]

3. Relevance to Ninth-Grade Learners:

At this stage, students benefit from methods that balance language structure with communication. TBT aligns with their cognitive and social development, encouraging collaboration and critical thinking.[4]

Implementation of TBT in the Classroom: 1. *Task Design:* Tasks should be appropriate for the students' proficiency level and interests. For ninth-grade students, examples include: Conducting interviews with classmates about hobbies. Planning a group trip and presenting it to the class. Debating current topics like environmental issues or technology use. 2. *Task Stages:* Pre-Task: Teachers introduce the task, provide relevant vocabulary, and set clear instructions. During Task: Students perform the task in pairs or groups, using English as the medium of communication. Post-Task: Students reflect on their performance, and teachers provide feedback on language use and strategies for improvement.[5] 3. *Classroom Management Strategies:* Managing large, mixed-ability classrooms can be challenging. Teachers can: Group students based on complementary skill levels. Use visual aids and multimedia for clearer instructions. Monitor and support students during tasks without interrupting communication.

Benefits of TBT for Ninth-Grade Students. 1. Improved Speaking Skills: TBT encourages fluency, pronunciation, and confidence by allowing students to practice speaking in low-pressure, meaningful contexts.[5]

2. Enhanced Motivation: Tasks that reflect real-life situations make learning enjoyable and relevant, increasing student engagement.[2]

3. Better Retention of Language: Active participation in tasks leads to deeper understanding and retention of vocabulary and structures compared to passive listening or memorization[3].

Challenges and Solutions. 1. Mixed-Ability Classrooms: Challenge: Differing proficiency levels may hinder task participation. Solution: Use differentiated tasks or scaffold activities with additional support for less advanced learners. 2. Limited Resources: Challenge: Lack of multimedia tools or supplementary materials. Solution: Teachers can adapt tasks to use readily available resources, such as printed handouts or online tools. 3. Resistance to Change: Challenge: Teachers accustomed to traditional methods may find TBT unfamiliar. Solution: Provide professional development and peer support to build confidence in implementing TBT.

Case Study: Implementing TBT in Ninth-Grade Classrooms. A quasi-experimental study was conducted with 78 ninth-grade students, divided into control and experimental groups. The experimental group was taught using TBT, while the control group followed traditional methods. Pre- and post-tests assessed speaking skills, and a satisfaction survey measured students' attitudes toward the approach.

Findings: The experimental group demonstrated significant improvements in fluency, accuracy, and vocabulary use. Students expressed high satisfaction, citing increased confidence and enjoyment in learning English. Challenges included occasional difficulty in understanding instructions, which was mitigated through teacher guidance.

Recommendations for Teachers

Integrate TBT Gradually: Start with simple tasks before progressing to more complex activities. **Provide Clear Instructions:** Use visuals, examples, and repetition to ensure students understand the task objectives. **Encourage Collaboration:** Group activities promote peer learning and reduce the pressure on individual students. **Emphasize Feedback:** Constructive feedback after tasks helps students refine their speaking skills.

Conclusion. Task-Based Teaching offers a dynamic and effective approach to developing ninth-grade students' English speaking skills. By focusing on real-world tasks, TBT addresses the limitations of traditional methods, fostering fluency, confidence, and motivation. While challenges exist, they can be overcome with proper planning and support.[1] TBT has the potential to transform language learning experiences, preparing students for real-life communication and lifelong success.

REFERENCES:

1. Ellis, R. Task-Based Language Learning and Teaching. Oxford University Press. 2003 387 pages
2. Nunan, D. Task-Based Language Teaching. Cambridge University Press. 2004 222 pages
3. Richards, J. C., & Rodgers, T. S. Approaches and Method in Language Teaching. Cambridge University Press. 2001 270 pages
4. Skehan, P. A Cognitive Approach to Language Learning. Oxford University Press. 1998 324 pages
5. Willis, J., & Willis, D. Doing Task-Based Teaching. Oxford University Press. 2007 296 pages

DIOGRAMMALAR YARATISHDA “PLOTLY” MODULIDAN OQILONA FOYDALANISH

Gulmurodov Muhridin Raxmatulla o'g'li
BuxDU 2-kurs KIDTM talabasi

Annotatsiya: Maqolada pydroid dasturida pythonning modullaridan foydalanish usullari, jumladan plotly moduli yordamida diagrammalar yaratish haqida ma'lumot keltirilgan. Plotlydagi Scatter(), Bar(), Histogram(), Box(), Pie(), Scatter3d(), Heatmap() kabi diagramma ko'rinishlarini qo'llash misollar bilan keltirilgan.

Kalit so'zlar: Dasturlash, Python, Pydroid, Plotly, Python modullari, 3d grafika, diogramma.

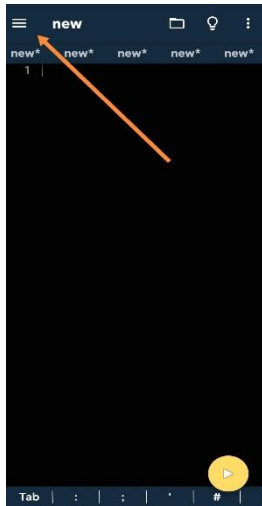
Plotly - bu Pythonda ma'lumotlarni vizualizatsiya qilishning kuchli vositasi. Uning bir qator afzalliklari dasturchiklar orasida mashhur qildi. Bularga interaktivlikni misol qilishimiz mumkin. Plotly syujetli interaktivni yaratadi, ularni real vaqtda kattalashtirish, panorama qilish va sozlash mumkin. Plotly oddiy chiziqli diagrammalardan tortib murakkab 3D chizmalar, xaritalar va issiqlik xaritalarigacha bo'lgan ko'plab turdagi uchastkalarni qo'llab-quvvatlaydi. Bu uni turli xil vizualizatsiya ehtiyojlari uchun ko'p qirrali vositaga aylantiradi. Uni Pandas va NumPy kabi boshqa mashhur Python kutubxonalarini bilan oson birlashtirish mumkin. Bu jadval ma'lumotlaridan yoki murakkab matematik hisob-kitoblardan grafiklarni chizish jarayonini soddalashtiradi. Plotly ham onlayn, ham oflayn rejimda ishlashi mumkin. Onlayn rejimda grafiklarni Plotly veb-platformasi orqali nashr qilish va almashish mumkin, oflayn rejimda esa grafiklar kompyuterda saqlanadi va internetga ulanmasdan foydalanish mumkin. Intuitiv API va yaxshi hujjatlashtirilgan kutubxona bilan Plotly foydalanuvchilarga dasturlash bo'yicha keng bilimga muhtoj bo'lmasdan osongina uchastkalarni yaratish va sozlash imkonini beradi. U syujetlarni sozlash uchun ko'plab variantlarni taqdim etadi, bu foydalanuvchilarga o'ziga xos talablari va uslubiga mos keladigan noyob vizualizatsiya yaratish imkonini beradi. Ushbu afzalliklar Plotlyni oddiy va murakkab interaktiv ma'lumotlar vizualizatsiyasini yaratish uchun tanlangan vositalardan biriga aylantiradi.

Hayotimiz tez sur'atda o'sib bormoqda. Har kun yangiliklarsiz o'tmaydi. Bu o'zgarishlarni raqamlarda ifodalash biroz mushkul. Lekin, biz diogrammalar orqali

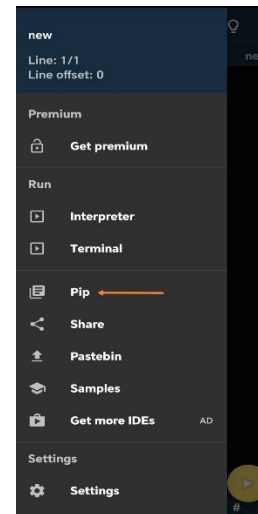

raqamli ma'lumotlarni oson vizuallashtiramiz. Diogrammalar – ustunli, doiraviy, chiziqli va h.k ko'rinishlarga ega.

Biz bu diogrammalarni “Python” dasturlash tilida mobil “Pydroid – 3” ilovasi bilan quyidagicha amalga oshiramiz. Diogrammalarni hosil qilish uchun “Plotly” moduli qo'llaniladi. Modulni ilovaga o'rnatamiz. Buning uchun ilovaning yuqori chap tomonidagi tugmani bosamiz.

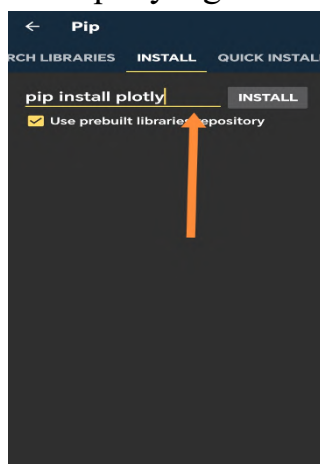

1-rasm. Pydroid bosh oynasi

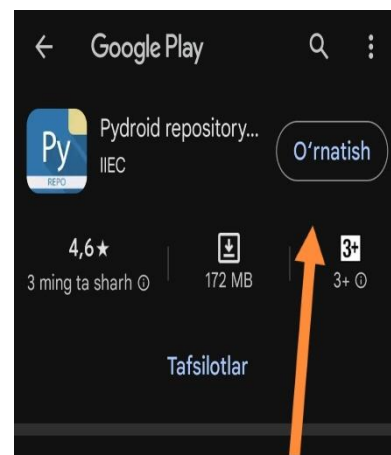
2-rasm. Pydroid menyusi

1-rasmdagi tugma bosilganda 2-rasmdagi oyna paydo bo'ladi. Bu yerdan “Pip” nomli menyu bandiga o'tamiz. Yangi oyna ochilganda esa kiritish maydoniga “pip install plotly” deb yozamiz va “Install” tugmasini bosamiz(3-rasm). Agar pydroid eskirgan bo'lsa play marketdan yangi ko'rinishini o'rnatish taklif qilinadi. Uni o'rnatish tugmasi orqali yangiab olamiz(4-rasm).

3-rasm. Modullarni o'rnatish.

yangilash

4-rasm. Pydroidni play marketdan

Sozlamalar amalga oshirilgach, modulni import qilib olamiz:

```
import plotly.graph_objects as go
```

-Ixtiyoriy o'zgaruvchiga diogramma qism nomlarini ro'yxat qilib kiritamiz:

```
x = ['Matiz', 'Tiko', 'Damas', 'Nexia', 'Gentra']
```

Ixtiyoriy o'zgaruvchilarga diogramma qism sonlarini ro'yxat qilib kiritamiz:

```
y = [72, 50, 82, 90, 30, 58, 59, 60, 58, 60, 59]
```

```
z=[15,12,19,26,82,79,26,58]
```

-Ixtiyoriy o'zgaruvchiga diogramma qism ranglarini ro'yxat qilib kiritamiz:

```
rang=["red", "green", "blue", "yellow"]
```

-“trace” operatori yordami ularni bog'laymiz

Plotly kutubxonasida har xil turdagi diogrammalar uchun bir necha trassa turlari (yo'l turlari) mavjud.

go.Scatter() – nuqta va chiziqlardan tashkil topgan chizikli grafikalar nuqtali grafikalar va boshqa turdagi grafikalar yaratish uchun ishlatiladi.

```
trace = go.Scatter(x=x, y=y, marker=dict(color=rang))
```

go.Bar() – vertikal yoki gorizantal ustunlar bilan ustunli grafikalar (bar jadvallar) yaratish uchun ishlatiladi

```
trace = go.Bar(x=x, y=y, marker=dict(color=rang))
```

go.Histogram() – raqamli ma'lumotlarni intervallar bo'yicha taqsimlanishi ko'rsatadigan gistogrammalarni yaratish uchun ishlatiladi.

```
trace = go.Histogram(x=x, marker=dict(color="red"))
```

go.Box() – median, kvartil va emissiya kabi ma'lumotlar to'plamining asosiy statistik ko'rsatkichlarini aks ettiruvchi diogrammalarni yaratish uchun ishlatiladi.

```
trace1 = go.Box(y=y, name='1-sinf', marker=dict(color='blue'))
```

```
trace2 = go.Box(y=y, name='2-sinf', marker=dict(color='red'))
```

go.Pie() – umumiy ma'lumotlar to'plamidagi har bir toifa ulushini ko'rsatadigan doiraviy diogrammalar yaratish uchun ishlatiladi

```
trace = go.Pie(labels=x, values=y, hole=0.4)
```

go.Scatter3d()- uchta kordinata o'qi yordamida uch o'lchovli grafikalar yaratish uchun ishlatiladi.

```
trace = go.Scatter3d(x=x, y=y, z=z, marker=dict(color='red', size=10))
```

go.Heatmap()-panjara ustidagi rangli kvadratchalar ko'ribishidagi ma'lumotlarni issiqlik xaritalarini ishlatish uchun ishlatiladi.

```
trace = go.Heatmap(z=z)
```

Yuqoridagi diogrammalarimizni maketini tayyorlash uchun “layout” operatoridan foydalanamiz.


```
layout = go.Layout(title='Ustunli diogrammaga misol', xaxis=dict(title='X-  
oqi'), yaxis=dict(title='Y-oqi'))
```

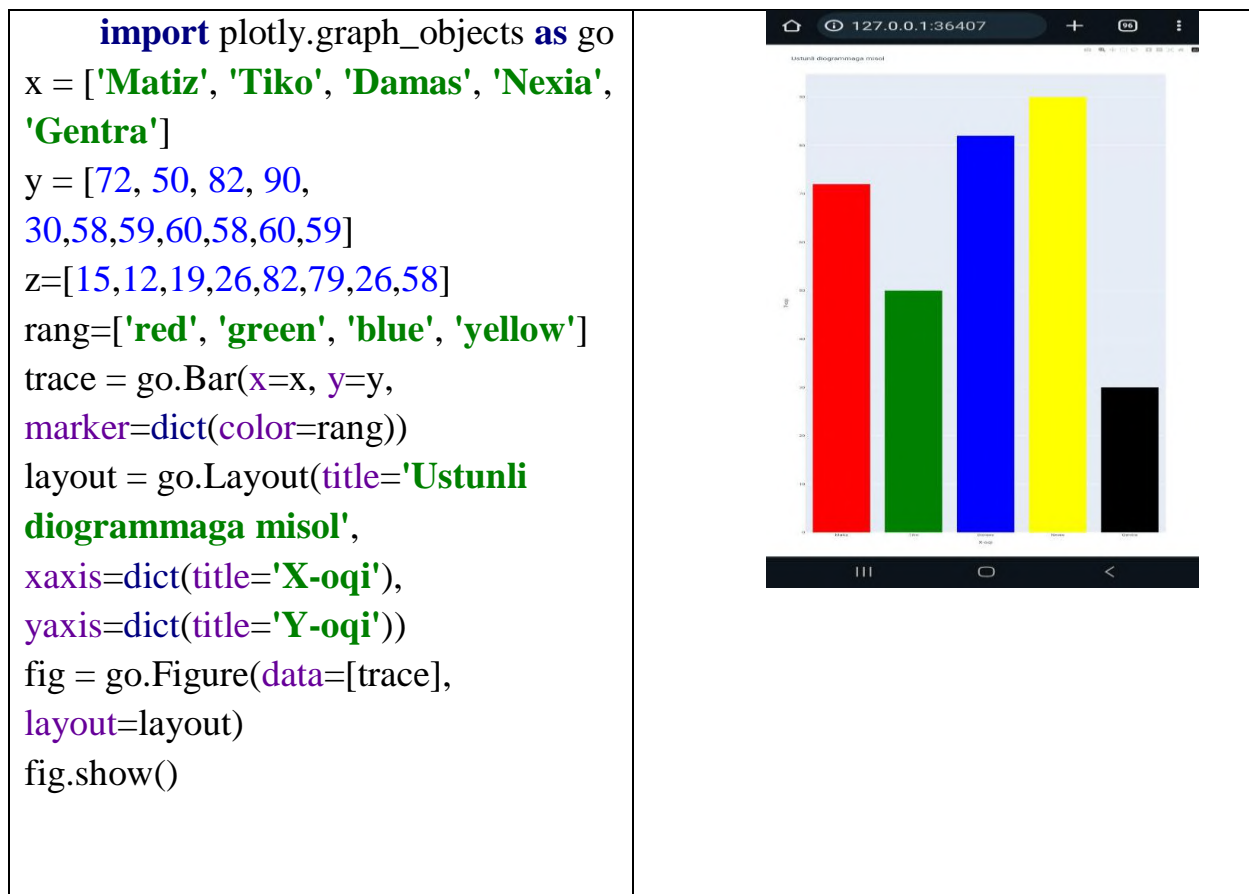
Grafikani hosil qilish uchun esa “Figure” operatoridan foydalanamiz:

```
fig = go.Figure(data=[trace], layout=layout)
```

```
fig.show()
```

Grafikamiz “Chrome” internet sayti orqali namoyish qilinadi.

Natija:

Diagrammalar yaratish uchun Plotly modulidan foydalanish juda kuchli vosita bo'lishi mumkin, ayniqsa bir nechta muhim jihatlarga e'tibor qaratilsa. Bunda asosan quyidagilarga e'tibor qaratish lozim:

1. Diagramma turini tanlash

- ma'lumotlaringizni taqdim etish uchun eng mos keladigan diagramma turini tanlang (chiziqli grafikalar, ustunli diagrammalar, doiraviy diagrammalar va boshqalar).

- Xususiyatlari: har bir diagramma turining xususiyatlarini hisobga oling. Masalan, doiraviy diogrammalar butun qismlarni ko'rsatish uchun, chiziqli grafikalar esa tendentsiyalarni ko'rsatish uchun javob beradi.

2. O'qlarni sozlash

- ma'lumotlarni yaxshiroq talqin qilish uchun o'q diapazonlarini avtomatik ravishda sozlashingiz yoki ularni qo'lda o'rnatish lozim.

3. Ranglar palitrasi

- aniq ajralib turadigan va tomoshabinlarga grafik elementlarini osongina ajratishga yordam beradigan ranglarni tanlash kerak.

- agar ranglar ma'lum bir qiymatga ega bo'lsa, bu grafikdan aniq ekanligiga ishonch hosil qiling (masalan, salbiy qiymatlar uchun qizil, ijobiy qiymatlar uchun yashil).

4. Izohlar va ma'lumotlar yorliqlari

- qo'shimcha ma'lumot yoki tushuntirish berish uchun ma'lumotlar izohlari va imzolaridan foydalanish lozim.

- Haddan tashqari yuklanishdan saqlanish kerak. Grafikni toza va oson anglash uchun juda ko'p izoh qo'shmang.

5. Interaktivlik

- Plotly maslahatlar, masshtablash va Pan kabi interaktiv elementlarni qo'llab-quvvatlaydi. Ushbu xususiyatlardan maqsadga muvofiq foydalanilganligiga va qiymat qo'shilishiga ishonch hosil qilish kerak.

- foydalanuvchilar ma'lumotlarni samarali tekshirishlari uchun interaktivlikni boshqarish parametrlariga e'tibor bering.

6. Displeyni optimallashtirish

- ko'rsatilgan platformaga qarab optimal o'lcham va grafik hajmini tanlash kerak.

- grafik turli xil qurilmalar va ekranlarda yaxshi ko'rsatilganligiga ishonch hosil qilish lozim.

7. Maxsus Sozlamalar

- Plotly xususiylashtirish uchun keng imkoniyatlarni taqdim etadi. Grafiklar ehtiyojlarga va uslubga mos kelishi uchun bundan foydalanish kerak.

- oldindan o'rnatilgan mavzulardan foydalanishni ko'rib chiqish yoki grafikalar loyihaning umumiy vizual uslubiga mos kelishi uchun mualliflik uslubini yaratish lozim.

8. Ishlash

- katta ma'lumotlar to'plamlari uchun grafiklarni yuklash va tez ishlash uchun optimallashtirish usullaridan foydalanish maqsadli.

- murakkab grafiklarni qayta-qayta ko'rsatishda ishlashni yaxshilash uchun keshlashdan foydalanish mumkin.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, Plotlydan oqilona foydalanish diagramma turini tanlash, vizual elementlarni sozlash, ishlashni optimallashtirish va interaktiv imkoniyatlardan foydalanish kabi tafsilotlarga e'tibor berishni talab qiladi. Ushbu tavsiyalarga amal qilib, jozibali va ma'lumotli grafikalar yaratilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ilxomovna K. N. HOW TO CREATE PROFESSIONAL VIDEO CONTENT IN PYTHON //World scientific research journal. – 2024. – Т. 26. – №. 1. – С. 108-112.

2. Ilxomovna K. N., Akmalovna I. M. USING THE PROBLEM-BASED DESIGN METHOD IN TEACHING PROGRAMMING LANGUAGES //Academia Repository. – 2023. – Т. 4. – №. 12. – С. 1-7.

3. Камалова Н. И., Бадриддинова Г. М. СИМБИОЗ ЦИФРОВОГО И АНАЛИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ: ВЗАИМНАЯ ИНТЕГРАЦИЯ ПРОГРАММИРОВАНИЯ И МАТЕМАТИЧЕСКОГО АНАЛИЗА В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ //Proceedings of International Conference on Scientific Research in Natural and Social Sciences. – 2023. – Т. 2. – №. 12. – С. 167-171.

4. Камалова Н. И. и др. OPTIMAL KOD YOZISH SAN'ATI //Proceedings of Scientific Conference on Multidisciplinary Studies. – 2023. – Т. 2. – №. 12. – С. 39-43.

5. Камалова Н. И., Азимов И. И. ИНТЕГРАЦИЯ ПРОГРАММИРОВАНИЯ С ФИЗИКОЙ: ПРАКТИЧЕСКИЕ МЕТОДЫ И ЗАДАЧИ //Proceedings of International Conference on Scientific Research in Natural and Social Sciences. – 2023. – Т. 2. – №. 12. – С. 79-85.

6. Камалова Н. И., Самадов А. Ш. РОЛЬ СЕМИОТИЧЕСКОГО ПОДХОДА В ОБУЧЕНИИ ЯЗЫКАМ ПРОГРАММИРОВАНИЯ //Proceedings of International Conference on Educational Discoveries and Humanities. – 2023. – Т. 2. – №. 12. – С. 82-87.

7. Ilxomovna K. N. PYTHON DASTURLASH TILINI O 'QITISHDA INTELLEKT TESTLARIDAN FOYDALANISH //Proceedings of International Conference on Educational Discoveries and Humanities. – 2023. – Т. 2. – №. 5. – С. 274-278.

8. Kamalova Nilufar Ilhomovna, & Khamidov Sanjar Khakimovich. (2022). MEDIA ENVIRONMENTS FOR TEACHING PROGRAMMING LANGUAGES. Innovative Technologica: Methodical Research Journal, 3(08), 9–13. <https://doi.org/10.17605/OSF.IO/BNHGK>

9. Nilufar K. DASTURLASH TILLARINI O 'QITISHDA INTELLEKT TESTLARINI INTEGRATSIYALASH //Involta Scientific Journal. – 2022. – Т. 1. – №. 8. – С. 37-45.

ULOQ-KO'PKARI BILAN SHUG'ULLANUVCHI CHAVANDOZLARNING JISMONIY SIFATLARINI RIVOJLANTIRISH USLUBIYATI

Mamishev Olim Erkinovich

Jismoniy tarbiya va sport ilmiy tadqiqotlar instituti mustaqil tadqiqotchisi

E-mail: olimerkinovich@gmail.com Tel: +99890 978 88 91

Annotatsiya Milliy harakatli o'yinlar xalqimizning madaniy merosi hisoblanad. Milliy o'yinlar hayotiyliigi, xalq tomonidan yaratilganligi kattayu – kichik bolalar tomonidan sevilib o'ynalishi, jamoaviyligi bilan ajralib turadi. Uloq-ko'pkari bilan shug'ullanuvchilarda asosan chidamlilik, muvozanat va tezlik kabi jismoniy sifatlari yaxshi rivojlangan bo'lishi kerak.

Kalit so'zlar. Milliy o'yinlar, uloq-ko'pkari, jismoniy sifatlari, chidamlilik, tezlik, epcillik, vatan mudofaasi.

МЕТОДИКА РАЗВИТИЯ ФИЗИЧЕСКИХ КАЧЕСТВ У НАЕЗДНИКОВ, ЗАНИМАЮЩИХСЯ УЛОК-КУПКАРИ

Мамишев Олим Эркинович

Студент Научно-исследовательского института физического воспитания
и спорта, г. Чирчик

E-mail: olimerkinovich@gmail.com Tel: +99890 978 88 91

Аннотация Национальные экшн-игры считаются культурным наследием нашего народа. Национальные игры отличаются своей жизненностью, тем, что они созданы народом, в них с любовью играют дети и взрослые. Те, кто практикует Козерог-Купкари, должны иметь хорошо развитые физические качества, такие как выносливость, баланс и скорость.

Ключевые слова. Национальные игры, козерог, физические качества, выносливость, скорость, ловкость, защита Родины.

METHODS FOR DEVELOPING PHYSICAL QUALITIES IN HORSEMEN ENGAGED IN ULOQ-KUPKARI

Olim Erkinovich Mamishev

Student of the Scientific Research Institute of Physical Education and Sports,
Chirchik City

E-mail: olimerkinovich@gmail.com Tel: +99890 978 88 91

Annotation National movement games are considered the cultural heritage of our people. National games are distinguished by their vitality, being created by the people, being loved and played by both young and old, and their teamwork. Those who engage in Uloq-Kopkari should have well-developed physical qualities such as endurance, balance, and speed.

Keywords: National games, cross-country skiing, physical qualities, endurance, speed, agility, defense of the homeland.

Kirish. Xalqning sog'lig'ini mustahkamlash O'zbekistondagi jismoniy madaniyatning asosiy vazifasidan biridir. Istiqlol davrida, ayniqsa, sport va jismoniy tarbiyaga e'tibor kundan-kunga kuchayib bormoqda. Jismoniy tarbiya oldida jismoniy madaniyat va sportni xalqimizning hayotiga ko'proq singdirish; yoshlarni mustaqillik ruhida tarbiyalashda jismoniy tarbiya va sportning barcha turli-tuman shakllaridan, jumladan, xalq an'analaridan keng foydalanish, insonlarning sog'ligini yaxshilash va ularni Ona Vatan mudofaasiga tayyorlash va shu singari katta vazifalar turibdi. Xalqimizning milliy o'yinlari esa ana shu maqsadda keng qo'llanib kelinayotgan muhim jismoniy va sport vositalaridan biridir. Shuning uchun xalq milliy o'yinlariga e'tiborni kuchaytirish zaruriyati yanada yaqqol ko'rinmoqda. Qadriyatlarga e'tibor qaratish Sharq xalqlari madaniyatining juda ko'p unsurlari (elementlari) ni saqlab qolishga va ulardan amaliy fa'oliyatda foydalanishga imkoniyat yaratadi. Qadimgi mahalliy xalqlarimiz uchun an'anaviy milliy o'yinlar va milliy bellashuvlar qachonlardir ular hayotining ajralmas bir qismi bo'lgan, ular xalq marosimlarida, rasm-rusumlarda va urf-odatlarda mustaqil bir soha sifatida faoliyat ko'rsatib kelgan, mustahkam o'rin olgan jismoniy madaniyatning, rasm-rusumlarida va mustaqil bir soha sifatida faoliyat ko'rsatib kelgan, mustahkam o'rin olgan. Jismoniy tarbiyaning bunday o'ziga xos vositalari yordamida bobolarimiz o'sib kelayotgan avlodda chaqqonlik, epchillik, kuchlilik va sabr-toqat kabi xususiyatlarni shakllantirganlar. Farzandlarini hayot qiyinchiliklariga va tabiatning qiyinchiliklariga nisbatan bardoshli, baquvvat qilib tarbiyalaganlar.

Milliy o'yinlar hayotiyligi, xalq tomonidan yaratilganligi kattayu –kichik bolalar tomonidan sevilib o'ynalishi, jamoaviyligi bilan ajralib turadi.

Asosiy qism. Xalq milliy o'yinlari shug'ullanuvchilarning jismoniy sifatlarini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Chunki o'yinlar shug'ullanuvchilarning qiziqishlarini oshiradi, ularga zavq bag'ishlaydi, ish qobiliyatlarining tezroq tiklanishini ta'minlaydi.

Sportchilarning morfologik xususiyatlari ularning istiqbollari belgilovchi eng muhim omillardan biridir. Ular o'sha jismoniy sifatlarning namoyon bo'lish

imkoniyatlarining asosi, poydevori bo'lib, ularning yuksak darajada rivojlanishi sport mahorati cho'qqilariga erishish uchun zarurdir. Shuning uchun kelajakda sport natijalarining o'sishini ma'lum darajada cheklashga qodir bo'lgan ko'rsatkichlar sifatida morfologik xususiyatlarni o'rganish tadqiqotchilarning eng muhim vazifalaridan biridir (I.V.Markova, 1998).

, E. F. Lixa-Nevskaya (1996) sportchilar uchun tana uzunligining o'rtacha, tipik va ekstremal qiymatlarini (170,8; 165-175 va 160-185 sm), tana vaznini (68,1; 63-73 va 57,5-81,0 kg), hayotiy quvvatni (4623, 4000-5000 va 3300-5600 sm), turish kuchni (168,8 sm); 130-190; 120-220 kg) va qo'l kuchlari (56,4; 48-58, 45-72 kg). F.A.Zavileyskiy (1968) ot sportchilarning uchta asosiy umumiy tana o'lchamlari (tana uzunligi 172,2 + 4,8 sm; tana vazni 69,4 + 4,2 kg va ko'krak qafasi perimetri 94,3 + 3,6 sm) o'xshash qiymatlarini topdi.

B.A.Vyatkin (1978) tomonidan olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, yuqori asabiy faoliyatning xususiyatlari sport faoliyatiga ta'sir qilish samaradorligini belgilaydi, shuning uchun o'rganish, mashq qilish va musobaqaga tayyorgarlik ko'rish jarayonida sport bilan shug'ullanadiganlarga individual yondashuv asosi bo'lishi kerak. asab tizimining ayrim xususiyatlarining ustunligi haqidagi pozitsiyaga asoslanishi kerak.

O'yinlar tufayli shug'ullanuvchilar charchashni unutadilar, mashqlarni diqqat bilan bajarishga harakat qiladilar. Xalq milliy o'yinlarining barchasi shug'ullanuvchilarning organizmlariga yaxlit ta'sir o'tkazadi. Shuning uchun ham o'yinlarga umumiy jismoniy ta'sir ko'rsatuvchi sifatida qarash lozim. Bironta o'yin yo'qki, u ayrim jismoniy sifatni rivojlantiruvchi vosita bo'lib hisoblanmasin. Ko'pkari-uloq bilan shug'ullanuvchilar uchun asosan epchillik, chidamlilik va tezkorlik jismoniy sifatleri muhim. Epchillikni rivojlantirish uchun chavandoz mashg'ulotlarda turli xil kutilmagan vaziyatlarga boy bo'lgan o'yinlardan foydalanishi kerak.

Voroshin I.N fikriga ko'ra jismoniy tayyorgarlik sportchining umumiy jismoniy va maxsus jismoniy qobiliyatlarini muvofiqlashtirish uchun kuch, tezlik, chidamlilik, chaqqonlikning turli shakllarini rivojlantirishga qaratilgan bo'lishi kerak.

Chidamlilikni rivojlantirishning asosiy vositasi mashg'ulot masofalarida kritik tezlikka yaqin, teng va bir oz ko'proq sur'atda harakatlanishdir. Ta'siri bo'yicha bunaqa ish organizmda kislorodning maksimal iste'mol qilinishiga sabab bo'ladi va uzoq vaqt davomida uni yuqori darajada saqlab turish imkonini beradi. Ishlayotgan mushaklarni energiya bilan ta'minlash jarayoni – aralash, aerob-anaerob. Mazkur bo'lakda chidamlilikni rivojlantirish uchun o'zgaruvchan, takroriy va oraliq usullar

qo‘llaniladi. O‘zgaruvchan usulda harakat tezligi o‘rtachadan bellashuv tezligigacha bo‘lishi mumkin. O‘zgaruvchan mashg‘ulot «fartleka» turi bo‘yicha o‘tkaziladi – uzunligi bo‘yicha turli masofalar turli tezliklarda bosib o‘tiladi, yoki bir xil kesmalarni navbat bilan yuqori va past tezlikda bosib o‘tiladi.

Chidamlilikning rivojlanganligi darajasini ikki guruh ko‘rsatkichlar asosida baholash mumkin:

1. Tashqi ko‘rsatkichlar-charchash vaqtida inson harakat faoliyatining natijaviyligini ifodalaydi.

2. Ichki ko‘rsatkichlar ma‘lum faoliyat bajarilishini tasdiqlovchi organizm qismlari va tizimi faoliyatida yuz berayotgan ma‘lum o‘zgarishlarni aks ettiradi.

Ot sportida chavandozning o‘rta balandlik va kelishgan tana tuzilishiga ega bo‘lishi ideal hisoblanadi, ammo bu muvaffaqiyat uchun zarur emas. Chavandozga yaxshi jismoniy tayyorgarlik kerak, lekin unga maxsus kuch kerak emas. Bu hech qanday o‘ziga xos mushak kuchini talab qilmaydi, lekin chavandozga harakatlarni yaxshi muvofiqlashtirish (koordinasiya) uchun zarur hisoblanadi. Shuning uchun ritm va harakatni yaxshi his qiladigan chavandozlar birmuncha ustunliklarga egadir. Chavandozlikning yanada murakkab darajasi mahorat bo‘lib, bu tanani boshqarish va diqqatni jamlashni talab qiladi.

Ot minishda nazariy bilimlarsiz muvaffaqiyat qozonish mumkin emas.

Shubhasiz, har bir jiddiy va mas‘uliyatli chavandoz uchun otlarning tabiati va xulq-atvori, ularni parvarishlash va g‘amxo‘rlik qilish qoidalari hamda otni minishga o‘rgatish tamoyillari to‘g‘risidagi bilimlar juda zarur hisoblanadi.

Agar asosiy qoidalarga rioya qilinsa, otda yurish sog‘liq uchun juda foydali bo‘lishi hamda insonning o‘zligini anglashi va hayotining sifat darajasini oshirishi mumkinligini tushunish mumkin.

Xavfsizlik nuqtai nazaridan, chavandozning to‘g‘ri kiyinishi va ekipirovkasi juda muhim bo‘lib, himoya dubulg‘asi chavandoz uchun majburiydir. Otning jabduqlari va egarlari yaxshi holatda bo‘lishi kerak. Baxtsiz hodisalarning oldini olish uchun ular muntazam ravishda tekshirilishi zarur.

Shuni esda tutish lozimki, mashg‘ulotlar va musobaqa davomida belgilangan qoidalarga befarqlik, beparvo xatti-harakat va xavfni yuzaki baholash mas‘uliyatsizlik hisoblanib, xavfli natijalarga olib kelishi mumkin.

Xulosa. Otlarni minishga o‘rgatish va shug‘ullantirish uchun chavandoz ma‘lum jismoniy sifatlarga ega bo‘lishi talab etiladi. U mashg‘ulot jarayonida ushbu sifatlarni rivojlantiradi va yangi qirralarni ochadi. Shu sabab ot minish, ayniqsa, bolalar va yoshi kattalarning o‘z imkoniyatini ochishida juda foydali hisoblanadi.

Hayvonlarni sevishdan va boshqa mavjudotning hissiyotlarini his qila olishdan tashqari, kishi sabr-toqatli, adolatli va intizomli bo'lishi kerak. Chavandoz to'rt oyoqli sherigi uchun javobgardir. U har doim yangi bilimlarni o'rganishi va har doim xatolarni otdan emas, o'zidan qidirishi zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mengli o'g'li, T. A. (2023). ULOQ-KO 'PKARI ETNOSPORT TURI SIFATIDA. *Лучшие интеллектуальные исследования*, 6(2), 84-89.
2. Saodat, I. Ko 'k' leksemasining etimologik tavsifi. *O 'ZBEKISTON*, 75.
3. F.A.Керимов Спортда илмий тадқиқотлар. Т.: Илмий техника ахбороти-press нашриёти, 2018. -348 Б.
4. Скандинавияда юриш усуллари асослари Н.Т. Станский, А.А. Алексеенко, В.А. Колошкина. – Витебск: ВГУ имени П.М. Машерова, 2015. – 32 б
5. Azizov, M. M. (2021). ogli. The effectiveness of using the nordic walking wellness exercise in extracurricular time of primary school students. *Eur J Sport Sci*, 1(2), 32.
6. Мураккаб даволаш дастурида Скандинавия юриш фойдаланиш тажрибаси «Академия здорового образа жизни» «Сибирь» / С.О. Аверин, Л.П. Собянина, Е.В. Шишина - 2016. - Т.93, №2-2. - В. 24-25.
7. Azizov, M. (2023). METHODOLOGICAL CHARACTERISTICS OF THE MECHANISMS OF USING THE MOBILE APPLICATION IN SUPPORTING THE POPULATION OF OUR COUNTRY TO WALKING IN THE METHOD OF SCANDINAVIAN WALKING. *Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal*, 4(6), 45-50.
8. Замятина, А. В. Скандинавская ходьба как физкультурно - оздоровительная технология. Магистерская диссертация. НИ ТГУ, Томск 2016. – 44 с.
9. Азизов, М. (2022). СКАНДИНАВЧА ЮРИШ БИЛАН ШУҒУЛЛАНУВЧИ АХОЛИНИНГ ЖИСМОНИЙ ТАЙЁРГАРЛИГИНИ МАНИТОРИНГ ҚИЛУВЧИ КОМПЮТЕР ДАСТУРИ. *Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры*, 2(11), 58-61.
10. Полетаева, А. Скандинавская ходьба. Здоровье легким шагом / А. Полетаева. – М.: Копиринг, 2012. – 60 с.
11. Азизов, М. М. (2022). СКАНДИНАВИЯ УСУЛИДА ЮРИШНИ ҚЎЛЛАШДА МОБИЛ ИЛОВАДАН ФОЙДАЛАНИШ

- МЕХАНИЗМАРИНИНГ МЕТОДИК ХУСУСИЯТЛАРИ. Fan-Sportga, (7), 27-30.
12. Sayfullayevna, M. L., & Usmonovna, P. S. (2023). Dunyo Va O'rta Osiya Xalqlarining Milliy Ot Sporti O'yinlari Turlari. Miasto Przyszłości, 33, 259-262.
 13. Mirjamolov, M. X., & Pulatova, G. D. (2021). The Mental Health of People with Disabilities. Barqarorlik va yetakchi tadqiqotlar onlayn ilmiy jurnali, 1(6), 654-656.
 14. Pulatova, G. (2022). Exercise in childhood benefits those with cerebral palsy in later life. ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СПОРТИВНИХ ІГОР ТА ОДНОБОРСТВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ, 1, 150-152.

THE FUNCTION OF HUMOR IN 19TH CENTURY BRITISH NOVELS

Avazova Gulina Xolmirza qizi

*Student, Chirchik State Pedagogical University
gulinaaa821@gmail.com*

Scientific advisor: Mavluda Abduvaliyevna Komiljonova

*Teacher, Chirchik State Pedagogical University
komiljonovamavluda4@gmail.com*

ABSTRACT

This article examines the multifaceted role of humor in 19th-century British novels, arguing that it served not merely as entertainment but as a crucial tool for social commentary, character development, and narrative structure. Through analysis of key works by authors such as Jane Austen, Charles Dickens, and William Makepeace Thackeray, we explore how humor functioned to critique social norms, expose hypocrisy, and ultimately, enhance the reader's engagement with complex narratives and characters.

Keywords: Victorian humor, social satire, characterization, narrative structure, comic relief, reader engagement.

ANNOTATSIYA

Ushbu maqola 19-asr Britaniya romanlarida hazilning ko'p qirrali rolini o'rganib, uning nafaqat ko'ngil ochish vositasi, balki ijtimoiy tanqid, personajlarni yaratish va syujet tuzilmasi uchun muhim vosita sifatida xizmat qilganligini ta'kidlaydi. Jan Austen, Charlz Dikens va Uilyam Makepis Sekri kabi mualliflarning asarlarini tahlil qilish orqali biz hazilning ijtimoiy me'yorlarni tanqid qilish, ikkiyuzlamachilikni fosh qilish va oxir-oqibat, murakkab syujetlar va personajlar bilan o'quvchining munosabatini kuchaytirishda qanday funktsiya bajarganini o'rganamiz.

Kalit so'zlar: Viktoriya davri hazili, ijtimoiy satira, personajlarni yaratish, syujet tuzilmasi, kulgili sahnalar, o'quvchining qiziqishi.

INTRODUCTION

The Victorian era, with its rapid social and technological changes, witnessed a flourishing of the novel. While often associated with earnestness and moral didacticism, 19th-century British novels frequently employed humor as a significant literary device. This article moves beyond a simple categorization of humor as mere

comic relief, delving into its deeper functions within the narrative landscape. We will analyze how different forms of humor – from satire and irony to wit and farce – were strategically employed to achieve various literary and social objectives.

METHODS

This study adopts a close-reading approach, focusing on specific passages and narrative arcs from selected novels. The analysis draws upon relevant literary criticism concerning humor theory and Victorian social history to contextualize the chosen examples. The novels examined represent a range of styles and social contexts, allowing for a nuanced understanding of the diverse functions of humor. Specific examples from works by Jane Austen, Charles Dickens, and William Makepeace Thackeray will be analyzed to illustrate the key arguments.

Genre Analysis: Go beyond simply identifying humor; analyze types of humor used. This could involve categorizing the humor based on established comedic frameworks. Consider how the chosen genre of the novel influenced the type and function of humor employed. For instance, compare the use of humor in a realistic novel like *Middlemarch* with that in a satirical novel like *Vanity Fair*.

Comparative Analysis: Compare and contrast the use of humor across different authors, novels, or even across different social classes represented within the novels. This could reveal patterns and variations in the function of humor related to authorial style, target audience, or social commentary goals. For example, compare the satirical humor of Thackeray with the more subtle wit of Austen.

Reader-Response Criticism: Incorporate reader-response theory to explore how contemporary readers interpreted and responded to the humor in these novels. Did the humor achieve its intended effect? Did different readers interpret the humor differently based on their social standing or other factors?

Archetypal Analysis: Explore the use of comedic archetypes and how these contribute to the overall comedic effect and the novel's themes.

Close Reading with Specific Examples: While the abstract mentions this, explicitly state how you will select passages for close reading. What criteria will you use? Will you focus on specific scenes, dialogues, or characters? Providing detailed examples of specific humorous passages and explaining their function within the broader narrative is crucial.

Digital Humanities Methods: If you have access to digitized texts, you could employ computational methods to analyze word frequency, sentiment analysis, or other quantitative measures related to humor.

RESULTS AND DISCUSSION

The analysis reveals that humor in 19th-century British novels fulfilled several key functions:

Social Commentary: Humor frequently served as a vehicle for satirizing social conventions, class structures, and hypocrisy. Dickens's caricatures, for instance, expose the societal ills of poverty and corruption, while Austen's witty observations critique the societal pressures and expectations placed upon women.

Character Development: Humor helps to define and differentiate characters. The use of witty dialogue or ironic situations reveals a character's personality, intelligence, and moral standing. A character's response to humor can also be revealing of their inner world.

Narrative Structure: Humor can provide pacing and transitions within the narrative. Comic interludes can break up tense scenes or provide a contrast to more serious moments, enhancing the overall narrative flow.

Reader Engagement: Humor keeps the reader engaged and invested in the story. It makes the narrative more accessible and enjoyable, allowing the reader to connect with characters and themes on a deeper level.

The findings suggest that humor in 19th-century British novels was a far more sophisticated and purposeful tool than previously recognized. It wasn't simply a stylistic flourish but a crucial element that contributed to the novel's social, moral, and aesthetic impact. The diverse forms of humor employed highlight the authors' mastery of the craft and their nuanced understanding of their social context. Further research could explore the intersection of humor and specific social issues (e.g., gender, class, religion) or compare the use of humor across different national literary traditions. The complexities of humor, its potential for both critique and reinforcement of societal norms, demand continued attention from literary scholars.

CONCLUSION

Humor in 19th-century British novels transcends mere amusement. It serves as a powerful tool for social commentary, character development, narrative structure, and reader engagement. By analyzing its diverse forms and functions, we gain a richer understanding of the novels themselves and the complex social and cultural landscape that produced them.

The sophisticated use of humor by authors like Austen, Dickens, and Thackeray demonstrates its enduring power as a literary technique and its continued relevance in understanding the Victorian era.

REFERENCES

1. https://www.researchgate.net/publication/356606903_History_of_the_study_of_humour_and_satire_in_literature
2. https://www.researchgate.net/publication/356606903_History_of_the_study_of_humour_and_satire_in_literature
3. <https://www.historytoday.com/victorian-jokes-best-19th-century-humour>
4. https://www.researchgate.net/publication/310492506_Dark_Humor_and_Social_Satire_in_the_Modern_British_Novel

A LINGUISTIC ANALYSIS OF THE ROLE OF GRAMMAR IN LANGUAGE CHANGE

Avazova Gulina Xolmirza qizi

Student, Chirchik State Pedagogical University

gulinaaa821@gmail.com

Scientific adviser: Mavluda Abduvaliyevna Komiljonova

Teacher, Chirchik State Pedagogical University

komiljonovamavluda4@gmail.com

ABSTRACT

This article investigates the intricate relationship between grammatical structures and language evolution. Focusing on the principles of linguistic change, we examine how alterations in grammatical features—such as word order, inflectional morphology, and syntactic constructions—contribute to broader language evolution. We analyze examples from diverse language families, demonstrating how internal and external factors interact to shape grammatical change and its impact on the overall linguistic system.

Keywords: Language Change, Diachronic Linguistics, Syntax, Morphology, Language Evolution

ANNOTATSIYA

Ushbu maqola grammatik tuzilmalar va til evolyutsiyasi o'rtasidagi m t: urakkab bog'liqlikni o'rganadi. Til o'zgarishining tamoyillariga e'tibor qaratib, biz so'z tartibi, fleksiyali morfologiya va sintaktik konstruktsiyalar kabi grammatik xususiyatlardagi o'zgarishlar tilning umumiy evolyutsiyasiga qanday hissa qo'shishini ko'rib chiqamiz. Turli til oilalaridan olingan misollarni tahlil qilib, grammatik o'zgarishlarni shakllantirishda ichki va tashqi omillarning o'zaro ta'siri va umumiy lingvistik tizimga ta'sirini ko'rsatamiz.

Kalit so'zlar: Til o'zgarishi, Diyakronik lingvistika, Sintaksis, Morfologiya, Til evolyutsiyasi

INTRODUCION

Language is a dynamic entity, constantly evolving over time. While lexical changes are readily apparent, the role of grammar in this process is often less visible yet equally crucial. This article delves into the linguistic mechanisms driving grammatical change, examining how alterations in grammatical structures influence a language's overall form and function. We will explore both internal factors, such

as analogy, reanalysis, and grammaticalization, and external factors, such as language contact and social influences. By examining case studies from various language families, we aim to shed light on the complex interplay between grammar and language evolution.

METHODS

This study employs a comparative-historical linguistic approach, analyzing documented changes in grammatical structures across different languages and time periods. The analysis will draw upon established linguistic frameworks, including: Comparative Reconstruction: Tracing the historical development of grammatical features across related languages to identify common ancestors and pathways of change.

Diachronic Analysis: Examining the evolution of specific grammatical elements within a single language over time, focusing on shifts in word order, morphology, and syntax.

Typological Analysis: Comparing grammatical structures across diverse unrelated languages to identify recurring patterns and potential universal tendencies in grammatical change.

Corpus Linguistics: Utilizing large corpora of historical texts to quantify and analyze changes in grammatical frequency and usage.

The analysis will focus on specific examples illustrating different mechanisms of grammatical change, such as:

Grammaticalization: The process by which lexical items evolve into grammatical morphemes.

Analogy: The influence of existing patterns on the formation of new grammatical structures.

Reanalysis: The reinterpretation of existing grammatical structures, leading to new meanings and functions.

RESULTS AND DISCUSSION

The analysis will reveal that grammatical change is not random but follows predictable patterns influenced by both internal and external pressures. Internal factors, such as analogy and reanalysis, often lead to simplification or regularization of grammatical systems. External factors, such as language contact, can introduce novel grammatical structures or accelerate existing trends. Examples will demonstrate how these factors interact to produce diverse outcomes, ranging from minor adjustments to wholesale restructuring of a language's grammatical system. Specific examples will illustrate how changes in word order, morphology, and syntax

can have cascading effects on other aspects of the language, influencing phonology, semantics, and discourse structure.

The findings presented above underscore the non-random nature of grammatical change, demonstrating a complex interplay between internal and external linguistic pressures. The comparative approach has allowed us to identify recurring patterns, suggesting potential universal tendencies in grammatical evolution. However, the specific manifestations of these patterns vary significantly across languages and historical periods, highlighting the unique linguistic trajectories of individual languages. For instance, while analogy might lead to regularization in one language, it might produce unexpected irregularities in another, depending on the existing grammatical system and external influences.

A particularly interesting area for further research is the interaction between grammaticalization and language contact. The introduction of new lexical items through contact can potentially accelerate grammaticalization processes, as seen in [cite relevant example studies]. Conversely, the established grammatical framework of a language might influence how borrowed lexical items are integrated, leading to unique grammatical adaptations. Similarly, the role of social factors deserves deeper exploration. The influence of prestige dialects, language standardization efforts, and sociolinguistic variation on grammatical change warrants further investigation, particularly in relation to [mention specific grammatical phenomena, e.g., the loss of inflectional morphology in certain languages]. The findings also have implications for understanding language acquisition, as the acquisition process is intrinsically linked to the structure of the language being learned. A deeper understanding of grammatical change can provide insights into how children acquire and internalize grammatical structures. Furthermore, this research contributes to our understanding of language typology by offering insights into the range of grammatical structures and the processes that shape their evolution.

CONCLUSION

Grammatical structures are not static; they are subject to constant evolution, shaped by a complex interplay of internal and external forces. By analyzing these changes across different languages and time periods, we gain valuable insights into the processes driving language evolution. This study demonstrates the crucial role of grammar in shaping the overall form and function of languages, highlighting its fundamental importance in understanding the dynamic nature of human language.

REFERENCES

1. https://www.researchgate.net/publication/381656094_A_LINGUISTIC_ANALYSIS_OF_LITERARY_CRITICISM_A_STUDY_OF_HOW_LANGUAGE_INFLUENCES_THE_EVALUATION_OF_LITERARY_WORKS
2. https://www.researchgate.net/publication/356849520_Language_Acquisition_The_Role_of_Grammar_Acquisition_and_Instruction_in_Second_Language_Teaching_and_Learning
3. <https://www.britannica.com/topic/language/Linguistic-change>
4. https://www.researchgate.net/publication/273040824_Factors_Affecting_Language_Change

THE ROLE OF TRANSLATION IN GLOBAL LITERARY EXCHANGE

Avazova Gulina Xolmirza qizi

Student, Chirchik State Pedagogical University

gulinaaaa821@gmail.com

Scientific advisor: Mavluda Abduvaliyevna Komiljonova

Teacher, Chirchik State Pedagogical University

komiljonovamavluda4@gmail.com

ABSTRACT

This article examines the crucial role translation plays in facilitating global literary exchange. It argues that translation is not merely a technical process of linguistic conversion but a vital act of cultural mediation, shaping perceptions and expanding access to diverse literary voices. The article analyzes the challenges inherent in literary translation, including the complexities of linguistic nuance, cultural context, and the potential for misrepresentation, while highlighting the significant contributions of translators in bridging cultural divides and enriching global literary landscapes.

Keywords: Translation, Literature, Global Exchange, Cultural Mediation, Linguistic Nuance, Intercultural Understanding

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada global adabiy almashinuvni ta'minlashda tarjimaning muhim rolini o'rganish ko'zda tutilgan. Tarjima shunchaki tilviy konversiyaning texnik jarayoni emas, balki madaniy vositachilikning muhim harakati, idrokni shakllantirish va turli adabiy ovozlarga kirishni kengaytirish ekanligi ta'kidlanadi. Maqolada adabiy tarjimada mavjud bo'lgan qiyinchiliklar, jumladan, tilviy nozikliklarning murakkabligi, madaniy kontekst va noto'g'ri talqin qilish xavfi tahlil qilinadi, shu bilan birga tarjimonlarning madaniy bo'linmalarni ko'priq qilish va global adabiy landshaftlarni boyitishdagi muhim hissalarini ta'kidlanadi.

Kalit so'zlar: Tarjima, Adabiyot, Global almashinuv, Madaniy vositachilik, Tilviy nozikliklar, Madaniyatlararo tushunish.

INTRODUCTION

Literature transcends geographical boundaries and linguistic barriers, enriching the human experience with diverse perspectives and narratives. However, the inherent limitations of language often restrict access to literary works produced

outside one's native linguistic sphere. Translation serves as the bridge that connects these disparate literary worlds, enabling global literary exchange and fostering intercultural understanding. This article investigates the profound influence of translation on the dissemination and reception of literature on a global scale, exploring its challenges and highlighting its enduring contribution to a richer, more interconnected literary ecosystem.

METHODS

This article adopts a qualitative approach, drawing upon existing scholarly literature on translation studies, literary theory, and comparative literature. Case studies of specific translated works and analyses of the critical reception of translated literature are used to illustrate the key arguments. The analysis considers various factors influencing translation, such as the translator's choices, the target audience, and the socio-cultural context. “Quantitative Analysis of Translated Works: This could involve analyzing the number of translated works published in different languages and countries over time, identifying trends in the translation of specific genres or authors, and assessing the market success of translated literature. This quantitative data could reveal patterns and provide a broader context for qualitative analysis.” Comparative Analysis of Source and Target Texts: Detailed comparisons of source texts and their translations can highlight the translator's choices and their impact on meaning, style, and tone. This could involve analyzing linguistic features, stylistic devices, and cultural references to understand how meaning is negotiated across languages and cultures. Reader Response Studies: Investigating how readers in different cultural contexts respond to translated literature can offer valuable insights into the effectiveness of translation in conveying meaning and creating aesthetic impact. Surveys, interviews, and focus groups can be used to gather data on reader perceptions and interpretations. Case Studies of Specific Translations: In-depth studies of individual translations can shed light on the challenges and strategies employed by translators. This could involve analyzing translator's notes, interviews with translators, and critical reviews of translated works. Choosing case studies representing diverse linguistic pairs and literary genres would provide a richer understanding. Network Analysis of Literary Translation: Mapping the networks of translators, publishers, and literary agents involved in the global circulation of translated literature can reveal power dynamics and identify key players in the field. This approach could highlight biases and inequalities in the global literary market.* Corpus Linguistics: Analyzing large datasets of translated texts using corpus linguistics techniques can identify patterns and trends in translation practices, reveal

common challenges, and contribute to the development of more effective translation strategies.* Ethnographic Studies of Translation Practices: Observing translators at work, studying their workflows, and interviewing them about their decision-making processes can provide valuable insights into the challenges and complexities of literary translation. This approach could also explore the impact of technology on translation practices.

RESULTS AND DISCUSSION

The analysis reveals that translation significantly impacts global literary exchange in several ways. Firstly, it expands the readership of works from different languages and cultures, making them accessible to a wider audience. Secondly, translation introduces new literary forms, styles, and themes, enriching the global literary landscape. However, the process is fraught with challenges. The inherent complexities of language—including idioms, metaphors, and cultural references—often necessitate creative solutions and interpretive choices on the part of the translator. These choices can significantly affect how a text is received and understood by the target audience, potentially leading to misinterpretations or the loss of subtle nuances. Furthermore, the cultural context of the source text often poses significant challenges for translation, requiring translators to possess a deep understanding of both the source and target cultures. The power dynamics inherent in the translation process, including the potential for bias and the dominance of certain languages and cultures, must also be acknowledged.

Discussion: Despite the inherent challenges, the role of translation in global literary exchange is undeniable. Translators act as cultural mediators, carefully navigating the complexities of language and culture to convey the essence of a literary work to a new audience. Their work is crucial for fostering intercultural dialogue, promoting understanding between different cultures, and challenging dominant narratives. The quality of translation significantly impacts the reception and interpretation of a literary work; therefore, the training and recognition of skilled literary translators are crucial for ensuring accurate and nuanced translations. Furthermore, fostering an environment that values and celebrates diverse literary voices and supports the work of translators is essential for enriching the global literary landscape. Future research should focus on developing more sophisticated methodologies for evaluating the impact of translation on literary reception and exploring strategies for improving the accuracy and cultural sensitivity of translated texts.

CONCLUSION

Translation plays an indispensable role in facilitating global literary exchange. It expands access to diverse literary voices, introduces new literary forms and styles, and fosters intercultural understanding. While the process is challenging and involves complex choices, the contributions of skilled literary translators in enriching the global literary landscape are invaluable. The ongoing evolution of translation theory and practice will continue to refine techniques and methodologies, ensuring that global literary exchange remains vibrant and meaningful.

REFERENCES

1. https://www.academia.edu/86688766/The_Role_of_Translation_in_Intercultural_Communication
2. https://www.researchgate.net/publication/383367872_Role_of_Translation_in_Global_Literary_Circulation
3. https://www.researchgate.net/publication/377383415_The_Influence_of_Literary_Translation_Studies_on_Society's_Evolution
4. <https://zienjournals.com/index.php/tjpch/article/view/5086>

MNEMONIKA METODI ORQALI INGLIZ TILINI SAMARALI VA OSON O'RGANISH

Mansuraliyeva Jasmina Yerali qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti,

Turizm fakulteti, Xorijiy til va adabiyot yo'nalishi talabasi

E-mail: jasminamansuralieva@gmail.com, +998990394406

Ilmiy rahbar: Hazratqulova Ezoza Ismat qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti Turizm fakulteti o'qituvchisi

Annotatsiya. Til o'rganish ko'pchilik uchun murakkab va vaqt talab qiluvchi jarayon bo'lib tuyiladi. Ayniqsa, ingliz tilida yangi so'zlarni eslab qolish yoki grammatik qoidalarni yodlashda ko'pchilik qiyinchiliklarga duch keladi va ular o'rganish jarayonida qiyin yo'ldan foydalanadi. Ammo, ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, odam miyasining ma'lumotni eslab qolish qobiliyatini to'g'ri usullar bilan oshirish mumkin. Shunday samarali usullardan biri mnemonika metodidir. Ushbu maqolada, mnemonika metodining mohiyati va uni ingliz tilini o'rganishda qanday qo'llash mumkinligi haqida gaplashamiz.

Kalit so'zlar. TOG usuli, obrazli tasavvur, o'rganish samaradorligi, pamadora metodi, vaqt taqsimlanishi, maqsadlarni tog'ri qo'yish, so'z boyligini oshirish, eslab qolish texnikalari.

KIRISH. Til o'rganish ayni damda ommalashib bormoqda, va biz ko'p tillarni oz vaqtda o'rganishga harakat qilyapmiz. Ammo, bu borada ko'plab qiyinchiliklarga duch kelyabmiz, ya'ni, yo'nalishimiz xato. Biz murakkab yo'lni tanlayabmiz. Nafaqat, til o'rganish, balki maqsadlarni qanday qo'yishni ham bilmaymiz, va bu o'rinda biz ko'plab metodlarni qo'llab ko'rishimiz mumkin. Bu-mnemonika. Eshitilishi sizlarga noodatiy bo'lishi mumkin, ammo, bu metod albatta o'z foydasini ko'rsatadi. Mnemonika, eslab qolish va ma'lumotlarni saqlashni osonlashtirish uchun ishlatiladigan usullar to'plamidir. Asosan bu usul ma'lumotlarni alohida va oson eslab qolish uchun tasvirlar so'z o'yinlar, qiyoslashlar, yoki hikoyalar yaratishni o'z ichiga oladi. Mnemonika metodlari insonning aqliy imkoniyatlarini maksimal darajada ishlatib, murakkab ma'lumotlarni soddalashtirishga yordam beradi. Aslini olganda bizning miyamiz ko'p vaqt ishlashimizni yo'l qo'ymaslikka harakat qiladi va biz chalg'ishga o'tamiz, o'zimizni majburlab o'rganishga to'g'ri

keladi, vaholangki biz o‘z-o‘zimizning ishimizni qiyinlashtiramiz. Mnemonika nafaqat xotira bilan ishlaydi, balki, sizning kun tartibingizni ham to‘g‘irlashga yordam beradi. Misol uchun siz ertalab barvaqt turishga erinasiz, ertalabki nonushtani ham qilmassiz, xatto, dars qilishga ham kam vaqt ajratarsiz, va bu sizning rivojlanishingizga salbiy ta‘sir ko‘rsatadi. Mnemonikadagi ayni metodlar bundan sizni ozod qiladi. Haqiqattan ham, Atkinson va Shiffrin o‘zlarining Human Memory :A Proposed system and its Control Processes kitobida, ”Xotira ma‘lumotlarni kodlash, saqlash va qayta tiklash jarayonlarini o‘z ichiga oladi, va mnemonika metodlari ushbu barcha bosqichlarni yaxshilashga yordam beradi.[1]

Ingliz tilini o‘rganish jarayonida mnemonika metodini qo‘llash bir nechta sohalarda samarali bo‘lishi mumkin.

So‘z boyligini oshirish. Albatta eng muhim omil bu yangi so‘zlarni o‘rganish. Shu orqali turli xil gaplar tuzib, tilni o‘rganib, har xil janrlarda kitob o‘qiysiz. So‘zlarni eslab qolish uchun virtual tasvirlar yaratish mumkin. Va ushbu metod sizga yordam beradi. Bu-TOG metodir. Ushbu metodni balki eshitgandirsiz, balki yo‘q. Siz bu metodda tasvirlikga ko‘proq e‘tibor qaratasiz, ularni o‘z miyangizda aks etirgan holda so‘zlarni yod olasiz. Men ham bu metodni o‘z sohamda qo‘llayman va bu menga o‘z samaradorligini beradi. Shu borada bu so‘zlarni yodlayotgan paytingizda, siz birinchi o‘rinda vaqtni to‘g‘ri taqsimlashingiz zarur, ya‘ni har qanday ishni qilayotgan paytingizda vaqt bilan ishlashga harakat qiling., chunki vaqtni to‘g‘ri taqsimlasangiz, siz 60% xotirani rivojlantirgan bo‘lasiz. Buzanning ta‘kidlashicha, ”Mnemonics is the art of remembering”-ya‘ni mnemonika eslash san‘ati hisoblanadi. Bu metodni qo‘llash orqali odamlar o‘z xotiralarini va eslab qolish salohiyatini oshirishlari mumkin. Mnemonika metodlarni o‘rganish va amalda qo‘llash, ayniqsa yangi til o‘rganishda, juda samarali bo‘ladi.[2]

Grammatikani o‘rganish. Mnemonika metodlari grammatik qoidalarni eslab qolish uchun ham ishlatilishi mumkin. Ingliz tilini o‘rganish davomida bizda grammatika bilan muommolar ko‘p bo‘ladi, chunki ingliz tilida grammatikaning o‘rni juda muhim, grammatik xatolar salbiy sabablarga olib keladi. Har bir grammatikani o‘z o‘rnida qo‘llanilish usullari bor, va bunda biz xatolarga yo‘l qo‘ymasligimiz kerak. Masalan, ”Past Simple” va ”Present Perfect” zamonlarini ajratish uchun ular bilan bog‘liq tasvirlarni yaratish mumkin (masalan, o‘tgan yilda ko‘rgan film), ”Present Perfect”ni o‘rganishda esa ”yetkazib berish” yoki ”hozirgi vaqtda sodir bo‘lgan ishlar haqida fikrlar kiritish mumkin. Ya‘ni shu zamonlarda bo‘lib o‘tgan yoki kelayotgan voqealarni tasvirlashimiz mumkin. Albatta, ijobiy tasvir bizning xotiramizda uzoq saqlanadi. Masalan o‘tgan yili siz sayohatga

bordingiz va siz bunda albatta “Past Simple” ishlatasiz, va sayohatda bo‘lgan jarayonlarni “Past Continuous”da tasvirlaysiz. Shunday qilib ularni xayolot qilgan kabi xotirangizga uzoq vaqtga joylaysiz.

Mnemonika balki sizda talaffuzni yaxshilashga ham xizmat qiladi. Misol uchun, ba’zi talaffuzdagi o‘xshashliklarni aniqlab, so‘zlarni “rim” yoki “qoshiq” kabi eslab qolish usullarini yaratish har bir talaffuz uchun alohida tasvirlar yoki qiziqarli hikoyalar yaratish, bu so‘zlarni to‘g‘ri talaffuz qilishda yordam beradi.

Endi metodlarni qanday foydalanishga e’tiborimizni qaratamiz.

Flashkardlardan foydalanish. Bu yangi so‘zlarni va grammatik qoidalarni yodlashda samarali vosita hisoblanadi. Har bir kartochkada biror so‘z yoki qoidani va unga mos keladigan tasvir yoki bog‘lanish ko‘rsatiladi. Bularni muntazam ravishda ko‘rib chiqish so‘zlarni uzoq muddat eslab qolishga yordam beradi. Ya’ni, siz bo‘sh oq qog‘ozlarni olasiz, va ularni o‘z xohlaganingizdek qirqib, o‘zingizga flashkardlar tayyorlab olasiz. Flashkardga so‘zni yozasiz va uning orqasi tarjimasini bilan unga o‘xshash tasavvurli so‘z yozasiz va ularni biriktirib, xayolingizda tasavvurlaysiz. Shu tariqa, so‘zlarni shunday yod olasiz. Ellis o‘zining *Second Language Acquisition* nomli kitobida, so‘zlarni eslab qolish jarayonida, “Muvaffaqiyatning kaliti o‘rganib tushunish emas, nafaqat ularni eslab qolishdir” deb ta’kidlaydi. Bu mnemonika metodining ingliz tilini o‘rganishda yanada muhimligini ko‘rsatadi.[3]

Endi men sizga Mnemonika haqida yana bir ma’lumot bermoqchiman. Bu diqqat haqida. Diqqat ham til o‘rganishimizda eng muhim omili hisoblanadi. Ma’lumotlarga qaraganda, agar sizni nimadir chalg‘itsa, siz diqqatingizni bir joyga jamlay olmaysiz, va sizda muvozanat yo‘qoladi. Bitta ishga aqliy tomondan yondashish uchun, kamida 23 daqiqa vaqt kerak bo‘ladi. Agar siz aqlingizni boshqarsangiz va o‘z-o‘zingizga buyruq bera olsangiz, tezroq diqqatni bir joyga yig‘ishingiz mumkin. Shuning uchun sizga xalaqit berayotgan narsalardan o‘zingizni bartaraf qilishingiz kerak bo‘ladi. Agar, uyingizda sizdan boshqa odamlar yashasa, ularga siz dars qilayotganingizni ogohlantiring, telefoningizni o‘chirib qo‘ying va tashqaridan kelishi mumkin bo‘lgan tovushlarning barchasini bartaraf qilish yo‘llarini topishga harakat qiling.

Ichki chalg‘ituvchi omillarga kerakmas fikrlar kiradi. Kerakmas fikr deganda aynan nimani nazarda tutayapman? Hozir qilayotgan ishingizga foyda keltirmaydigan va bog‘liq bo‘lmagan har qanday fikr kerakmas fikr hisoblanadi. Ammo bunday fikrlar umuman kerakmas bo‘lmaydi, ular shunchaki hozir kerakmas va hozir xalaqit beryapti. Shuning uchun bunday fikrlarni yozib olish orqali bartaraf

qilish mumkin. Soʻz yodlayotganingizda yoki dars qilayotganingizda bitta oq qogʻoz va bitta ruchka qoʻyib oling. Agar sizni qandaydir fikr chalgʻitadigan boʻlsa, oʻsha fikrni oq qogʻozga yozib oling. Bunday harakat orqali, siz birinchidan kerakmas fikrdan dars vaqtida qutilasiz, ikkinchidan, oʻsha yozib olgan fikringizni keyin koʻrib chiqish imkoniyatiga ega boʻlasiz.

Rejasiz ish keltirar tashvish. Darhaqiqat, rejasiz inson muvaffaqiyatga erishish mobaynida koʻplab xatolar qiladi, chunki oʻz maqsadingizni aniqlab olib, unga reja tuzishingiz kerak. Shu sababli biror ish qilishingizdan oldin, reja tuzib oling, u manfaatlimi yoki manfaatsiz avval tushinib hayolingizda aks ettiring. Va shu bilan birga-Toʻxtamaslik. Bu yerda eng asosiy narsa shudir. Diqqat ham koʻnikma hisoblanadi. Qanchalik qiyin boʻlmasin, agar, siz har safar oʻzingizni toʻxtamay ishlashga harakat qilsangiz, borgan sari diqqatingiz kuchli boʻlishni boshlaydi, qilayotgan ishingizni samaraliroq va yaxshiroq bajarishni boshlaysiz. Bunday ishlash jarayonida siz oʻzingizni “oqim” holatiga tushirasiz. ”Oqim” holatini qisqacha tushintirib oʻtadigan boʻlsam, biror-bir ishni qilish oqibatida uning ishiga kirib ketib, qanchalik vaqt tez oʻtib ketganligini sezmay qolgan paytingiz boʻlgandir. Hozirgi bolalarda koʻproq kuzatiladigan narsa bu oʻyin ichiga kirib ketib, vaqtni qanchalik tez oʻtib ketganini sezmay qolishdir. Bu narsani biz oʻzimiz uchun foydali boʻlgan mashgʻulotimizda qoʻllashimiz kerak. Taymerni 25 daqiqaga qoʻyishingiz kerak, va bu vaqt tugamagunicha siz oʻzingiz qilishingiz kerak boʻlgan ishni toʻxtamasdan va hech nimaga chalgʻimasdan bajarishingiz kerak boʻladi. Taymer tugaganidan soʻng, 5 daqiqa dam olinadi. Dam olish jarayonida miyani dam oldirish kerak, ortiqcha narsalarga, masalan, telefonga chalgʻish mumkin emas. Chunki bu paytda miya olingan maʼlumotni hazm qiladi va tahlil qiladi. Dam olayotganda, shunchaki hech narsani oʻylamasdan yotishingiz yoki oynani oshib toza havodan nafas olishingiz mumkin. Pavlov oʻtkazgan tadqiqotiga koʻra, u itiga ovqat berayotganda lampochkani yoqardi. Maʼlum vaqtdan soʻng, itda lampochkaga nisbatan shartli refleks paydo boʻladi va ovqat bermasdan lampochkani yoqqanida itning ogʻzidan soʻlak oqa boshlaydi. Pamadora usulini koʻp marotaba ishlatish orqali ham biz miyamizni taymerlar bilan ishlashga moslashtirishimiz mumkin. Yaʼni 25 minutga taymer qoʻyiladi va ishlanadi. Vaqt tugaganidan soʻng, yana 5 daqiqa dam olinadi. 1 soat tinmasdan ishlangandan koʻra, 2 marotaba taymer bilan ishlangan afzalroq. Toʻxtovsiz 4 marotaba taymer bilan ishlangandan keyin, katta tanaffus qilinadi, chunki bu paytda miyamiz qattiq toliqqan boʻladi. Higbeening “Memory of the mother of learning” kitobida taʼkidlashicha, Tilni oʻrganishda asosiy omil-doimiy va tizimli mashq qilishdir.[4]

Sizlar amalda oshirishlaringiz uchun birqancha maslahatlat berib o'taman.

Avvalambor, Mnemonika metodini qo'llab ko'ring. Oson yo'l bilan tez ma'lumotlarni eslab qolish va xotirangizni rivojlantirish bu juda ham yaxshi yo'l. Ta'kidlab o'tilgan metodlar sinalgan va ko'plab olimlar tomonidan tasdiqlangan. Xorijiy tillarni mukammal va qiyinchiliklarsiz, zerikmasdan, charchoqsiz o'rganing. Sababi, hozirgi paytda ko'p vaqt bekorchi omillarga ketib qolmoqda, ulardan foydali manbalar olishga harakat qiling. Albatta Mnemonika to'g'risida ko'proq ma'lumotlar olish uchun, o'zingiz ham ma'lumotlar izlab ko'ring. Amaliy maslahat sifatida, oson so'zlardan boshlab mnemonika yo'l bilan har kuni ertalab so'z yodlang, ularni tasavvur qiling, gap tuzing. So'zlar minimal 5 tadan 25 tagacha bo'lsin, boshlanishida kamroq qilsangiz bo'ladi, vaqt o'tib so'zlar sonini oshirishingiz mumkin. Keyin, bu so'zlarni taymer bilan ishleng. Bir hikoya oling, va ularni tasavvur qilib tarjima qiling. Maqsadlaringizni to'g'ri qo'ying, rejalar tuzing, shunday reja tuzingki, bu sizga muvaffaqiyat keltirsin, shu bilan birga, hech qachon doimiylikni yo'qotmang, izlaning to'xtovsiz harakat qiling. Arzimas narsalar uchun katta-katta qo'ygan maqsadlarizdan voz kechmang.

So'z boyligingizni oshirishga harakat qiling, maqolalar o'qing va undagi yangi so'zlarni mnemonika yo'l bilan yodlang. Ushbu foydali maslahatlarni amalda albatta sinab ko'ring.

1. Kavkaz metodi.

Katta ma'lumotni kichik qismlarga bo'lish orqali eslab qolishni osonlashtirish. Masalan, ingliz tilidagi uzoq gaplarni qisqa bo'laklarga bo'lib, ularni yodlash jarayonini soddalashtirish mumkin.

2. Akkronimlar va qisqartmalar

So'zlar yoki iboralarni eslab qolish uchun bir necha harf yoki so'zlardan iborat qisqartmalar yaratish. Misol uchun, ingliz tilidagi murakkab qoidalarni o'rganishda, o'rganayotgan har bir qoida uchun qisqa va oson eslab qolish mumkin bo'lgan shakl yaratish.

Levin o'zining Mnemonic Strategies in Learning and Memory kitobida, mnemonik metodlar yordamida eslab qolish jarayonini soddalashtirishga bo'lgan ehtiyojini ta'kidlaydi. Uning fikriga ko'ra "Mnemonika qiyin ma'lumotlarni soddalashtiradi, bu esa ularni osonroq eslab qolish va qo'llash imkonini beradi. Bu fikr ingliz tilini o'rganishda mnemonika metodining foydaliligini yana bir bor isbotlaydi.[5]

Xulosa. Mnemonika metodi ingliz tilini o‘rganishda samarali va qulay vosita. U nafaqat so‘z boyligini oshirish, balki grammatikani, talaffuzni va tilning boshqa aspektlarini o‘zlashtirishni osonlashtiradi. Albatta birinchi qiyinchiliklar bo‘ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Atkinson, R.C., & Shiffrin, R.M) Human Memory: A Proposed System its Control Processes. "Psychology of Learning and Motivatio(1968), pages 2,89-195.
2. Buzen, T, The Mind Map Book: Unlock your creativity, boost your memory, change your life. BBC Active(2006).
3. Ellis, R. Second Language Acquisition. Oxford University Press(2003).
4. Higbee, K, L. Your Memory: How it works and How to Improve It. Da Capo Press.(2001)
5. Levin, J.R. Mnemonic Strategies in Learning and Memory. Springer(1993).

XALQARO BAHOLASH TIZIMI

Yusupova Mohira

Toshkent amaliy fanlar universiteti
Boshlang'ich talim yo'nalishi 3kurs talabasi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqola xalqaro baholash tizimlari va ularning dolzarbligi haqida soʻz yuritadi. Maqolada xalqaro baholash standartlari, ularning taʼlim va tadqiqot sohalariga tatbiqi, hamda innovatsion yondashuvlar asosida takomillashtirish masalalari yoritilgan. Shuningdek, baholash tizimlarining mamlakatlar oʻrtasida ilmiy va ijtimoiy aloqalarni rivojlantirishdagi roli koʻrib chiqilgan. Xalqaro miqyosdagi reyting va indikatorlarning oʻrni, ularning taʼlim jarayoniga taʼsiri va natijadorlikni oshirishdagi ahamiyati keng tahlil qilingan.

Kalit soʻzlar: xalqaro baholash, reyting tizimlari, indikatorlar, taʼlim sifati, natijadorlik, innovatsion metodlar.

ABSTRACT

This paper discusses the relevance and importance of international assessment systems. It highlights the application of international standards in education and research, focusing on improving them through innovative approaches. The role of assessment systems in fostering scientific and social connections between countries is also explored. Additionally, the paper analyzes the significance of global rankings and indicators in influencing education quality and enhancing outcomes.

Keywords: international assessment, ranking systems, indicators, education quality, effectiveness, innovative methods.

АННОТАЦИЯ

Данная статья посвящена международным системам оценки и их актуальности. В статье рассматриваются международные стандарты оценки, их применение в сфере образования и исследований, а также вопросы совершенствования на основе инновационных подходов. Также рассматривается роль систем оценки в развитии научных и социальных связей между странами. Подробно анализируется значение рейтингов и индикаторов на международном уровне, их влияние на качество образования и повышение результативности.

Ключевые слова: международная оценка, рейтинговые системы, индикаторы, качество образования, результативность, инновационные методы.

KIRISH

Zamonaviy dunyoda xalqaro baholash tizimlari ta'lim sifatini oshirish, ilmiy tadqiqotlarni rivojlantirish va global hamkorlikni mustahkamlashda muhim vositalardan biri hisoblanadi. Ushbu tizimlar nafaqat ta'lim muassasalari faoliyatini tahlil qilish, balki milliy va xalqaro darajada innovatsion rivojlanishni qo'llab-quvvatlashga xizmat qiladi.

So'nggi yillarda baholash tizimlarida bir qator yangi metodlar va yondashuvlar paydo bo'ldi. Ulardan ba'zilari:

1. **Raqamli texnologiyalar asosidagi baholash.** Raqamli vositalar yordamida test va baholash jarayonlarini avtomatlashtirish xalqaro tizimlarning samaradorligini oshirishga olib keldi. Masalan, sun'iy intellekt texnologiyalari yordamida test natijalarini real vaqt rejimida tahlil qilish imkoniyati yaratilmoqda.

2. **Adaptiv baholash tizimlari.** O'quvchilarning bilim darajasiga moslashtirilgan testlar orqali ularning individual ehtiyojlarini hisobga olish mumkin. Bu yondashuv nafaqat natijalarni aniqroq qilish, balki o'qitish jarayonini ham sifat jihatidan yaxshilashga yordam beradi.

3. **Ko'nikmalarga asoslangan baholash.** An'anaviy bilimlarni sinovdan o'tkazishdan tashqari, amaliy ko'nikmalarni aniqlash va baholash usullari rivojlanmoqda. Bu, ayniqsa, texnik va professional ta'lim sohalarida dolzarbdir.

4. **Malakalarni global miqyosda baholash.** Global malaka ramkalari yordamida ta'lim muassasalari bitiruvchilarining xalqaro mehnat bozorida raqobatbardoshligini aniqlash usullari takomillashtirildi.

5. **Big Data va tahliliy yondashuvlar.** Katta hajmdagi ma'lumotlarni tahlil qilish orqali ta'lim sifatini baholashning yangi imkoniyatlari yaratilmoqda. Masalan, milliy va xalqaro test natijalarini tahlil qilib, muammolar va imkoniyatlarni aniqlash mumkin.

6. **Atrof-muhit barqarorligi va ijtimoiy omillarni hisobga olish.** Baholash tizimlari nafaqat akademik natijalarga, balki o'quv muassasalari faoliyatining ekologik va ijtimoiy ta'sirini ham baholashga yo'naltirilmoqda.

7. **Onlayn va gibril formatlarga moslashuv.** COVID-19 pandemiyasi sharoitida onlayn ta'limning kengayishi baholash tizimlarini yangi sharoitlarga moslashishga majbur qildi.

Endilikda masofaviy test o'tkazish va virtual ko'riklar yangi normaga aylanmoqda.

Maqolada yuqorida sanab o'tilgan metodlar va yondashuvlar xalqaro baholash tizimlarida qanday tatbiq etilayotgani va ularning ta'lim sifati va natijalariga ta'siri

batafsil tahlil qilinadi. Bu yondashuvlar orqali zamonaviy ta'lim tizimining global standartlarga moslashuvchanligini oshirish va innovatsion o'sishni ta'minlash imkoniyatlari muhokama qilinadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA TADQIQOT METODIKASI

Xalqaro baholash tizimlari bo'yicha chet el tajribalarini o'rganish va ularni O'zbekistonda joriy etilgan baholash tizimlari bilan taqqoslash zamonaviy ta'lim tizimini yanada takomillashtirish uchun muhimdir. Ushbu bo'limda baholashning zamonaviy metodlari, chet el tajribasi va O'zbekiston amaliyotida tatbiq etilgan tizimlar tahlil qilinadi.

Zamonaviy metodlar va chet el tajribalari

1. **Finlyandiya modeli.** Finlyandiya ta'lim tizimida baholash jarayoni o'quvchilarning individual qobiliyatlariga moslashtirilgan. Bunda standartlashtirilgan testlardan ko'ra, o'quvchilarni o'qitish jarayonidagi yutuqlarini kuzatish va amaliy ko'nikmalarni baholashga e'tibor qaratiladi. Ushbu tizimda o'quvchilarga stressni kamaytirish va o'z qiziqishlariga ko'ra rivojlanish imkoniyati yaratiladi.

2. **AQSh va Buyuk Britaniya tajribasi.** AQSh va Buyuk Britaniyada xalqaro tan olingan **SAT (Scholastic Assessment Test)** va **IELTS** kabi test tizimlari asosida bilim va ko'nikmalar baholanadi. Ushbu tizimlar testning moslashuvchanligi, ko'p bosqichli tahlili va natijalarning aniq bo'lishi bilan ajralib turadi.

3. **Singapur tajribasi.** Singapur baholash tizimida o'quvchilarning STEM (fan, texnologiya, muhandislik va matematika) yo'nalishidagi bilimlari chuqur o'rganiladi. Interaktiv va loyihaviy yondashuvlar asosida baholash natijalari ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiladi.

4. **Yaponiya tajribasi.** Yaponiyada o'quvchilarni baholash jarayonida nafaqat akademik natijalar, balki intizom, ijodkorlik va jamoada ishlash ko'nikmalari ham hisobga olinadi. Ular milliy baholash dasturlari orqali o'z ta'lim tizimlarini xalqaro standartlarga moslashtirgan.

O'zbekistonda joriy etilgan baholash tizimlari

O'zbekistonda ta'limni rivojlantirish maqsadida so'nggi yillarda xalqaro tajribalar asosida bir qator baholash tizimlari joriy etildi:

- **Milliy test tizimi (DTM):** Bu tizim o'quvchilarning bilimlarini tekshirishda standartlashtirilgan usullardan foydalanadi. Hozirgi vaqtda tizimga raqamli texnologiyalar joriy etilib, test jarayonining shaffofligi ta'minlanmoqda.

- **Cambridge Assessment dasturlari:** Ba'zi maxsus maktablarda xalqaro standartlarga moslashtirilgan baholash usullari sinov tariqasida joriy etilgan. Bu o'quvchilarning xalqaro miqyosdagi raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi.

- **PISA va TIMSS dasturlarida ishtirok:** O'zbekiston o'z ta'lim tizimining xalqaro reytingini oshirish maqsadida ushbu dasturlarda qatnashishni boshladi. Ushbu baholashlar o'quvchilarning matematik, o'qish va tabiiy fanlar bo'yicha ko'nikmalarini tekshiradi.

Taqqoslash

Ko'rsatkich	Finlyandiya	AQSh/B.Britaniya	Singapur	O'zbekiston
Individual yondashuv	Kuchli	O'rta	O'rta	O'rta
Standardlashtirilgan testlar	Kam	Kuchli	Kuchli	Kuchli
Interaktiv metodlar	O'rta	Kam	Kuchli	O'rta
Raqamli texnologiyalar	Kuchli	Kuchli	Kuchli	O'rtacha kuchli
Global reytingdagi ishtirok	O'rta	Kuchli	Kuchli	Bosqichma-bosqich

O'zbekiston ta'lim tizimi xalqaro tajribalardan o'rganishni davom ettirayotgan bo'lsa-da, hali ko'plab sohalarda takomillashtirish zarur. Zamonaviy metodlar, jumladan, raqamli baholash tizimlarini kengaytirish, interaktiv va moslashuvchan baholash usullarini joriy etish orqali ta'lim sifatini yangi bosqichga olib chiqish mumkin. Bu esa o'quvchilarning xalqaro maydondagi muvaffaqiyatlarini ta'minlashga xizmat qiladi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Kelajakda O'zbekiston ta'lim tizimida baholash jarayonlarini takomillashtirish va yangi mexanizmlarni joriy etish muhim ahamiyatga ega. Quyida turli baholash tizimlari va ular asosida amalga oshirilishi mumkin bo'lgan o'zgarishlar misollar bilan yoritiladi.

Kompetensiyaga asoslangan baholash tizimi. Bu tizim nafaqat nazariy bilimlarni, balki o'quvchilarning amaliy ko'nikmalarini baholashga qaratilgan. Masalan, texnologiya fanidan loyiha yaratish jarayonida o'quvchi innovatsion echimlar taklif qilsa, uning qobiliyatlari baholanadi. STEM fanlarida shaxsiy loyihalarni taqdim qilish, ularni himoya qilish orqali baholash samarali bo'ladi.

Formativ baholash tizimlarini kengaytirish. Formativ baholash jarayonida o'quvchi o'z bilim va ko'nikmalarini doimiy ravishda rivojlantirishi mumkin.

Masalan, har bir mavzuni o'rganganidan so'ng, o'quvchilar uchun kichik savol-javob yoki muhokamalar tashkil etish mumkin. Raqamli platformalar yordamida ular o'z javoblarini real vaqt rejimida ko'rib, kamchiliklarini tuzatish imkoniyatiga ega bo'lishadi.

Gamifikatsiya (o'yinlashtirish) orqali baholash. Ta'limni qiziqarli qilish maqsadida o'yin elementlarini baholash tizimlariga kiritish samarali natijalar beradi. Masalan, matematika fanidan testlarni gamifikatsiya qilish orqali o'quvchilar reyting tizimida yuqoriroq o'rin egallashga intiladilar. O'yin shaklida tashkil etilgan viktorinalar va mukofotlar o'quvchilar motivatsiyasini oshiradi.

Sun'iy intellektga asoslangan baholash tizimlari. Sun'iy intellekt yordamida o'quvchilarning bilim darajasi aniq va tezkor baholanadi. Masalan, til o'rgatish dasturlarida AI texnologiyalari o'quvchilarning talaffuz, imlo va grammatika qobiliyatlarini avtomatik aniqlab, ularga shaxsiy tavsiyalar beradi. Shu bilan birga, real vaqt rejimida o'quvchilar tomonidan qilingan xatolarni qayd etish va tahlil qilish imkonini beradi.

Xalqaro baholash standartlari bilan integratsiya. PISA va TIMSS kabi xalqaro dasturlarda ishtirok etish orqali ta'lim sifati oshiriladi. Masalan, o'quvchilar uchun PISA uslubidagi savollarni milliy dasturga kiritish orqali ularni xalqaro testlarga tayyorlash mumkin. Ushbu dasturlar doirasida o'quvchilarning ko'nikmalari global standartlarga mos ravishda rivojlantiriladi.

Barqaror rivojlanish ko'nikmalarini baholash. Kelajakda baholash tizimlariga ekologik barqarorlik va ijtimoiy mas'uliyat bo'yicha savollarni kiritish maqsadga muvofiqdir. Masalan, biologiya fanidan o'quvchilarga atrof-muhitni himoya qilish bo'yicha loyihalar yaratish topshirig'ini berish va uning natijalarini baholash orqali bu yo'nalishni qo'llab-quvvatlash mumkin.

Masofaviy va gibrid baholash tizimlari. Onlayn ta'limning ommalashuvi bilan birga masofaviy baholash tizimlarini kengaytirish zarur. Masalan, o'quvchilar uchun raqamli test platformalarini joriy etish va ularda o'quvchilar o'z javoblarini onlayn topshirib, natijalarni darhol olish imkoniyatiga ega bo'lishlari mumkin. Shuningdek, masofaviy va an'anaviy baholashni birlashtirish orqali gibrid tizimni yaratish ta'limni qulaylashtiradi.

Yuqoridagi baholash usullarini qo'llash O'zbekiston ta'lim tizimini xalqaro standartlarga moslashtiradi va o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Quyida turli baholash tizimlari haqida tahliliy ma'lumot va ularning kelajakda qo'llanilishi yuzasidan misollar keltirilgan.

1. Kompetensiyaga asoslangan baholash tizimi

Yo'nalish	Chet el tajribasi	O'zbekistonda qo'llanilishi mumkin bo'lgan misollar
STEM (fan, texnologiya, matematika)	AQSh va Singapur: Loyiha asosida amaliy ko'nikmalarni baholash.	Maktablarda robototexnika bo'yicha loyihalar tashkil etish va natijalarni himoya qilishni baholash.
Ijtimoiy fanlar	Finlyandiya: Baholash jarayonida individual yondashuv.	Tarix fanidan o'quvchilar o'z hududining tarixiy voqealari asosida tadqiqot olib borib, himoya qiladi.
Kasbiy ko'nikmalar	Germaniya: Ijtimoiy va amaliy vazifalarni yechishda ish beruvchi bilan hamkorlik.	Kollejlarda o'quvchilarni ishlab chiqarish korxonalarida amaliyot orqali baholash tizimini joriy qilish.

2. Formativ baholash tizimi

Yo'nalish	Chet el tajribasi	O'zbekistonda qo'llanilishi mumkin bo'lgan misollar
Fanlar bo'yicha rivojlanish	Buyuk Britaniya: Har bir darsdan so'ng o'quvchining rivojlanishini kuzatish.	Dars yakunida o'quvchilarga qisqa savol-javob yoki test o'tkazib, o'z natijalarini ko'rib chiqish imkoniyatini yaratish.
Onlayn o'quv platformalari	AQSh: Real vaqt rejimida formativ baholash (Google Classroom va Kahoot).	Maktablarda o'qituvchilar EduPage yoki Quizizz orqali sinfdagi faollikni real vaqt rejimida tahlil qiladi.
Muhokamalar	Kanada: O'quvchilar fikrlash jarayonini baholash.	Muhokama darslari yakunida har bir o'quvchi o'z fikrini yozma ravishda taqdim etib, baholanadi.

3. Barqaror rivojlanish ko'nikmalarini baholash

Yo'nalish	Chet el tajribasi	O'zbekistonda qo'llanilishi mumkin bo'lgan misollar
Ekologik barqarorlik	Shvetsiya: O'quvchilarga ekologik loyihalar yaratish topshirig'ini berish.	O'zbekiston maktablarida ekologik xavfsizlik bo'yicha tadbirlar o'tkazish va baholash.
Ijtimoiy mas'uliyat	Germaniya: Jamoat ishlari orqali o'quvchilarning ijtimoiy faolligini aniqlash.	O'quvchilarni mahalla tadbirlariga jalb etish va ularning natijalarini tahlil qilish orqali baholash.
Global muammolarni hal qilish	Kanada: Global masalalar bo'yicha loyiha ishlari orqali baholash.	Maktabda iqlim o'zgarishi bo'yicha xalqaro seminarlar tashkil etib,

Yo'nalish	Chet el tajribasi	O'zbekistonda qo'llanilishi mumkin bo'lgan misollar
		o'quvchilarni loyihalar bilan ishtirok etish.

Yuqoridagi tizimlar va misollar ta'lim sifatini yaxshilashda yordam beradi. Zamonaviy yondashuvlar yordamida o'quvchilarning nafaqat bilimlari, balki amaliy ko'nikmalari va ijtimoiy faolligini rivojlantirish mumkin.

XULOSA

Ta'limda baholash tizimi nafaqat o'quvchilarning bilim darajasini o'lchash vositasi, balki ta'lim sifatini oshirishning muhim mexanizmi hisoblanadi. Zamonaviy talablar shuni ko'rsatadiki, faqat an'anaviy test va imtihonlar bilan cheklanmasdan, kengroq, shaffof va maqsadga yo'naltirilgan yondashuvlarni qo'llash zarur.

Birinchidan, baholash tizimlarini diversifikatsiya qilish ta'lim samaradorligini oshiradi. Bu jarayonda kompetensiyaga asoslangan yondashuv muhim o'rin tutadi. O'quvchilarning faqat nazariy bilimlari emas, balki amaliy ko'nikmalari, tahliliy fikrlash va ijodiy yondashuv qobiliyatlari ham baholanishi kerak. Formativ baholash orqali o'quvchilarning har bir bosqichdagi rivojlanishini kuzatib borish va shaxsiy tavsiyalar berish imkoniyati yaratiladi. Masalan, texnologiya fanida o'quvchilarni o'zlari yaratgan dasturlar orqali baholash yoki har bir dars yakunida qisqa testlar o'tkazish orqali rivojlanish natijalarini kuzatish mumkin.

Ikkinchidan, zamonaviy texnologiyalar, xususan, raqamli platformalar va sun'iy intellektga asoslangan tizimlardan foydalanish baholash jarayonini avtomatlashtirish va shaffoflashtirish imkonini beradi. Sun'iy intellekt yordamida nazorat ishlari va testlarni avtomatik tahlil qilish natijalarning tezkor va adolatli baholanishini ta'minlaydi.

Blokcheyn texnologiyasidan foydalanish esa baholash natijalarini buzib bo'lmaydigan darajada xavfsiz saqlash imkonini beradi. Bu orqali har bir o'quvchi va ota-ona baholash jarayoniga to'liq ishonch hosil qiladi.

Ta'limda baholash tizimi nafaqat o'quvchilarning bilim darajasini o'lchash vositasi, balki ta'lim sifatini oshirishning muhim mexanizmi hisoblanadi. Zamonaviy talablar shuni ko'rsatadiki, faqat an'anaviy test va imtihonlar bilan cheklanmasdan, kengroq, shaffof va maqsadga yo'naltirilgan yondashuvlarni qo'llash zarur. Quyida xulosa va takliflar batafsil tahlil qilinadi.

1. Baholash tizimlarini diversifikatsiya qilish

Baholash faqatgina o'quvchining xotirasiga emas, balki uning fikrlash, mantiqiy tahlil qilish va ijodiy yondashuv qobiliyatlariga ham yo'naltirilishi kerak. Buning uchun:

- **Kompetensiyaga asoslangan baholash tizimi** orqali o'quvchilarni amaliy ko'nikmalarini baholash.

Misol: Texnologiya fanida o'quvchilarning dasturlash bo'yicha yaratgan ilovalari asosida reyting berish.

Formativ baholash orqali dars davomida o'quvchilarni baholash va ularga shaxsiy tavsiyalar berish.

Misol: Har bir o'quvchi uchun yutuq va kamchiliklarni ko'rsatib beruvchi rivojlanish jadvallarini yuritish.

2. Zamonaviy texnologiyalardan foydalanish

Raqamli platformalar va sun'iy intellektga asoslangan tizimlar baholash jarayonini avtomatlashtiradi va shaffofligini oshiradi.

- **Sun'iy intellekt asosida baholash**: Nazorat ishlari va testlarni avtomatik tekshirish va natijalarni real vaqt rejimida taqdim etish.

Misol: Onlayn baholash platformalari (Moodle, Quizizz) yordamida o'quvchilarning bilim darajasini aniq va tez o'lchash.

- **Blokcheyn texnologiyasi**: Baholash natijalarini buzib bo'lmaydigan platformalarda saqlash orqali tizimni shaffoflashtirish.

Misol: Test natijalarini markazlashgan elektron tizimda saqlab, ular ustidan nazoratni ta'minlash.

3. Xalqaro baholash tizimlarini integratsiya qilish

PISA, TIMSS, va PIRLS kabi xalqaro baholash standartlarini o'zlashtirish orqali O'zbekiston ta'lim tizimini global talablarga moslashtirish mumkin.

Global muvofiqlik: Xalqaro testlarni milliy baholash dasturlari bilan birlashtirish.

Misol: Milliy o'quv dasturlariga xalqaro savol formatlarini qo'shish va xalqaro standartlar asosida o'quvchilarni tayyorlash.

Barqaror rivojlanish kompetensiyalarini baholash: O'quvchilarning ekologik ong va ijtimoiy mas'uliyatlarini o'lchash.

Misol: Maktablarda ekologiya va ijtimoiy loyiha topshiriqlarini baholashni yo'lga qo'yish.

Xulosa qilib aytganda, zamonaviy baholash tizimlari ta'lim sifatini oshirish, shaffoflikni ta'minlash va o'quvchilarning imkoniyatlarini to'liq namoyish etish

uchun xizmat qiladi. Kompetensiyaga asoslangan, texnologiyalar bilan integratsiyalashgan va xalqaro standartlarga moslashgan mexanizmlar yordamida milliy ta'lim tizimini yanada takomillashtirish imkoniyatlari mavjud. Shu bilan birga, yangi baholash tizimlari yordamida o'quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olib, ta'lim jarayonini yanada samarali qilishga erishish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. **Mahmudov, A.** (2021). Zamonaviy baholash tizimlari va ularning ta'limdagi roli. Tashkent: O'zbekiston Milliy Universiteti Nashriyoti.
2. **Xasanov, S.** (2020). Ta'limda texnologiyalarni qo'llash va baholash tizimlarini modernizatsiya qilish. Tashkent: Akademnashr.
3. **Rahimov, T.** (2019). Kompetensiya asosidagi baholash tizimlari: nazariya va amaliyot. Samarqand: Samarqand Davlat Universiteti.
4. **Juraev, D.** (2022). Xalqaro baholash tizimlari va ularning O'zbekistondagi ta'lim tizimiga ta'siri. Tashkent: O'zbekiston Ta'limi.
5. **Black, P., & Wiliam, D.** (1998). Assessment and Classroom Learning. Assessment in Education: Principles, Policy & Practice, 5(1), 7-74. This work focuses on formative assessment and its importance in enhancing learning outcomes. Black and Wiliam emphasize the role of feedback and continuous assessment in improving student performance.
6. **Pellegrino, J. W., Chudowsky, N., & Glaser, R.** (2001). Knowing What Students Know: The Science and Design of Educational Assessment. National Academy Press. This book explores the scientific principles behind educational assessments and provides insights into creating valid and reliable assessment systems.

LIQUIDITY MANAGEMENT – A COMPARISON OF APPROACHES TO MODELING CASH FLOWS FOR VARIABLE BANK PRODUCTS

Ergasheva Gulbakhor

Prepare: teacher of the “Special sciences” department of special school № 2 of Chilonzor district of Tashkent city.

In recent years, liquidity and interest rate risk management has increasingly focused on variable bank products with a stochastic cash flow profile, such as non-maturing deposits in particular. A key challenge in considering variable bank products in liquidity and interest rate risk management is to accurately model liquidity and interest cash flows and thus to anticipate customer behavior accordingly. This article discusses and evaluates approaches currently used in the market for the liquidity perspective and outlines general challenges in practice. An overview of liquidity cash flow modeling for variable products:

1. Relevance and regulatory requirements
2. Comparison of approaches to modeling liquidity cash flows
3. Challenges in implementation
4. Modeling approaches must be evaluated according to institution-specific circumstances

Relevance and regulatory requirements

Variable products are products whose cash flow structure cannot be derived deterministically, as there is no contractually agreed maturity and/or fixed interest rate. In practice, it is now customary to use mathematical models for this purpose.

For an optimized bank steering and risk management, it is essential to use appropriate models in order to forecast reliable cash flow profiles. The increased importance of variable products with a stochastic cash flow profile can be explained, on the one hand, by new or further developed regulatory requirements (e.g. EBA IRRBB Guidelines, ECB ILAAP Guide), but on the other hand also by the continuous and significant increase in volume of sight deposits as a typical variable product over the past ten years (see figure 1).

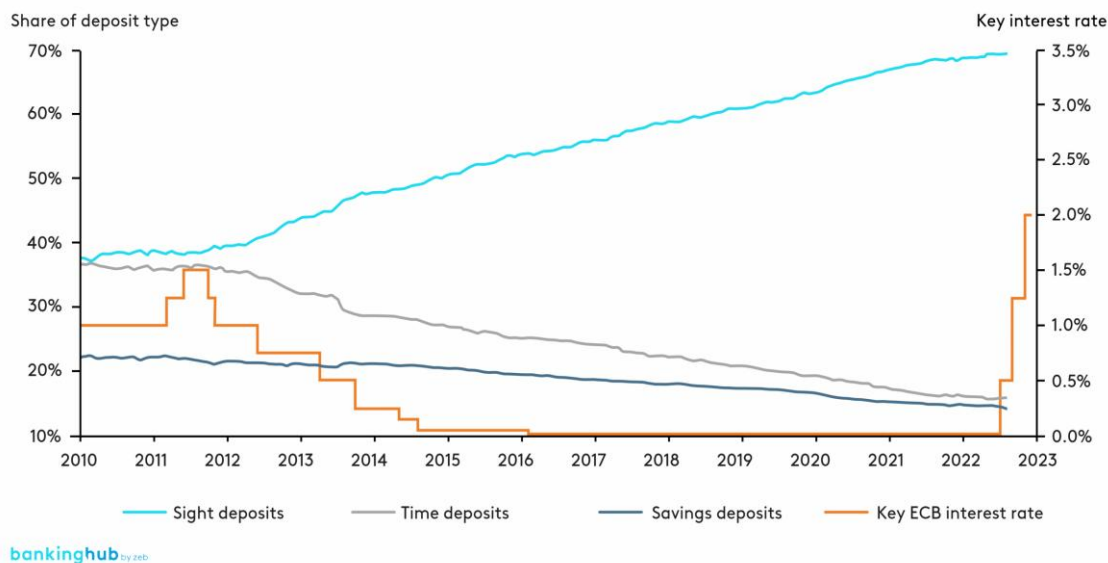

Figure 1: Relative volume development of deposit types

In accordance with the requirements of MaRisk on liquidity risks^[4] (BTR 3), institutions are required to prepare liquidity overviews by comparing cash inflows and outflows for the short, medium and long-term horizon. In this context, it is mandatory to consider both the normal and the stressed market conditions. This regulatory requirement implicitly mandates the modeling of cash flows.

According to Principle 3, Article 43 of the ECB ILAAP Guide^[5], internal procedures and methods must be developed under the economic perspective to identify and quantify expected and unexpected liquidity outflows, as well as to incorporate the results when determining the internal liquidity buffer. According to Article 47, in order to ensure consistency, the assumptions made under the economic perspective should also be considered in the normative perspective, for example when calculating the forward LCR. Furthermore, they must also be used for stress test calculations and varied accordingly.

With regard to the choice of method for quantifying the risk of liquidity cash flows, neither MaRisk nor the ECB ILAAP Guide specify any explicit requirements. However, the ECB ILAAP Guide defines that the chosen procedures and assumptions “are expected to be robust, sufficiently stable, risk-sensitive and conservative enough to quantify liquidity outflows that occur rarely” (Article 72). There is an additional requirement that these methods be fully understood and appropriate to the institution’s situation and risk profile (Article 75).

Due to the market developments and regulatory requirements described above, it is becoming increasingly important that institutions reliably and accurately

determine the maturities of their portfolios. Non-quantitative estimates of cash flow maturity forecasts based on experience and expert knowledge, as carried out in the past and even today, are regarded as inaccurate and not reproducible. Also, zeb's experience from projects and audit findings has found them to be inadequate. The supervisory authorities expect well-founded, quantitative models.

Comparison of approaches to modeling liquidity cash flows. Below, we will present different quantitative approaches and methods for modeling liquidity cash flows and discuss their respective advantages and disadvantages. There are many other methods that can be used in cash flow modeling (e.g. Monte Carlo simulations), which, however, will not be addressed in this article. In our opinion, the methods described below are superior to the other methods in terms of their cost-benefit ratio.

Parametric methods for liquidity modeling. Parametric methods, in particular, are widely used in the context of quantitative modeling of future liquidity cash flows. These assume the same fluctuations behavior of the cashflows at two different points in time and carry out an approximation based on historical data. Typical distribution models applied in this context are, for example, a standard normal distribution or a log-normal distribution.

Since a constant distribution over time is assumed, the results of parametric methods do not take into account trends and seasonal components. If required, however, they can also be combined with a regression model (e.g. linear, exponential, sine/cosine).

Despite the undifferentiated approximation of all liquidity cash flows, e.g. by a standard normal distribution, in our opinion this method represents a significant improvement and is a useful extension to a non-quantitative estimation, as the quantitative results are reproducible and comprehensible. Furthermore, due to their low complexity, parametric methods are fairly resource-efficient and provide reliable results even when based on a limited amount of data. They can thus be set up and operated with little effort.

Advanced time series models (e.g. ARIMA-based). To model liquidity cash flows even more accurately, we can use more complex methods with more parameterization flexibility. These methods, however, require a high-quality and fine-grained data set in order to achieve a significant advantage over simple parametric methods. Furthermore, the additional effort has to be weighed against the increased benefit to ensure that it is in proportion.

If, however, these conditions are met, the use of advanced time series models should certainly be considered. Especially ARIMA-based methods are gaining ever

more relevance and attention in the context of liquidity cash flow modeling. These methods forecast time series under the assumption that each value at a certain time t is dependent on the values of the time series before t . The model can thus be approximated with the help of historical time series and forecast on that basis.

There are numerous extensions to the ARIMA model. One of these is the ARIMAX model, which adds exogenous variables to parameterize an external trend. While trends are also represented by the ARIMA model, this is limited to those that are also intrinsically present in the historical time series. As mentioned above, however, the volume of sight deposits is determined by external factors (e.g. interest rate rises, inflation). Since external influences change the general conditions over time, such trends can only be represented by using exogenous variables.

Another extension is the so-called SARIMA model, which approximates an additional seasonal pattern of the time series. Sight deposits normally have periodic patterns with a monthly frequency, which can be reproduced excellently by the SARIMA model. The extended SARIMAX model even takes into account both exogenous trends and seasonal patterns.

While the model parameters can be estimated objectively by least squares and maximum likelihood methods, the correct choice of specification parameters is of high importance for a reliable prediction of the time series and represents the greatest challenge in cash flow modeling. Similarly, the decision whether to use an ARIMA, ARIMAX, SARIMA or SARIMAX model is not always trivial. The SARIMAX model does not necessarily provide a more reliable forecast than the ARIMA model, and it requires intensive reconciliation effort with respect to the available data.

It is possible to perform a best-fit comparison with the historical data for various specification parameters and thus determine the statistically best choice for the available data in a largely automated manner and with little effort. With this approach, it is possible to work with very few subjectively made assumptions.

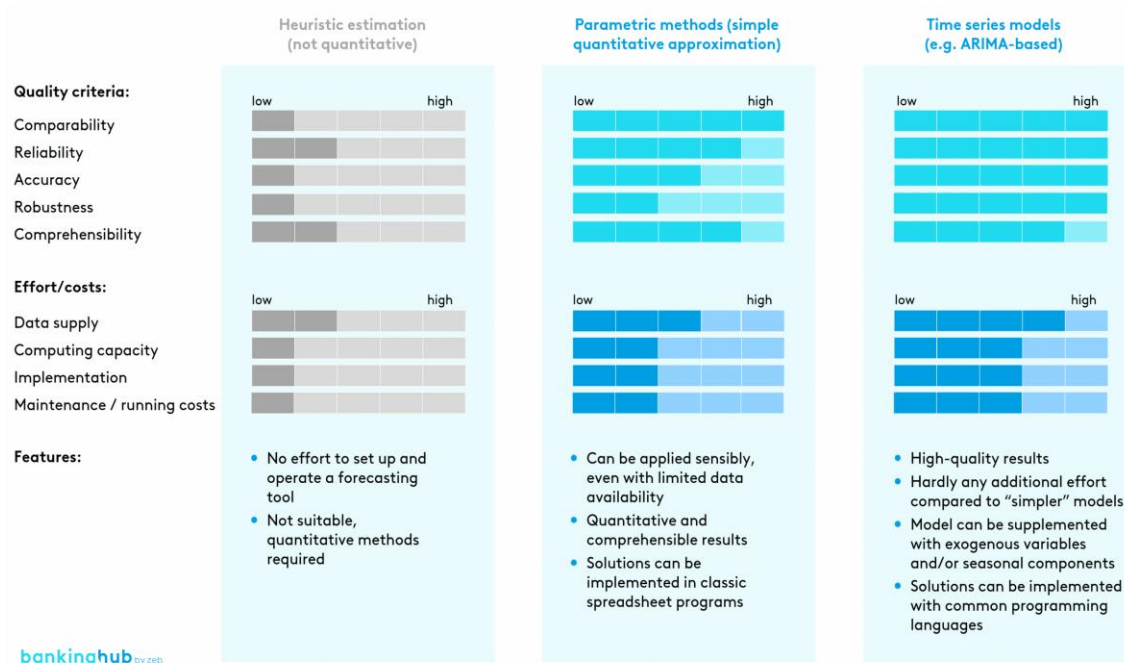

Figure 2: Comparison of approaches to deriving outflow assumptions

A comparison with the simple parametric methods shows that ARIMA-based methods can achieve significantly more accurate results in forecasting. The advantages are particularly evident when data sets are available at short intervals (preferably daily) over a long period of time.

Artificial intelligence (brief outlook). Another method conceivable for forecasting liquidity cash flows is to use a model generated by machine learning. At present, is a rapidly evolving topic area whose application is being tested and examined across a wide variety of domains (see, for example, our BankingHub article “LCR forecasting with AI”).

Compared to the modeling approaches described above, this method offers the distinct advantage that the AI model can be trained with any other data in addition to the standard historical data. This makes it possible to consider further influencing factors (e.g. customer characteristics or current market data) for the forecast of liquidity cash flows.

The biggest challenges in implementation, however, are usually insufficient data and a lack of transparency of the model results (“black box” algorithms). AI models therefore only partially meet the regulatory requirement for traceability of the methods used, and it may prove difficult to interpret the results.

EUROPEAN ASSET MANAGEMENT STUDY 2024: REMAINING CAUTIOUS DESPITE MARKET GROWTH

Djumayeva Gulnora Amirqulovna

*Prepare: teacher of the “Special sciences” department of
special school № 2 of Chilonzor district of Tashkent city.*

After geopolitical upheavals, especially the implications of Russia’s attack on Ukraine, led to a decline in global assets under management (AUM) in 2022, the European asset management industry saw a trend reversal in 2023: global AUM growth regained speed and the market grew by around 9%. Despite this upswing, however, market growth alone is no reason to sit back – lower revenues, cost pressure, technological disruptions and a rise in geopolitical tensions are posing enormous challenges for asset managers after a decade of an upward momentum. In our European Asset Management Study 2024, we have once again analyzed recent developments of European asset managers. On the one hand, we shed light on current trends and their impact on the future of asset management, and on the other hand we identify unused efficiency levers and key areas in which there is an urgent need for action to ensure competitiveness.

Our article provides insights on the following topics:

1. Market developments and challenges in the global asset management industry
2. Forecasts for the European asset management industry: 5-year simulation
3. Survey results and recommendations for competitive positioning

Market developments and challenges in the global asset management industry

Our Asset Management Study, based on key figures of 40 asset managers with a significant footprint in the European market, shows that the European asset management industry is in a phase of profound transformation, driven by regulatory innovations, especially regarding sustainability, technological advance, and changes in the investment behaviour of private clients and institutional investors. These developments are putting traditional business models under increasing pressure and are being exacerbated by shrinking margins and persistently strong competition. The industry is therefore forced to adapt and realign.

After the marked slump in the markets caused by the Covid-19 pandemic and geopolitical tensions, assets under management recovered noticeably. Nevertheless, the situation remains fraught: the consequences of the war in Ukraine are still being

felt, the Gaza conflict is creating additional uncertainty, and persistently high inflation is weighing on economic stability. The rise in interest rates in recent years restored the attractiveness of bonds and money market products, while stocks only started to record inflows towards the end of the year. Stagnating or falling interest rates in 2024 are contributing to a continuation of this trend.

In this challenging environment, investor preferences are increasingly shifting towards lower-cost, passively managed strategies, which will put further pressure on the revenue margins of asset managers in the long term. ETF assets have increased considerably over the past few years. Driven by the strong performance of the products, ETFs saw increased net inflows at the end of the year resulting in a global growth of 22% in 2023. Sustainable investments are slowly recovering after a weak 2022, although at less than 10%, their share of total assets remains comparatively low and is heavily concentrated in the European market. Alternative investments, such as infrastructure and private equity/debt, on the other hand, are still on the upswing and achieved significant inflows.

In terms of global market share, the United States still holds half of the world's assets under management, but the APAC region is becoming increasingly important.

Our survey of European asset managers, also part of our study, revealed that 90% of respondents (multiple answers were possible) see digitalization, including the use of artificial intelligence, as the top agenda item for the coming years. However, many organizations lack a comprehensive understanding of the relevant technologies, which is why it is essential to build up know-how as a fundamental prerequisite and knowledge management as a preliminary step.

This lack regarding the status of digitalization of expertise is confirmed by the responses of the asset managers taking part in the survey: over 60% of respondents state that their employer's level of digitalization could be improved. Important recommendations to boost the level of digitalization include consolidating data pools and increasing data quality, implementing innovative technologies, stabilizing and updating existing systems, and standardizing production processes.

The optimization potential that can be realized through digitalization varies depending on the technology used. From the digitalization of processes and automation to the use of machine learning and generative AI, each technology offers specific advantages, but also requires particular conditions and has its own limitations. Despite the currently strong focus on AI, it is not a one-size-fits-all solution and should be evaluated accordingly.

Success factors for increasing digitalization include a sound management understanding of the opportunities and risks, a fundamental willingness to rethink existing data logics and system landscapes, and a tidy data architecture.

Despite stable revenues and the solid performance of selected asset classes, many market participants have been struggling for several years with rising costs that continue to outstrip income growth. There is a predominantly even development in the various AM categories, but small medium size providers tend to have a less favorable cost-income ratio in 2023 compared to their relatively stable position in 2019. Contrary to the trends of recent years, the current data shows that medium size asset managers in particular saw a considerable increase in their cost-income ratio (CIR) in 2023 despite a (2%) reduction in their costs often achieved through stringent outsourcing. While large providers have been able to keep their CIR largely stable, medium-sized providers continue to struggle with high costs due to a lack of economies of scale and a missing focus in their business models. Profits are declining across the industry, which indicates that pressure is growing due to untapped cost-reduction potential and the tendency to sell low-margin products (see Figure 1).

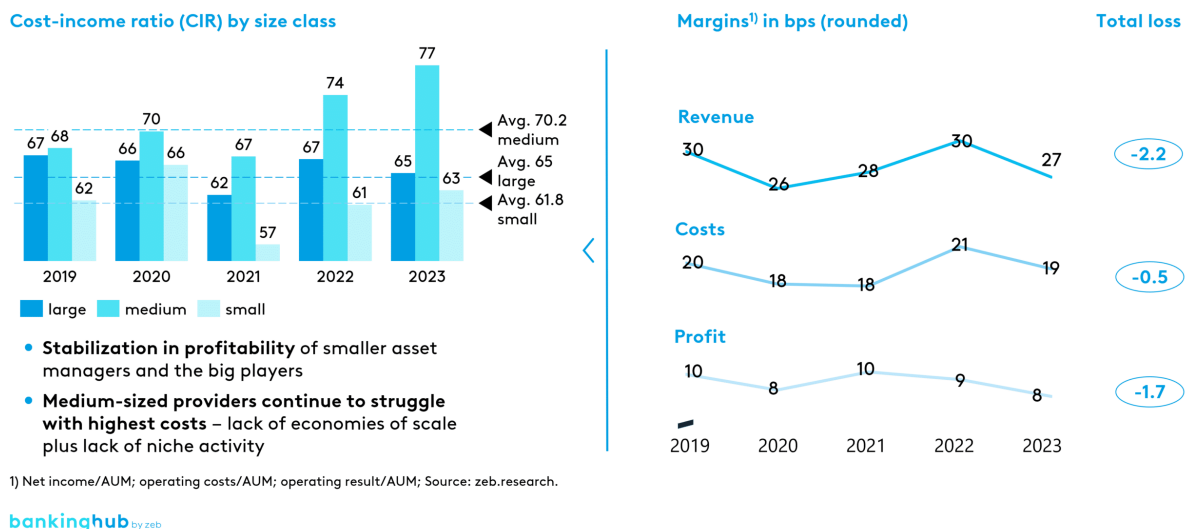

Figure 1: CIR and margins 2019–2023

Our study reveals that the dominance of individual large asset managers observed in recent years is continuing. The winner-takes-all effect is still clear to see: 65% of net new money (NNM) was generated by just five global players, which poses increasing challenges for smaller asset managers and requires proactive measures. Especially the observable consolidation of the industry is contributing to the increased dominance of large asset managers.

Within this base scenario, the developments predicted vary for the different size classes of providers:

- **Small providers** will have to contend with sustained cost pressure in the long term, which will further reduce the profit margin to 12.2% by 2028, despite a satisfactory margin of 17.4% in 2023. The simulation shows that earnings power will remain, but will come under strong pressure compared to costs, leading to a decline in profitability.

- **Medium-sized providers** are particularly vulnerable as they suffer from insufficient economies of scale and low margins. Their profit margin will shrink from 6.9% in 2023 to 4.1% in 2028. In the active management segment, they are facing challenges due to the ongoing decline in fees, which, together with low net inflows, is having a considerable impact on profitability.

- **Large providers** benefit from their high economies of scale. Their profit margin is solid at 7.8% in 2023 and will decrease only slightly to 6.3% by 2028. Their greater technology affinity and capital strength enable them to remain competitive even in a difficult market environment.

REFERENCES:

- "American Heritage Dictionary". American Heritage Dictionary.
- Longman Business English Dictionary, 2nd, Pearson Longman, 2007. ISBN 9781405852593. OCLC 954137383.
- "Longman Dictionary of Contemporary English". Longman Dictionary of Contemporary English.
- "Oxford Living Dictionaries". Oxford Living Dictionaries. Archived from the original on 2019-05-01.

RISK APPETITE FRAMEWORK AS A CHANCE TO IMPROVE BANK'S RISK GOVERNANCE

Ergasheva Gulbakhor

*Prepare: teacher of the "Special sciences" department of
special school № 2 of Chilonzor district of Tashkent city.*

These are only some examples of the reproaches of supervisory authorities to credit institutions. Thus, the Financial Stability Board (FSB) elaborated the "Principles for an Effective Risk Appetite Framework" in November 2013 to specify requirements, which should counteract these deficiencies. However, many credit institutions have not yet efficiently eliminated these deficiencies. Therefore, the Single Supervisory Mechanism (SSM) and the annual Supervisory Review and Evaluation Process (SREP) prioritize internal governance and risk management as separate aspects during audits.

1. How to valuably implement regulatory requirements
2. Regulatory requirements for risk appetite frameworks
3. Risk appetite framework enhances risk governance
4. Embedding the risk appetite framework into the management process
5. Conclusion

How to valuably implement regulatory requirements

In June 2016, a respective SSM report on governance and risk appetite was published. The report criticizes governance in European credit institutions and addresses the problem that credit institutions do not have sufficient frameworks for drafting and monitoring the risk appetite.

The risk appetite framework sets the scene about how the risk appetite can be specified consistently in an institution from strategic to operational level. Hence, it serves as a link in risk governance, enhances risk awareness and fosters the risk culture.

Regulatory requirements for risk appetite frameworks

The 2017 MaRisk amendment stipulates that the management board has to define the institution's risk appetite for all relevant risks. This is a deliberate decision to what extent risks have to be taken and leaves room for interpretation how this risk appetite could be operationalized. However, the FSB is more specific and should be considered to be the starting point with its "Principles for an Effective Risk Appetite Framework" (2013). This paper comprises definitions of terms and guidelines on a

risk appetite framework, statement, limits, roles and responsibilities. Further FSB publications supplement this framework paper.

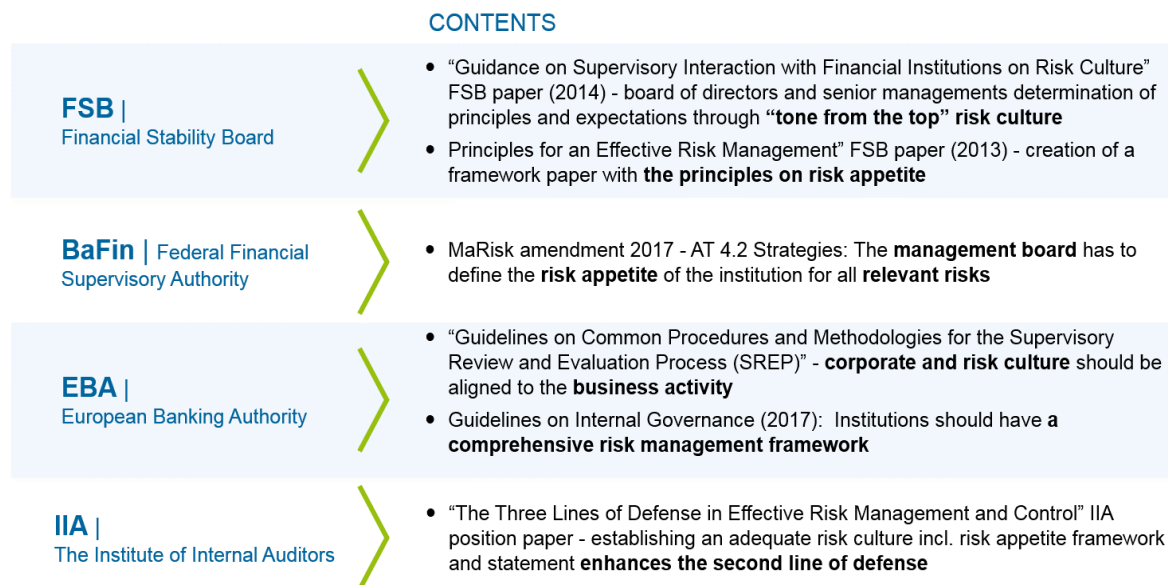

Figure 1: Selection of regulatory papers on risk appetite framework and statement

The “Thematic Review on Supervisory Frameworks and Approaches for SIBs” (2015, FSB) publication, for example, addresses the implementation of international regulatory requirements in the FSB member states. According to the review, German supervision particularly expects a challenge for credit institutions about how to integrate the risk appetite into the strategy and how to establish a respective risk culture in the years to come. The risk culture term is further specified in the “Guidance on Supervisory Interaction with Financial Institutions on Risk Culture” (2014, FSB). The board of directors and senior management are responsible for defining basic principles and expectations for the risk culture and have to set it “tone from the top”.

Based on the FSB framework paper, the BCBS published a guideline on “Corporate Governance Principles for Banks” (2015, BCBS). This guideline requires a risk governance framework for each credit institution. The framework should contain a methodological derivation of the risk appetite, which has to be considered in a respective risk appetite statement. The EBA set out similar requirements in its “Guideline on Internal Governance” in 2017.

The IIA even takes the next step and underlines the fact that a well elaborated and implemented risk appetite framework and the respective risk culture enhance the

position of risk management as a second line of defense and its interconnectedness across the entire bank.

As already described in the initial situation, the SSM and SREP push to set up and/or revise a risk appetite framework in credit institutions. **Risk appetite framework enhances risk governance**

The risk appetite framework is a crucial prerequisite for effective risk governance, since it creates the strategic, organizational, methodological and behavioral framework.

The risk appetite statement is the core component of the risk appetite framework. It is a written statement of the main risk tolerance for achieving overall bank goals. It should include both quantitative key figures and qualitative statements. Several Anglo-American institutions even publish excerpts of their risk appetite statements on total bank level in their annual reports and thus use it for communication with investors, supervision and rating agencies.

The contents of the risk appetite framework are based on the main statements in the risk strategy, which are then further specified with the help of appropriate metrics and requirements and consistently operationalized through respective limits. The framework sets the “tone from the top” and goes along with the top management definition of a credit institution’s risk culture. At the end of the day, a risk appetite framework thus harmonizes the key elements of risk governance (strategy, organization, behavior and tools/methods).

However, to address regulatory requirements, it is not enough to just elaborate a risk appetite framework for enhancing risk governance. Risk governance can only be fostered if the framework is consistently embedded into bank-wide organization and total bank steering.

Embedding the risk appetite framework into the management process

It is of particular importance to embed the risk appetite framework in the following four areas:

1. Interlock the business and risk strategies

Again and again, the business strategy of a credit institution defines volumes of target portfolios or business segments that do not fit to the risk-bearing capacity or regulatory target ratios. Anyhow, an integrated performance and bank planning is established which will surely miss the goals of the risk strategy.

Now the risk appetite framework aims to raise awareness for taking and dealing with risks within the risk capacity. According to the business strategy and based on the derived risk appetite and the written risk appetite statement, a range is defined

for planning purposes which has to be complied with. Breaches of these provisions require to adjust bank planning. This process is often iterative in practice, since bank planning correlates with the risk appetite. For example, excessively planned new business will increase the P&L result and thus also the risk capacity in the years to come. This process helps the framework ensure a consistent business and risk strategy. It prevents that risks are taken unintentionally and excessively which do not fit the credit institution's risk profile.

2. Reporting

It is necessary to align reporting processes with the risk appetite statement. This creates a transparent information basis for business decisions. Credit institutions do not have to reinvent reporting, they can use existing reporting processes instead. The different reporting formats should clearly indicate the key figures of the risk appetite statement and the limits for decision makers.

The reason is that the risk appetite is finally operationalized through limitation. The respective limits set the management stimuli for the overall bank. The important total bank limits have to be integrated into the risk appetite statement. As a priority, limits for key risk drivers of the credit institution have to be elaborated according to the risk appetite. In addition to risk type limits, also limits for the actually central concentrations (sectors, countries, currencies) are part of that. The elaborated limits have to be consistently interpreted for the fiscal year and should serve as an orientation for decisions. If the risk situation in a business segment during the fiscal year performs worse than expected, decision makers will have to discuss whether the risk profile still fits the risk appetite established at the beginning of the year. In case it turns out that the risk profile does not match the risk appetite, respective countermeasures will have to be taken.

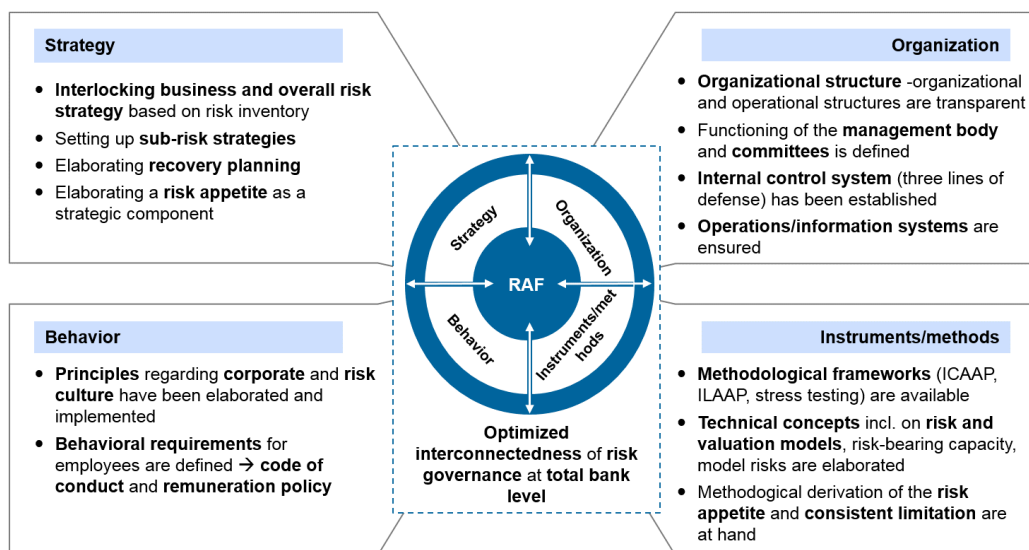

Figure 2: Improving the interfaces of the risk appetite framework at total bank level

3. Harmonization with stress testing

The risk appetite framework has two key interfaces to stress testing. On the one hand, the stress testing and simulation capability is a prerequisite for an effective risk appetite framework. The capability makes it possible to review the statement key figures based on preliminary bank planning. Thus, the risk appetite can be tested in different scenarios and drafted methodologically so that the credit institution still maintains its risk-bearing capacity even in a stress case adequate to the risk appetite.

On the other hand, the key figures of the risk appetite statement allow for reviewing the stress test results (MaRisk, ICAAP, ILAAP and supervisory stress test).

Clearly specified stress case limits or targets help generating management stimuli particularly through ongoing stress tests.

4. Staff communication

A separate communication process has to be established for the risk appetite framework, since the announcement within the credit institution is of paramount importance for its effectiveness and thus for the strengthening of the risk governance. All employees and stakeholders have to become aware that the risk appetite framework has become the link and/or core of risk governance. It is recommendable to separate the internal and external communication and to not simply provide it via Intranet portals. A cascaded risk appetite statement down to the business segments can support target-group-specific internal communication.

Conclusion

The implementation of a risk appetite framework entails numerous methodological challenges. The consistent alignment of the risk appetite to the bottleneck resources, the allocation of these bottleneck resources, the standardized derivation of limits as well as the cascading to business segments are only few examples.

Additionally, the risk appetite framework has to be embedded into the organization and management of the total bank for improved effectiveness of the risk governance. If respective interfaces are missing between parts of risk governance, the desired and often well elaborated management effect of individual tools will fizzle out. By embedding it into an individual risk appetite framework, these interfaces can be implemented in a tailored manner.

Thus, the risk appetite framework and statement give risk management the opportunity to preserve its interests during the strategy and planning process and to review planned business models from a risk perspective. This means, the framework is going to change the risk culture regarding the planning and decision-making processes in many credit institutions and will also invalidate the criticism of supervision described at the beginning in case of a consistent implementation.

If such a concept defines the rules of the game for possible business transactions already prior to or during the annual planning, the realization of the planning can hardly be seen as necessary evil during the ongoing business year. Both the fundamental concept as well as the generally generated added value should be communicated to the staff.

In addition to these economic incentives related with the introduction of a risk appetite framework, we would like to finally point out that risk governance and the risk appetite framework have been integrated into the SREP requirement for Pillar I capital requirements with the current regulations. Thus, apparent deficits may not only lead to unused management stimuli, but also to increased capital requirements.

BASEL IV: APPROACH FOR DETERMINING THE CAPITAL CHARGES

Haydarova Dilfuza

Prepare: teacher of the “Special sciences” department of special school № 2 of Chilonzor district of Tashkent city.

The final design of the new Basel IV: Standardized Measurement Approach (SMA) is less conservative than proposed in the consultation paper—however, the impact on capital requirements will, for some banks, still be severe.

1. Final approach
2. Capital impacts
3. Need for action
4. Summary

The Basel Committee on Banking Supervision (BCBS) has finalized the Standardized Approach (SMA) for calculating the capital charges for operational risk.^[1] Compared to the consultation paper, the approach has mainly stayed the same: the SMA consists of the two components Business Indicator Component (BIC) and Internal Loss Multiplier (ILM for short), which are multiplied by each other.^[2]

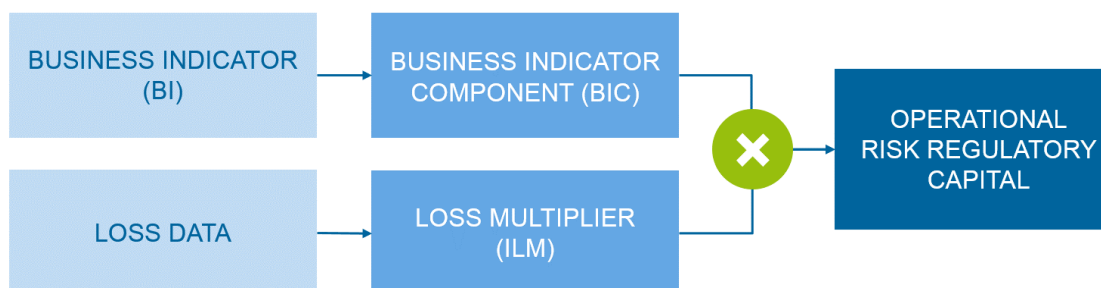

Figure 1: Calculation logic of SMA

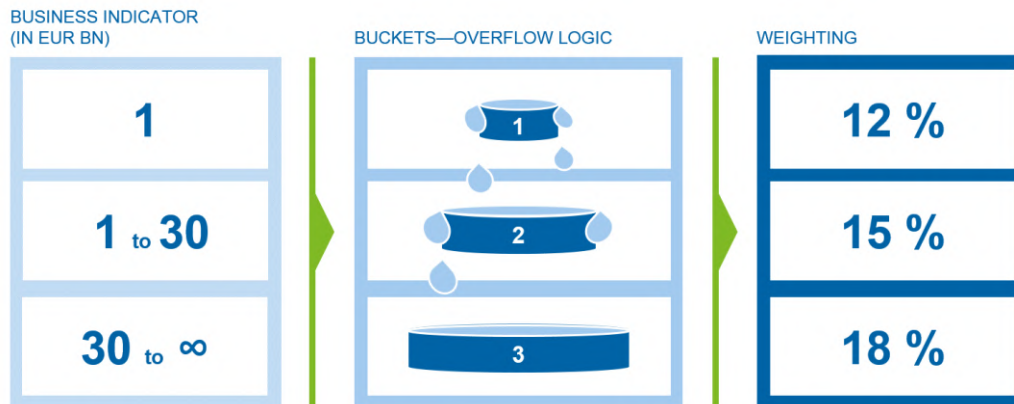
Ad 1 Business Indicator Component (BIC)

Compared to the consultation, the number of buckets has been reduced from five to three. The thresholds from the lower and upper bucket have been adopted: the threshold from bucket 1 to bucket 2 remains (unchanged) at 1 billion euros. The threshold from bucket 2 to bucket 3 amounts to € 30 billion and thus equals the threshold between bucket 4 and bucket 5 in the consultation paper.

The weighting of the business indicator in the three buckets has been heavily adjusted. The weighting in bucket 1 has been increased from 11% to 12%. The

weighting in the higher buckets has been significantly reduced. Bucket 2 (for a business indicator between € 1 billion and € 30 billion) is weighted at 15%, bucket 3 (for a business indicator greater than € 30 billion) is weighted at 18% (see figure 2). In the consultation, a weighting of 29%, for example, was proposed for a business indicator greater than € 30 billion.

Figure

2: Bucket logic for calculating the business indicator component. Compared to the consultation, the number of buckets and weighting were adjusted.

Furthermore, the service component which is integrated into the business indicator component, has been simplified and the financial component slightly modified.

Ad 2 Internal loss multiplier (ILM)

Parameters of the loss multiplier were adjusted. In the final version, the loss multiplier is calculated as follows:

$$\begin{aligned}
 & \text{Loss multiplier} \\
 & = \ln \left\{ \exp(1) - 1 + \left(\frac{15 \times \emptyset \text{ sum op. risk losses per year}}{\text{business indicator component}} \right)^{0,8} \right\}
 \end{aligned}$$

Figure 3: formula of the loss multiplier

As a result of the exponent 0.8 (in consultation 1), the above-average losses are weighted less in the loss multiplier (on the other hand, the reduction of capital requirements for banks with below-average total losses is also comparatively lower). In addition, the weighting of losses on the amount of losses is eliminated! I.e. all losses from past operational risk events are considered equal in the loss multiplier, regardless of the individual loss amount.

National discretions. The Basel Committee on Banking Supervision allows national implementation options in the design and application of the loss multiplier:

1. On the one hand, it is left to the national legislator to also stipulate the application of the loss multiplier for bucket 1 banks (provided the banks meet the requirements for loss data collection).

2. On the other hand, national legislators can suspend the use of the loss multiplier for all banks, so that even the capital requirements of larger banks with buckets 2 and 3 are only determined by using the business indicator component (BIC). However, the final paper clarifies that limiting the determination of the capital requirement to the business indicator alone does not exempt banks from disclosure requirements for accumulated loss data. Therefore, loss data from “larger” banks (with a business indicator greater than € 1 billion) must be collected, even if this data is not used to determine the loss multiplier.

Capital impacts

To assess the impact of the new SMA on capital requirements, the Basel Committee published the results of its Quantitative Impact Study simultaneously with the finalization of the new approach.^[31] The analysis considered data from about 150 banks (thereof 28 G-SIBs) and simulated changes in minimum capital requirements by introducing the new OpRisk SMA. Differentiation was made between “large banks” (banks with Tier 1 capital > 3 billion EUR, which are internationally active) and “smaller banks” (all other banks). Among the large banks, the G-SIBs were again considered separately. The results are illustrated in the following figure:

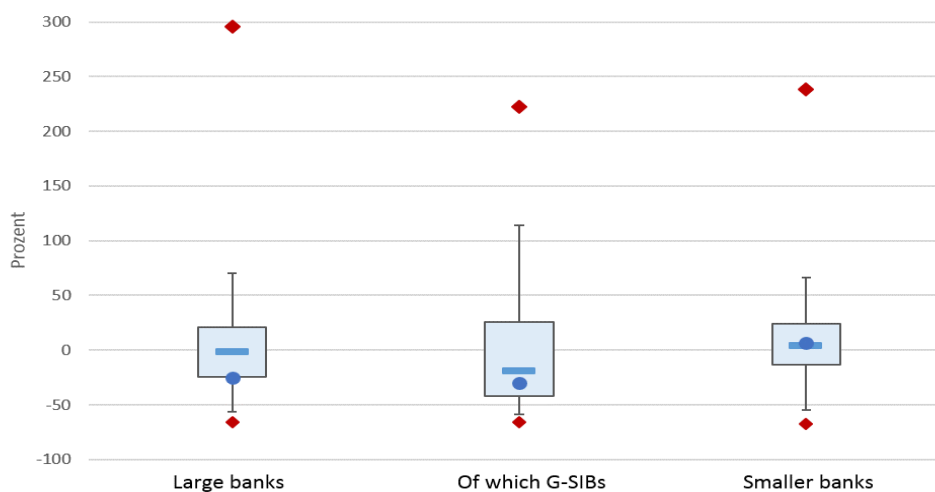

Figure 4: Box plot of the capital requirements impact by the SMA. The first and third quartiles mark the boundaries of the box, i.e. 50% of the observations are within

these limits. The antennae are limited by the 5th and 95th percentile, so that 90% of the observations are within the antennae. The blue line marks the median: 50% of the observations are below and 50% above this value. The weighted average is represented by the blue dot. Minimum and maximum are shown as red diamonds.

On average, the results of the BCBS show a moderate impact on capital requirements by the new SMA. The median capital impact is -3% for large banks and +0.6% for smaller banks. Hence, the capital requirements of about 50% of the banks will increase and decrease for the remaining 50%.

Removed from the median / mean analysis, figure 4 shows that the impact on capital requirements for the individual bank will in many cases be severe:

- The box in the box plot shows that the capital requirements of 50% of smaller banks may decrease by up to 15% and increase by up to 25% (-25% to + 20% for large banks). I.e. for half of the banks, the spread of the capital impact is already high.

- In order to make a statement about possible capital effects (the spread), which is valid for the majority of the banks, the range of the antennae in the box plot is to be considered. 90% (that is, the majority) of the banks are in the area spanned by the ends of the antennae. 90% of smaller and larger banks can therefore hope for a reduction of capital requirements of up to 50% or expect capital requirements to increase by up to 70% (G-SIBs may even expect an increase of up to 115%).

- In extreme cases, capital requirements will increase by 300% for large banks and 240% for smaller banks (see maximum values in figure 4). In individual cases, the capital effect can therefore be dramatic.

O‘ZBEKISTONDA TADBIRKORLIKDAGI YUTUQLAR VA INVESTORLARGA BIZNESDA YARATILAYOTGAN QULAYLIKLAR

Zulpanova Matluba

*Chilonozor 2-son kasb-hunar maktabi
“Maxsus fanlar” kafedrasida o‘qituvchisi*

O‘zbekistonda 2024-yilning yanvar—mart oylarida asosiy kapitalga o‘zlashtirilgan investitsiyalar hajmi 107,1 trln so‘mni tashkil etgan. Ma‘lum etilishicha, shundan asosiy kapitalga o‘zlashtirilgan jami xorijiy investitsiya va kreditlar ulushi 68,9 foizga yetgan. O‘zlashtirilgan jami xorijiy investitsiya va kreditlar hajmida eng yuqori ulushga ega bo‘lgan investor davlatlar:

- Xitoy – 23 foiz;
- Rossiya – 13,8 foiz;
- Turkiya – 8,5 foiz;
- Saudiya Arabistoni – 7,2 foiz;
- BAA – 4,8 foiz;
- Germaniya – 3,8 foiz

Investitsiya (lotincha: *investio* –“o‘rash”) -

iqtisodiyotni rivojlantirish maqsadida o‘z mamlakatida yoki chet ellarda turli tarmoqlarga, ijtimoiy-iqtisodiy dasturlarga, innovatsiya, tadbirkorlik loyihalariga uzoq, muddatli kapital kiritish (qo‘yish). Pulning vaqt (zamon)ga bog‘liq qiymati nazariyasiga ko‘ra, investitsiya kelajakda naf olish maqsadida mablag‘lar qo‘yishdir. Investitsiya kapitalni muayyan muddatga bog‘lashni yoki band qilishni bildiradi. Bundan asosiy maqsad kapital qiymatini saqlab qolish yoki bo‘lmasa kapital qiymatini vaqtda o‘stirib borishdir. Iqtisodiy mazmuni jihatdan investitsiya turli faoliyatlarga safarbar etilgan moddiy, nomoddiy boyliklar va ularga bo‘lgan huquqlarni aks ettiradi. Investitsiya sifatida pul, qimmatli qog‘ozlar (aksiya, obligatsiya, sertifikat, veksel), yer, bino, inshoot kabi boyliklarintellektual mulk bo‘lgan ilmiy kashfiyotlar, ixtirolar va b. ishlatiladi. Investitsiya loyihalariga mablag‘ qo‘yuvchilar — investorlar davlat, kompaniya, korxonalar, chet ellik fuqarolar, aholi va boshqalar bo‘lishi mumkin.

Uning quyidagi turlari mavjud: davlat investitsiyasi — davlat byudjeti va moliya manbalari hisobidan kiritiladi; chet el investitsiyasi – xorijiy davlatlar, banklar, kompaniyalar, tadbirkorlar tomonidan kiritiladi; xususiy investitsiya — xususiy, korporativ xo‘jalik va tashkilotlar, fuqarolar mablag‘lari, shu jumladan,

shaxsiy va jalb qilingan mablag‘lar hisobidan qo‘yiladi. Investitsiya qo‘yilish shakliga qarab moliyaviy (portfel) va real (ishlab chiqarish) investitsiyaga bo‘linadi. Moliyaviy (portfel) investitsiya — aksiya, obligatsiya va b. qimmatli qog‘ozlarni sotib olishga qo‘yiladigan investitsiya, ; real investitsiya — moddiy ishlab chiqarish (sanoat, qishloq xo‘jaligi, qurilish va b.) sohasiga, moddiy-ashyoviy faoliyat turlariga uzoq, muddatli mablag‘lar qo‘yish shakllarida amalga oshiriladi. Jahon tajribasida investitsiyani moliyalashtirish turli usul va shakllarda, shu jumladan, korxonalarini aksiyadorlashtirish va aksiyalarni joylashtirish, byudjet mablag‘lari, bank kreditlari, lizing, bevosita chet el investitsiyalari, ipoteka, byudjetdan tashqari maxsus fondlar, amortizatsiya va xo‘jalik yuritish sub‘yektlarining boshqa mablag‘lari hisobiga amalga oshiriladi.

O‘zbekistonda 3 yildan ortiq ishlayotgan korxonalar ulushi 76 foizni tashkil etib, ilk marta 300 mingtaga yetdi. Xususiy sektorda 5 mln so‘mdan ortiq maosh oladigan ishchilar soni 1 milliondan oshdi, dedi prezident. Qolaversa, u O‘zbekistonda investorlarning biznes qilishga ishonchi ortib borayotganiga e‘tiborli Tomoni bo‘lmoqda.

Shavkat Mirziyoyev 2024-yil 20-avgust kuni Nukus shahrida tadbirkorlar bilan bo‘lib o‘tgan ochiq muloqot chog‘ida erishilgan yutuqlar bilan o‘rtoqlashar ekan, O‘zbekistonda tadbirkorlik faoliyatiga investorlarning ishonchi ortib borayotganini ta’kidlab o‘tganlarini o‘zi yurtimizda ushbu soha berilayotgan ulkan imkoniyatlardan darak berib, quvontiradi. Davlatimiz rahbarining ta’kidlashicha, o‘zidan boshlab bosh vazir, bosh vazir o‘rinbosarlari, vazirlar, hokimlar, Savdo-sanoat palatasi, Biznes ombudsman — barcha rahbarlar yil bo‘yi tadbirkor bilan doimiy muloqotda bo‘lgan. Tadbirkorlar ko‘targan 700 dan ortiq masala, tashabbus va yangi loyihalar qo‘llab-quvvatlangan, 8 trln so‘m qo‘shimcha mablag‘ ajratilgan. Sanoat, qishloq xo‘jaligi, xizmatlar rivoji, tadbirkorlik infratuzilmasi uchun yana 18 trln so‘m yo‘naltirilgan.

Bundan tashqari, mahalladagi mikroloyihadan tortib, megaloyihagacha qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha yangi tizim yo‘lga qo‘yilgan. Prezidentimizning so‘zlariga ko‘ra, ilgari kredit, bozor topish, infratuzilma bilan bog‘liq muammolar, tinimsiz “tekshir-tekshirlar” sababli 60 foiz yangi tadbirkorlar faoliyati birinchi yilning o‘zidayoq to‘xtab qolgan. Bu yilning o‘zida tadbirkorlarning tovar aylanmasi o‘tgan yilga nisbatan 25 foizga ko‘payib, 986 trillion so‘mga yetdi. Yillik aylanmasi 10 mlrd so‘mdan 100 mlrd so‘mgacha bo‘lgan o‘rta korxonalar 2 karra ko‘paydi. Aylanmasi 100 mlrd so‘mdan ortiq yirik korxonalar esa 2200 tadan oshdi. Bu ham o‘tgan yilga nisbatan 2 baravar ko‘p bo‘ldi. Soliq, bank, moliya, butun iqtisodiyot kompleksi

“mahallabay” va “mijozbay” ishlashni boshlagani natijasida oldin zarar bilan ishlagan 16 ming korxonalar yarim yilda 6,5 trillion so‘m foydaga chiqdi, dedi prezident.

Bugungi kunda 100 tadan ortiq ishchisi bor korxonalar 3 mingga yaqinlashib, ulardagi ish o‘rni bir yilda 440 mingga ko‘paydi. Xususiy sektorda 5 mln so‘mdan ko‘p maosh oladigan ishchilar 1 milliondan oshdi. Shundan 370 mingi 10 mln so‘mdan ziyod oylik oladi.

Tadbirkorlik reytingida “A” va “B” — yaxshi toifaga kiruvchi korxonalar 91 mingga ko‘paydi, yana 170 ming korxonalar “D” — eng yomon toifadan chiqarildi. Buning hisobiga soliq tekshiruvlari o‘tgan yilga nisbatan 2 karra, jumladan, kameral tekshiruvlar 3 karra qisqargani ma‘lum bo‘ldi. Shu davrda yirik soliq to‘lovchilar tushumlari 10 foizga, viloyat darajasidagi korxonalarda 25 foizga, tuman tadbirkorlari to‘layotgan soliqlar 40 foizga o‘tdi.

Tadbirkorlik yoki biznes (inglizcha: *business* – „bandlik“), deb har qanday qonuniy tijorat faoliyatiga aytiladi. Tadbirkorlik bilan shug‘ullanuvchi shaxs tadbirkor deyiladi. Xususiy tadbirkorlik kapitalistik iqtisodiyot negizidir. Sotsialistik iqtisodiyotlarda tadbirkorlik bilan hukumat, jamiyat yoki ishchilar kasaba uyushmalari shug‘ullanadi.

Tadbirkorlik xo‘jalik yuritish ko‘lamiga qarab, yirik, o‘rta va kichik turlarga bo‘linadi. Yirik tadbirkorlik ishlab chiqarishda 500 dan ortiq kishi band bo‘lgan, o‘rta tadbirkorlik esa 20–500 kishi band bo‘lgan korxonalar (firma) lar, kichik tadbirkorlik 10–20 va undan kam kishi ishlaydigan korxonalarni qamraydi. Yirik va o‘rta tadbirkorlikka, asosan, yirik ishlab-chiqarish, ko‘p sonli tovarlar chiqaradigan, mexanizatsiyalashgan hamda avtomatlashgan sohalar kiradi. Kichik tadbirkorlik qishloq xo‘jaligi, aholiga xizmat ko‘rsatish sohalarida keng tarqalgan. Kichik tadbirkorlik sharoitga tez moslasha olishi bilan boshqalaridan farqlanadi va shu bois u keng tarqalgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YHATI:

1. M.Y.Raximov, N.N.Mavlanov, N.N.Kalandarova “Iqtisodiy tahlil” O‘quv qo‘llanma. T.; “IQTISOD-MOLIYA”, 2022.
2. Z.Sagdillayeva, I.Choriyev, S.Hamidova, U.Yuldasheva “Iqtisodiy tahlil” Darslik. “IQTISODIYOT” 2020.
3. "American Heritage Dictionary". American Heritage Dictionary.
4. Longman Business English Dictionary, 2nd, Pearson Longman, 2007. ISBN 9781405852593. OCLC 954137383.
5. "Longman Dictionary of Contemporary English". Longman Dictionary of Contemporary English.
6. "Oxford Living Dictionaries". Oxford Living Dictionaries. Archived from the original on 2019-05-01.

SUPERVISORY AND MARKET FOCUS ON INTEREST RATE AND LIQUIDITY RISKS IN THE BANKING BOOK

Akromova Jamila

*Prepare: teacher of the "Special sciences" department
of special school № 2 of Chilonzor district of Tashkent city.*

The EBA NII stress test is to be conducted this year, and discussions about its implications are intensifying. At the same time, with the demise of Silicon Valley Bank (SVB), interest rate and liquidity transformation are increasingly gaining the attention of stock exchanges in the US, the UK and Europe. We have just experienced what in 2022 was still regarded as a completely unrealistic scenario: a rise in interest rates, unprecedented in terms of level, speed and form, that has taken many credit institutions by surprise. Regardless of the banks' actual exposure, almost all bank stocks have therefore come under massive pressure over the past days. Terms such as bank bailout and financial crisis are once again being bandied about. Quick solutions are being sought. Tighter regulations are being called for.

1. Identification of weaknesses in bank management in times of rising interest rates
2. Analytical framework for bank management
3. Holistic view of the bank remains essential

Identification of weaknesses in bank management in times of rising interest rates

The aim of this short article is not to analyze the SVB's situation or to make comparisons with other market participants. Ultimately, interest rate and liquidity risks in banking books must always be reviewed very specifically for each bank. Sweeping statements aimed at entire groups of banks will inevitably lead to false conclusions. Instead, we would like to encourage readers not to underestimate the complexity of the subject. The implications of the recent interest rate rises and further increases to be expected in the near future affect almost all areas of bank management.

In the following, we would like to briefly present an analytical framework that we have applied at many institutions from a wide range of banking groups in recent weeks and months. Using this framework made it possible to identify and eliminate weaknesses in management. In specific cases, it even uncovered earnings potential.

Banks should urgently challenge their positioning in four management areas:

Treasury/ALM

Sales management and pricing

Internal risk controlling

Accounting and regulatory requirements Formularende

Analytical framework for bank management

Below, we would like to provide initial suggestions for these four key areas of analysis and conclude by suggesting that the topic be considered holistically, since the respective issues are closely interwoven and partly also interdependent.

I) Treasury/ALM

In the field of “Treasury/ALM”, it will be necessary to reassess the extent to which maturity transformation leads to an adequate risk-return profile from an interest rate and liquidity perspective. Similarly, with a view to holistic balance sheet management, it will also be necessary to examine whether the funding and asset mix may not be sufficiently diversified after all.

II) Sales management and pricing

In the course of the prolonged period of low interest rates, sales units often favored long-term mortgage loans, while deposits were sometimes seen as a burden on net interest income. With the interest rate turnaround, however, the situation has done a one-eighty. The competition for customer deposits is heating up again, and those long-term loans are likely to turn into a burden in future. Deposits have gone back to driving revenues, but at the same time remain an Achilles’ heel for many banks, as the case of SVB has shown.

Model assumptions on the interest rate adjustment behavior of assets and liabilities, i.e. interest rate elasticities, need to be reviewed just as much as hypotheses on deposit bases and volume shifts. Sales strategies may need to be adjusted, which also applies to funds transfer pricing.

III) Internal risk controlling

There is no doubt that the increased volatility in the markets, in conjunction with expected balance sheet volume shifts, should result in the need for a reassessment of the significance of transformation risks from the perspective of internal risk and controlling bodies. On the one hand, it may be necessary to make fundamental adjustments in risk strategy and risk appetite. In many banks, the effects of the interest rate hike have led to an almost complete exhaustion of hidden reserves.

As a result, the situation with regard to absorbing further shocks is very different from a year ago. On the other hand, individual institutions will also have to reinvest

in their own infrastructure. For example, the non-occurrence of risk cases in recent years has led to an investment backlog in terms of people and IT at some banks, which means that the rapid scenario analyses or the comprehensive assessment of model risks that would be so urgently required are simply not possible today.

IV) Accounting and regulatory requirements

Depending on the accounting standard applied, the implications that changes in interest rates or volumes will have on the income statement need to be examined as soon as possible. Discussions are currently focusing on the topics of “hedge accounting” and “valuation of the banking book”. Especially in times of rising interest rates or disjointed interest rate and liquidity transformations, P&L volatility can significantly increase very quickly.

Similarly, there is a stronger need to review whether the current positioning or planned adjustments fit within the regulatory framework. That said, some uncertainties cannot be completely eliminated at present. While LCR and NSFR can be measured unambiguously, the specifications for the NII stress test or the periodic outlier calculation are still in flux and not yet final. Holistic view of the bank remains essential delegating responsibility for analyzing these and other issues to the individual departments would at best lead to partial answers, which may then not be possible to implement from a holistic perspective. In our experience, it is more appropriate to take an integrated finance and risk management perspective and record the status quo using a practice-proven checklist. This inventory can then be used to efficiently and objectively derive the adjustments and management decisions that may be necessary.

Certainly, this short article cannot comprehensively cover all relevant facets of the topic. The authors are available for further discussions at any time.

**YANGILANAYOTGAN O'ZBEKISTON IJTIMOYIY-SIYOSIY
HAYOTIDA KASABA UYUSHMA FAOLIYATI TIZIMINI
RIVOJLANTIRISH SIYOSATI**

DEVELOPMENT POLICY OF THE TRADE UNION ACTIVITY SYSTEM IN
THE SOCIAL AND POLITICAL LIFE OF THE RENEWING UZBEKISTAN

ПОЛИТИКА РАЗВИТИЯ СИСТЕМЫ ПРОФСОЮЗНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В
ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКОЙ ЖИЗНИ ОБНОВЛЯЮЩЕГОСЯ
УЗБЕКИСТАНА

*Andijon davlat pedagogika instituti “Ijtimoiy fanlar”
kafedrasi o‘qituvchisi - **Jabborova Sayyor**
Andijon davlat pedagogika instituti Ijtimoiy-gumanitar
va san‘at fakulteti “Milliy g‘oya va ma‘naviyat asoslari va
huquq ta‘lim yo‘nalishi” 4-bosqich 402-guruh talabasi
Hajiyeva Zulxumor*

Annotatsiya: Ushbu maqola O‘zbekiston ijtimoiy-siyosiy hayotida kasaba uyushmalari faoliyatini rivojlantirish siyosatini tahlil qilishga qaratilgan va bu sohada olib borilayotgan ishlarni yanada chuqurroq o‘rganishni talab etadi.

Kalit so‘zlar: Kasaba uyushmalari, ijtimoiy-siyosiy hayot, mehnat kodeksi, ijtimoiy himoya, ijtimoiy hamkorlik, xalqaro hamkorlik

Аннотация: Данная статья направлена на анализ политики развития профсоюзов в общественно-политической жизни Узбекистана и требует более глубокого изучения работы, проводимой в этой области.

Ключевые слова: Профсоюзы, общественно-политическая жизнь, Трудовой кодекс, социальная защита, социальное сотрудничество, международное сотрудничество.

Abstract: This article is aimed at analyzing the policy of development of trade unions in the socio-political life of Uzbekistan and requires a more in-depth study of the work carried out in this area.

Key words: Trade unions, socio-political life, labor code, social protection, social cooperation, international cooperation

Kirish

O'zbekiston mustaqillik yillarida ijtimoiy-siyosiy hayotida muhim o'zgarishlar yuz berib, kasaba uyushmalari faoliyatini rivojlantirish masalalari alohida e'tiborga olinmoqda. Kasaba uyushmalari ishchilar huquqlarini himoya qilish, mehnat sharoitlarini yaxshilash va ijtimoiy adolatni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Yangilanayotgan O'zbekistonda kasaba uyushmalarining faoliyatini rivojlantirish siyosati, ishchilarni qo'llab-quvvatlash, ijtimoiy manfaatlarni himoya qilish va mehnat qonunchiligini takomillashtirishga qaratilgan. Ushbu maqolada O'zbekiston ijtimoiy-siyosiy hayotida kasaba uyushmalari faoliyatini rivojlantirishning dolzarbligi, uning strategiyalari va natijalari tahlil qilinadi.

Adabiyotlar tahlili

Kasaba uyushmalari faoliyatini rivojlantirish masalalari bo'yicha turli adabiyotlar mavjud. O'zbekiston Respublikasi Mehnat kodeksi va boshqa normativ-huquqiy hujjatlar kasaba uyushmalarining huquqiy asoslarini belgilaydi. O'zbekiston kasaba uyushmalari Federatsiyasi tomonidan tayyorlangan hisobotlar va tadqiqotlar, ishchilar huquqlarini himoya qilishda kasaba uyushmalarining ahamiyatini ko'rsatadi. Shuningdek, xorijiy tajribalar ham o'rganilgan bo'lib, masalan, Yevropa mamlakatlaridagi kasaba uyushmalari faoliyati, ularning ishchilar bilan aloqalari va ijtimoiy hamkorlik tizimlari tahlil qilingan. Bu tajribalar O'zbekistonda kasaba uyushmalarini rivojlantirishda qo'llanilishi mumkin bo'lgan model va yondashuvlarni taklif etadi.

O'zbekiston ijtimoiy-siyosiy hayotida kasaba uyushma faoliyati tizimini rivojlantirish siyosati muhim ahamiyatga ega, chunki u mehnat munosabatlarini tartibga solish, ishchilar huquqlarini himoya qilish va ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Quyida O'zbekistonda kasaba uyushmalari faoliyatini rivojlantirishga qaratilgan asosiy yo'nalishlar va siyosatlarni keltirib o'taman:

1. Kasaba uyushmalari huquqlarini kengaytirish

O'zbekistonda kasaba uyushmalari faoliyatini rivojlantirish uchun ularning huquqlari va vakolatlarini kengaytirish muhimdir. Bu, ishchilarni himoya qilish, mehnat sharoitlarini yaxshilash va ish haqini oshirishga imkon beradi.

2. Ijtimoiy hamkorlik

Kasaba uyushmalari va ish beruvchilar o'rtasidagi ijtimoiy hamkorlikni rivojlantirish, mehnat shartlarini muhokama qilish va ishchilarning ehtiyojlarini hisobga olish orqali ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashga yordam beradi.

3. Ta'lim va malaka oshirish

Kasaba uyushmalari a'zolarining malakasini oshirish va ularni ta'lim bilan ta'minlash, ishchilarning o'z huquqlarini bilishlari va mehnat bozorida raqobatbardoshligini oshirishga yordam beradi.

4. Ijtimoiy himoya

Kasaba uyushmalari orqali ishchilarga ijtimoiy himoya va yordam ko'rsatish, kasbiy kasalliklar, ishda jarohatlar va boshqa muammolar yuzaga kelganda qo'llab-quvvatlash tizimini rivojlantirish zarur.

5. Mehnat munosabatlarini tartibga solish

Kasaba uyushmalari mehnat qonunchiligini yanada takomillashtirishda ishtirok etishi, ishchilar huquqlarini himoya qilish va mehnat sharoitlarini yaxshilash uchun qonunlarni taklif etishi kerak.

6. Ijtimoiy dialogni rivojlantirish

Ijtimoiy dialogni rivojlantirish, ya'ni kasaba uyushmalari, ish beruvchilar va davlat o'rtasida samarali muloqot o'rnatish, mehnat munosabatlari va ijtimoiy masalalarni hal etishda muhimdir.

7. Kasaba uyushmalari faoliyatini qo'llab-quvvatlash

Davlat tomonidan kasaba uyushmalarining faoliyatini qo'llab-quvvatlash, moliyaviy va tashkiliy yordam ko'rsatish, ularning mustaqil faoliyat yuritishiga imkon berish zarur.

8. Ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash

Kasaba uyushmalari ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Ular ishchilar va ish beruvchilar o'rtasidagi nizolarni hal qilishda, mehnat sharoitlarini yaxshilashda va ijtimoiy adolatni ta'minlashda ishtirok etishlari kerak.

9. Yoshlar va ayollarni qo'llab-quvvatlash

Kasaba uyushmalari yoshlar va ayollarni ishga joylashtirish, ularning huquqlarini himoya qilish va mehnat bozorida tenglikni ta'minlashga e'tibor qaratishi zarur.

10. Innovatsion yondashuvlar

Kasaba uyushmalari faoliyatini rivojlantirishda innovatsion yondashuvlar, masalan, raqamli texnologiyalarni qo'llash, ishchilarni masofaviy o'qitish va axborot almashish tizimlarini joriy etish muhimdir.

Kasaba uyushmalari ishchilar huquqlarini himoya qilishda bir qator muhim rollarni o'ynaydi. Ular quyidagi usullar orqali ishchilarni himoya qiladi:

1. Huquqiy himoya

Kasaba uyushmalari ishchilarning huquqlarini himoya qilish uchun mehnat qonunchiligiga muvofiq ish beruvchilar bilan muzokaralar olib boradi. Ular

ishchilarning huquqlarini buzilishiga qarshi kurashadi va zarur hollarda sudga murojaat qiladi.

2. Mehnat shartnomalari

Kasaba uyushmalari ishchilar uchun mehnat shartnomalarini ishlab chiqishda ishtirok etadi va ularning shartlarini yaxshilashga yordam beradi. Bu shartnomalar ishchilarning haq-huquqlarini, ish vaqti, ish haqi va boshqa shartlarni belgilaydi.

3. Ijtimoiy dialog

Kasaba uyushmalari ishchilar va ish beruvchilar o'rtasida ijtimoiy dialogni rivojlantiradi. Bu jarayonda ishchilarning ehtiyojlari va muammolari muhokama qilinadi, va kelishuvlarga erishiladi.

4. Ta'lim va malaka oshirish

Kasaba uyushmalari ishchilarga o'z huquqlarini bilish va mehnat qonunchiligini tushunish bo'yicha ta'lim berish orqali ularni himoya qiladi. Bu, ishchilarning o'z huquqlarini himoya qilishda faol ishtirok etishlariga yordam beradi.

5. Ijtimoiy himoya

Kasaba uyushmalari ishchilarga ijtimoiy himoya va yordam ko'rsatadi, masalan, kasbiy kasalliklar yoki ishda jarohatlar yuzaga kelganda. Ular zarur hollarda moliyaviy yordam yoki maslahatlar taqdim etadi.

6. Nizolarni hal etish

Kasaba uyushmalari ishchilar va ish beruvchilar o'rtasidagi nizolarni hal qilishda vositachilik qiladi. Ular muammolarni muhokama qilib, kelishuvlarga erishishga yordam beradi.

7. Ovoz berish

Kasaba uyushmalari ishchilarning ovozini eshitish va ularning manfaatlarini himoya qilish uchun turli tadbirlarda, jumladan, yig'ilishlar va mitinglarda ishtirok etadi. Ular ishchilarning fikrlarini aks ettirishga harakat qiladi.

8. Ishchilarni qo'llab-quvvatlash

Kasaba uyushmalari ishchilarni qo'llab-quvvatlash va ularning huquqlarini himoya qilishda faol ishtirok etadi. Ular ishchilarning manfaatlarini himoya qilish uchun tashkiliy va moliyaviy yordam ko'rsatadi.

9. Monitoring va hisobotlar

Kasaba uyushmalari ish joylarida mehnat sharoitlarini monitoring qilish va ishchilarning huquqlarini buzilishlarini aniqlashda yordam beradi. Ular hisobotlar tayyorlab, muammolarni oshkor qiladi.

10. Xalqaro hamkorlik

Kasaba uyushmalari xalqaro kasaba uyushmalari bilan hamkorlik qilib, global mehnat standartlari va huquqlarini himoya qilishda ishtirok etadi. Bu, mahalliy ishchilarning huquqlarini yanada kuchaytiradi.

Natijalar

O‘zbekiston ijtimoiy-siyosiy hayotida kasaba uyushmalari faoliyatini rivojlantirish siyosati bir qator natijalarga olib keldi:

1. Huquqiy asoslarning yaxshilanishi: Mehnat qonunchiligida kasaba uyushmalarining rolini kuchaytirish, ishchilar huquqlarini himoya qilishda yangi mexanizmlar joriy etildi.

2. Ijtimoiy hamkorlikni rivojlantirish: Ish beruvchilar va kasaba uyushmalari o‘rtasida ijtimoiy dialogni rivojlantirishga qaratilgan tashabbuslar amalga oshirildi.

3. Ishchilarni ta’lim va malaka oshirish: Kasaba uyushmalari orqali ishchilarga o‘z huquqlari va mehnat qonunchiligini tushuntirish bo‘yicha ta’lim dasturlari tashkil etildi.

4. Ijtimoiy himoya: Kasaba uyushmalari ishchilarni ijtimoiy himoya bilan ta’minlash, kasbiy kasalliklar va jarohatlar yuzaga kelganda yordam ko‘rsatish bo‘yicha faoliyat yuritmoqda.

Xulosa

Yangilanayotgan O‘zbekiston ijtimoiy-siyosiy hayotida kasaba uyushmalari faoliyatini rivojlantirish siyosati ishchilar huquqlarini himoya qilishda, mehnat sharoitlarini yaxshilashda va ijtimoiy adolatni ta’minlashda muhim ahamiyatga ega. O‘zbekiston kasaba uyushmalari faoliyatini rivojlantirish bo‘yicha amalga oshirilayotgan tadbirlar ishchilarning manfaatlarini himoya qilishda samarali natijalarga olib kelmoqda. Kelgusida kasaba uyushmalari faoliyatini yanada rivojlantirish va mustahkamlash uchun ijtimoiy hamkorlikni kuchaytirish, mehnat qonunchiligini takomillashtirish va ishchilarning huquqlarini himoya qilishda innovatsion yondashuvlarni joriy etish zarur. Kasaba uyushmalari ishchilar huquqlarini himoya qilishda muhim rol o‘ynaydi. Ular huquqiy himoya, ijtimoiy hamkorlik, ta’lim va malaka oshirish orqali ishchilarning manfaatlarini himoya qiladi va mehnat sharoitlarini yaxshilashga qaratilgan faoliyat yuritadi. O‘zbekiston ijtimoiy-siyosiy hayotida kasaba uyushma faoliyatini rivojlantirish siyosati ishchilar huquqlarini himoya qilish, ijtimoiy barqarorlikni ta’minlash va mehnat munosabatlarini yaxshilashga qaratilgan. Bu jarayonlar davlat, ish beruvchilar va kasaba uyushmalari o‘rtasida samarali hamkorlikni talab qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Mehnat kodeksi. (2021).
2. O'zbekiston kasaba uyushmalari Federatsiyasining hisobotlari va tadqiqotlari.
3. Yevropa Ittifoqi kasaba uyushmalari faoliyati bo'yicha tadqiqotlar.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti va hukumatining mehnat munosabatlari bo'yicha qarorlari va dasturlari.
5. Xalqaro Mehnat Tashkiloti (XMT) materiallari.

KORRUPSIYAGA QARSHI KURASHISH VA XALQARO REZOLYUTSIYALAR

*Andijon davlat pedagogika instituti “Ijtimoiy fanlar”
kafedrasida o‘qituvchisi - Jabborova Sayyora*

*Andijon davlat pedagogika instituti Ijtimoiy-gumanitar fanlar va
san’at fakulteti Milliy g‘oya, ma’naviyat asoslari va huquq ta’limi
yo‘nalishi 4-bosqich 402-guruh talabalari
Yusupjonova Zaynab, Hajiyeva Zulxumor*

Annotatsiya: Ushbu maqolada korrupsiya va korrupsiyaga qarshi kurashish va korrupsiyaviy jinoyatlar hamda ularga tegishli javobgarliklar yoritib berilgan. Bundan tashqari korrupsiyaga qarshi kurashish to‘g‘risidagi qonunlar, xalqaro rezolyutsiya, qonunlar haqida ham ma’lumot keltirilgan.

Kalit so‘zlar: korrupsiya, korrupsion jinoyatlar, qonun, xalqaro rezolyutsiya, qonun.

БОРЬБА С КОРРУПЦИЕЙ И МЕЖДУНАРОДНЫЕ РЕЗОЛЮЦИИ

Аннотация: В данной статье рассматриваются коррупция и антикоррупционные преступления, а также коррупционные преступления и связанные с ними обязанности. Кроме того, также представлена информация об антикоррупционном законодательстве, международных резолюциях и законах.

Ключевые слова: коррупция, коррупционные преступления, право, международная резолюция, право.

FIGHT AGAINST CORRUPTION AND INTERNATIONAL RESOLUTIONS

Annotation: This article covers corruption and the fight against corruption and corruption crimes and their related responsibilities. In addition, information is provided about laws on combating corruption, international resolutions, laws.

Keywords: corruption, corruption crimes, law, international resolutions, law.

Kirish

Korrupsiya, davlat va jamiyat rivojlanishiga to‘sqinlik qiluvchi muhim muammo bo‘lib, u iqtisodiy resurslarning notog‘ri taqsimlanishi, ishonchning yo‘qolishi va ijtimoiy adolatsizlikka olib keladi. Korrupsiyaga qarshi kurashish,

global miqyosda hamkorlikni talab etadi. Shu sababli, xalqaro tashkilotlar tomonidan qabul qilingan rezolyutsiyalar, korrupsiyaga qarshi kurashda muhim vosita sifatida xizmat qiladi. Ushbu maqolada, xalqaro rezolyutsiyalarning korrupsiyaga qarshi kurashdagi ahamiyati, ularning maqsadlari va amaldagi natijalari tahlil qilinadi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev ta’kidlaganidek “Korrupsiyani oldini olmasak, haqiqiy ishbilarmonlik va investisiya muhitini yaratib bo‘lmaydi, umuman, jamiyatning birorta tarmog‘i rivojlanmaydi”.¹ Darhaqiqat prezidentimiz to‘g‘ri ta’kidlaganlar. Korrupsiya bor joyda o‘lish bo‘lmaydi. Korrupsiya lotincha “aynish”, “poraga sotilish” degan ma’nalarni anglatadi. Mansabdor shaxsning o‘z mansab huquqidan foydalangan holda, shaxsiy boyish maqsadlarida bevosita suiiste‘mol qilishidan iborat amaliyot hisoblanadi. Korrupsiyaga qarshi kurashish- barcha davlatlar, tashkilotlar, jamiyatlar uchun juda muhim vazifa hisoblanadi. Korrupsiya- bu davlat resruslaridan hsaxsiy manfaatlar uchun foydalanish, jamiyatda adolat va tenglikni buzadigan, iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishni to‘xtatib qo‘yadigan salbiy hodisa hisoblanadi. Korrupsiyani oldini olish va unga qarshi kurashish uchun qonunchilikni takomillashtirish ya’ni korrupsiyaga oid samarali qonunlar va me‘yoriy hujjatlar yaratish, bu qonunlarning to‘liq bajarilishini ta‘minlash va bundan tashqari davlat organlarining shaffofligi, davlat idoralarining faoliyatini ochiq, shaffof qilish, davlat xizmatlari faoliyatini monitoring qilish ham juda katta o‘rin tutdi. Korrupsiyaga qarshi kurashishda jamiyatdagi a‘zolarining korrupsiyani aniqlashga uni oldini olishga jalb qilish, targ‘ibot ishlarini olib borish hamda raqamli iqtisodiyoni kuchaytirish muhim hisoblanadi.

Adabiyotlar tahlili

Korrupsiyaga qarshi xalqaro rezolyutsiyalar, asosan, BMT va Yevropa Ittifoqi tomonidan qabul qilingan hujjatlar asosida shakllanadi. BMTning 2003 yilda qabul qilingan “Korrupsiyaga qarshi konvensiya”si (UNCAC) global miqyosda korrupsiyaga qarshi kurashish uchun muhim hujjat hisoblanadi. Ushbu konvensiya, davlatlarga korrupsiyaga qarshi qonunlarni kuchaytirish, shaffoflikni oshirish va xalqaro hamkorlikni rivojlantirish bo‘yicha tavsiyalar beradi. Korrupsiyani amalga oshirgan shaxslarga nisbatan qattiq javobgarlikni belgilash lozim. Korrupsiyani oldini olishda xalqaro hamkorlikni yo‘lga qo‘yish ya’ni xalqaro qarorlarni qabul

¹ O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2020-yil 25-yanvardagi Oliy Majlisga Murojaatnomasi.

<https://uza.uz/oz/politics/zbekistonrespublikasi-prezidenti-shavkat-mirziyeevning-oliy-25-01-2020>

qilishning o`rni beqiyosdir. Korrupsiya XVIII asr dan boshlab jamiyat davlat boshqaruviga ta`sir ko`rsatib kelmoqda. Bu usha davrda qabul qilingan bir qator qonun hujjatlarida o`z aksini topgan. Bunga misol qilib 1787-yildagi qabul qilingan AQSH Konstitutsiyasidagi pora olish AQSH prezidentini impechmentga tortish mumkun bo`lgan ikki jinoyat biri sifatida ko`rsatib o`tilgan. Siyosiy partiyalarning vujudga kelishi XIX-XX asrlarda rivojlangan davlatlarda korrupsiyaning dunyoning boshqa mamlakatlariga nisbatan ancha kamaydi. Davlatimizda olib borilayotgan korrupsiyaga qarshi kurashish islohotlari mamlakatimizdagi korrupsion rivojlanishi ancha pasaydi. Jumladan, BMT ning 2008-yil 7-iyuldagi “Korrupsiyaga qarshi kurashish konvensiyasi”ga, 2010-yil may oyidagi Iqtisodiy rivojlanishtashkilotlari doirasidagi korrupsiyaga qarshi kurashishning Istanbul rejasi qo`shilganini aytish mumkun. Shuningdek O`zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining 2011-yil 16-iyundagi “Jinoiy daromadlarni legallashtirishga va terrorizimni moliyalashtirishga qarshi kurashish bo`yicha Yevroosiyo guruhi to`g`risida” bitim 2011-yil 13-dekabrda ratifikatsiya qilingan. O`zbekistonda 2017-yil 4-yanavrdan “Korrupsiyaga qarshi kurashish to`g`risida”gi qonun kuchga kirdi.² Bu esa korrupsiya holatlarini juda katta bartaraf etdi. Hozirgi kunda jahon miqyosida ham korrupsiya illatlariga qarshi kurash bo`lmoqda. Misol uchun Singapur mamlakati yetakchisi Li Kuan Yuning korrupsiya ustidan g`alaba qozonishni istagan inson sifatida ko`rish mumkun. Korrupsion harakatlarga yo`l qo`ygan o`z qarindosh va yaqin do`stlarini ham qamashga tayyor bo`lish kerakligi haqidagi mashhur iborasi, mamlakatda korrupsiyaga qarshi kurashish ayovsiz bo`lganligidan dalolat beradi. Agar Singapurda korrupsiya harakatini amalga oshirgan shaxs bir muddatga qamalsa, Xitoyda esa bir umrga qamalgan yoki butun umr qamoq jazosi bilan jazolangan. Bu jazolar ichida o`lim jazosi ham mavjud. Ma`lumotlarga qaraganda 2003-yilda korrupsiyani amalga oshirgan 10 mingga yaqin shaxslar otuvga hukm qilingan. 120 nafarga yaqin shaxslar esa qamalgan. Yevropa Ittifoqi ham korrupsiyaga qarshi kurashda faol ishtirok etadi. Yevropa Ittifoqining “Korrupsiyaga qarshi kurash bo`yicha strategiyasi” (2014) davlatlar o`rtasida hamkorlikni mustahkamlash va korrupsion faoliyatni oldini olishga qaratilgan. Shuningdek, xalqaro tashkilotlar tomonidan qabul qilingan boshqa rezolyutsiyalar, masalan, OECDning “Korrupsiyaga qarshi kurashish bo`yicha tavsiyalari” ham muhim ahamiyatga ega.

² 2017—2021-yillarda O`zbekistonni yanada rivojlantirish bo`yicha Harakatlar strategiyasi. Toshkent. 2017-yil, 82-bet.

Natijalar

Xalqaro rezolyutsiyalarning korrupsiyaga qarshi kurashdagi ahamiyati quyidagi jihatlarda namoyon bo'ladi:

1. Huquqiy asos yaratish: Xalqaro rezolyutsiyalar, davlatlarga korrupsiyaga qarshi qonunlarni ishlab chiqish va amalga oshirishda huquqiy asos yaratadi.

2. Shaffoflikni oshirish: Korrupsiyaga qarshi kurashda shaffoflikni ta'minlash uchun xalqaro standartlarni belgilaydi.

3. Xalqaro hamkorlik: Davlatlar o'rtasida korrupsiyaga qarshi kurashda hamkorlikni rivojlantirishga yordam beradi.

4. Nazorat va baholash: Korrupsiyaga qarshi kurashda davlatlarning faoliyatini nazorat qilish va baholash mexanizmlarini taqdim etadi.

Korrupsiyaga qarshi kurashda bir qator xalqaro rezolyutsiyalar va konvensiyalar mavjud. Ularning ba'zilari quyidagilar:

1. BMT Korrupsiyaga Qarshi Konvensiyasi (UNCAC) - 2003 yilda qabul qilingan ushbu konvensiya, davlatlarga korrupsiyaga qarshi kurashish uchun zaruriy choralarni ko'rish, shaffoflikni oshirish va xalqaro hamkorlikni rivojlantirish bo'yicha tavsiyalar beradi. Bu konvensiya korrupsiyaga qarshi kurashda global standartlarni belgilaydi.

2. OECDning Korrupsiyaga Qarshi Kurashish Bo'yicha Tavsiyalari - 1997 yilda qabul qilingan ushbu tavsiyalar, davlatlarga korrupsion faoliyatga qarshi kurashish uchun zaruriy choralarni ko'rish va xalqaro hamkorlikni kuchaytirish bo'yicha yo'l-yo'riq beradi.

3. Yevropa Ittifoqining Korrupsiyaga Qarshi Strategiyasi - Yevropa Ittifoqi tomonidan ishlab chiqilgan strategiya, korrupsiyaga qarshi kurashda davlatlar o'rtasida hamkorlikni mustahkamlash va korrupsion faoliyatni oldini olishga qaratilgan.

4. BMTning Korrupsiyaga Qarshi Kurash Bo'yicha Harakatlar Dasturi - Ushbu dastur, davlatlarga korrupsiyaga qarshi kurashish bo'yicha amaliy tavsiyalar va yordam beradi.

5. Yevropa Korrupsiyaga Qarshi Konvensiyasi (1999) - Ushbu konvensiya, Yevropa davlatlari o'rtasida korrupsiyaga qarshi kurashda hamkorlikni kuchaytirish va qonunlarni birlashtirishga qaratilgan.

6. G20 Korrupsiyaga Qarshi Harakatlar Dasturi - G20 sammitlarida qabul qilingan hujjatlar, global iqtisodiyotda korrupsiyaga qarshi kurashni kuchaytirish bo'yicha tavsiyalarni o'z ichiga oladi.

Ushbu rezolyutsiyalar va konvensiyalar, korrupsiyaga qarshi kurashda xalqaro hamkorlikni rivojlantirish, qonuniy asoslarni mustahkamlash va shaffoflikni oshirishda muhim ahamiyatga ega.

Xulosa

Korrupsiyaga qarshi kurashishda xalqaro rezolyutsiyalar muhim rol o'ynaydi. Ular, davlatlarga huquqiy asos yaratish, shaffoflikni oshirish va xalqaro hamkorlikni rivojlantirishda yordam beradi. Korrupsiyaga qarshi kurashda muvaffaqiyatga erishish uchun xalqaro hamjamiyatning birgalikdagi sa'y-harakatlari zarurdir. Faqat shunday hollardagina, korrupsiyaga qarshi kurashda samarali natijalarga erishish mumkin.

Xulosa qilib aytganda korrupsiyaga qarshi kurashish ma'lum davlat mansabdorlarining yoki davlat organlarining vazifasi emas balki, jamiyat aholising barcha qatlami uchun muqaddas burch hisoblanadi desak adashmagan bo'lamiz. Barchamiz birdek harakat qilsak ko'zlangan maqsadga erishamiz. Korrupsiya jamiyatni o'ldiradigan, lekin o'zi yashab qoladigan virusga o'xshaydi. Birinchi Prezidentimiz Islom Karimov o'zining "O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari" asarida korrupsiya va poraxo'rlik haqida to'xtalib, "Jinoyatchilik va korrupsiyaning avj olishi davlatning konstitutsiyaviy asoslarini yemiradi, fuqarolarning huquq va erkinliklari jiddiy tarzda buzilishiga olib keladi. Qonunlar va farmonlarni qabul qilishdan maqsad ularni chetlab o'tishdir"³ deb ta'kidlab o'tgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

- 1 O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2020-yil 25-yanvardagi Oliy Majlisga Murojaatnomasi. <https://uza.uz/oz/politics/zbekistonrespublikasi-prezidenti-shavkat-mirziyeevning-oliy-25-01-2020>
- 2 2017-2021-yillarda O'zbekistonni yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi. Toshkent, 2017-yil, 82-bet
- 3 I.A.Karimov. O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari. – T.: O'zbekiston. 1997-yil.
4. United Nations. (2003). "United Nations Convention against Corruption". New York: United Nations.

³ I.A.Karimov. O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida: xavfsizlikka tahdid, barqaror shartlari va taraqqiyot kafolatlari. – T.: O'zbekiston. 1997-yil.

5. European Commission. (2014). "EU Anti-Corruption Report". Brussels: European Union.
6. OECD. (2016). "Recommendation of the Council on Anti-Corruption". Paris: OECD Publishing.
7. Transparency International. (2020). "Global Corruption Report". Berlin: Transparency International.

YOSHLAR VA MAFKURA: TA'LIM VA TARBIYANING RO'LI

YOUTH AND IDEOLOGY: THE ROLE OF EDUCATION AND EDUCATION
МОЛОДЕЖЬ И ИДЕОЛОГИЯ: РОЛЬ ОБРАЗОВАНИЯ И ОБРАЗОВАНИЯ

*Andijon davlat pedagogika instituti "Ijtmoiy fanlar"
kafedrasi o'qituvchisi - Isroilov Davron*

*Andijon davlat pedagogika instituti Ijtimoiy-gumanitar va
san'at fakulteti "Milliy g'oya va ma'naviyat asoslari va
huquq ta'lim yo'nalishi" 4-bosqich 402-guruh talabasi
Yusupjonova Zaynab*

Annotatsiya: Ushbu maqolada yoshlar va mafkura o'rtasidagi munosabatlar, shuningdek, ta'lim va tarbiyaning bu jarayondagi o'rni tahlil qilinadi. Yoshlar, jamiyatning kelajagi sifatida, mafkuraviy ta'sirlarga juda sezgir bo'lib, ularning ongida mustaqil fikrlash, tanqidiy yondashuv va o'z qadriyatlarini anglash muhim ahamiyatga ega. Maqolada ta'lim va tarbiyaning yoshlarning mafkuraviy immunitetini shakllantirishdagi ro'li, shuningdek, zamonaviy axborot texnologiyalarining ta'siri ko'rib chiqiladi. Olingan natijalar asosida yoshlarning mafkuraviy rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillar va ularni rivojlantirish yo'llari haqida xulosa keltiriladi.

Kalit so'zlar: Yoshlar, mafkura, ta'lim, tarbiya, mafkuraviy immunitet, axborot texnologiyalari, ijtimoiy faollik.

Abstract: This article analyzes the relationship between youth and ideology, as well as the role of education and training in this process. Young people, as the future of society, are very sensitive to ideological influences, and independent thinking, critical approach and awareness of their own values are important in their minds. The article examines the role of education and upbringing in the formation of ideological immunity of young people, as well as the influence of modern information technologies. Based on the obtained results, a conclusion is made about the factors affecting the ideological development of young people and ways of their development.

Key words: Youth, ideology, education, upbringing, ideological immunity, information technologies, social activity.

Аннотация: В данной статье анализируется взаимосвязь молодежи и идеологии, а также роль образования и обучения в этом процессе. Молодежь, как будущее общества, очень чувствительна к идеологическим воздействиям,

и в их сознании важно независимое мышление, критический подход и осознание собственных ценностей. В статье рассматривается роль образования и воспитания в формировании идеологического иммунитета молодежи, а также влияние современных информационных технологий. На основании полученных результатов делается вывод о факторах, влияющих на мировоззренческое развитие молодежи и путях ее развития.

Ключевые слова: Молодежь, идеология, образование, воспитание, идеологический иммунитет, информационные технологии, социальная активность.

Kirish

Yoshlar va mafkura o'rtasidagi munosabatlar zamonaviy jamiyatda muhim ahamiyatga ega. Yoshlar, o'zlarining shaxsiy va ijtimoiy hayotida qarorlar qabul qilishda ko'plab mafkuraviy ta'sirlarga duch keladilar. Ularning fikrlash tarziga ta'sir ko'rsatuvchi omillar orasida ta'lim va tarbiya alohida o'rin tutadi. Ta'lim jarayoni yoshlarni nafaqat bilim bilan ta'minlaydi, balki ularning shaxsiy rivojlanishiga, ijtimoiy ko'nikmalarini shakllantirishga va mafkuraviy immunitetini oshirishga yordam beradi. Shuningdek, tarbiya jarayoni yoshlarning axloqiy qadriyatlarini, madaniy merosini va milliy an'alarini o'rganishlariga imkon yaratadi. Ushbu maqolada ta'lim va tarbiyaning yoshlar mafkurasi shakllanishidagi ro'li tahlil qilinadi.

Adabiyotlar tahlili

Yoshlar va mafkura masalalari bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ta'lim jarayoni yoshlarning fikrlash tarzini va qaror qabul qilish qobiliyatini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Masalan, A. Karimov (2020) o'z tadqiqotida ta'lim tizimining yoshlarning mafkuraviy immunitetini shakllantirishdagi o'rnini ta'kidlaydi. U, shuningdek, ta'lim muassasalarida milliy qadriyatlarni o'rganishning ahamiyatini ko'rsatadi.¹ Bundan tashqari, B. Rahmonov (2021) ta'lim va tarbiyaning yoshlar ongida ijtimoiy mas'uliyat hissini shakllantirishdagi rolini o'rganadi. U, yoshlar o'rtasida ijtimoiy faollikni oshirish va mafkuraviy immunitetni mustahkamlash uchun zamonaviy ta'lim usullarini qo'llash

¹ Karimov, A. (2020). Ta'lim tizimining yoshlar mafkuraviy immunitetini shakllantirishdagi o'rni. O'zbekiston ta'limi va tarbiyasi, 45(3), 12-18.

zarurligini ta'kidlaydi.² Shuningdek, C. Murodov (2022) axborot texnologiyalarining yoshlar mafkurasi shakllanishidagi ta'sirini tahlil qiladi. U, internet va ijtimoiy tarmoqlar orqali tarqatilayotgan axborotlarning yoshlar ongiga ta'sirini o'rganadi va bu jarayonda ta'lim muassasalarining rolini alohida ta'kidlaydi.³ Zamonaviy axborot texnologiyalari, masalan, interaktiv ta'lim platformalari, onlayn kurslar va multimedia materiallar, o'qitish jarayonini yanada qiziqarli va samarali qiladi. O'quvchilar turli xil resurslardan foydalanib, o'z bilimlarini kengaytirishlari mumkin. Axborot texnologiyalari yordamida o'quvchilar o'zlarining o'qish tezligi va uslubiga mos ravishda ta'lim olishlari mumkin. Masalan, onlayn platformalarda o'quvchilar o'z qobiliyatlariga qarab individual dasturlarni tanlaydilar. Zamonaviy axborot texnologiyalari ta'lim jarayonini tubdan o'zgartirib, o'quvchilar va o'qituvchilar uchun yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Bu texnologiyalar yordamida ta'lim yanada samarali, qiziqarli va individualizatsiyalangan bo'lmoqda. Biroq, bularning barchasi to'g'ri qo'llanilishi va axborot xavfsizligini ta'minlash bilan bog'liq muammolarni hal qilishni talab qiladi.

Natijalar

Tahlil qilingan adabiyotlar asosida quyidagi natijalarga erishildi:

1. Ta'limning ahamiyati: Ta'lim jarayoni yoshlarning fikrlash tarzini rivojlantirishda va ularning mafkuraviy immunitetini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Ta'lim muassasalarida milliy qadriyatlarni o'rganish va mustaqil fikrlashga o'rgatish zarur.

2. Tarbiya va ijtimoiy faollik: Tarbiya jarayoni yoshlarning axloqiy qadriyatlarini shakllantirishda va ijtimoiy mas'uliyat hissini oshirishda muhim rol o'ynaydi. Yoshlarni ijtimoiy loyihalarda ishtirok etishga rag'batlantirish ularning mafkuraviy immunitetini kuchaytiradi.

3. Axborot texnologiyalari: Zamonaviy axborot texnologiyalarining rivojlanishi yoshlarning fikrlash tarziga ta'sir ko'rsatadi. Yoshlarni axborotlarni tanqidiy tahlil qilishga o'rgatish, ularni manipulyatsion axborotlardan himoya qilishga yordam beradi.

² Rahmonov, B. (2021). Ta'lim va tarbiyaning yoshlar ongida ijtimoiy mas'uliyat hissini shakllantirishdagi roli. Yoshlar va jamiyat, 34(2), 25-30.

³ Murodov, C. (2022). Axborot texnologiyalarining yoshlar mafkurasi shakllanishidagi ta'siri. Innovatsion ta'lim, 29(1), 50-55.

Xulosa

Yoshlar va mafkura o'rtasidagi munosabatlar ta'lim va tarbiyaning ahamiyatini ko'rsatadi. Ta'lim jarayoni yoshlarning fikrlash tarzini rivojlantirish, mafkuraviy immunitetini shakllantirish va ijtimoiy mas'uliyat hissini oshirishda muhim rol o'ynaydi. Tarbiya jarayoni esa yoshlarning axloqiy qadriyatlarini shakllantirishda va ularni ijtimoiy hayotga jalb etishda muhimdir. Shuning uchun, ta'lim va tarbiyaning yoshlar mafkurasi shakllanishidagi ro'lini kuchaytirish, ularni zamonaviy axborot texnologiyalaridan samarali foydalanishga o'rgatish zarur. Axborot texnologiyalarini ta'limda samarali qo'llash o'qitish jarayonini yanada qiziqarli va samarali qilishga yordam beradi. O'qituvchilar va o'quvchilar uchun yangi imkoniyatlar yaratadi, shuningdek, o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini kengaytirishga yordam beradi. Biroq, bu texnologiyalarni to'g'ri va maqsadga muvofiq ishlatish muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov, A. (2020). Ta'lim tizimining yoshlar mafkuraviy immunitetini shakllantirishdagi o'rni. O'zbekiston ta'limi va tarbiyasi, 45(3), 12-18.
2. Rahmonov, B. (2021). Ta'lim va tarbiyaning yoshlar ongida ijtimoiy mas'uliyat hissini shakllantirishdagi roli. Yoshlar va jamiyat, 34(2), 25-30.
3. Murodov, C. (2022). Axborot texnologiyalarining yoshlar mafkurasi shakllanishidagi ta'siri. Innovatsion ta'lim, 29(1), 50-55.
4. Asadbek, M., & Davronbek, I. (2023). O'zbekiston-2030 strategiyasining yangi o'zbekistonni barpo etishning kafolati. Ustozlar uchun, 24(1), 204-207.
5. Dilshodbek o'g'li, I. D. (2023). O'zbekistonda siyosiy partiyalarning jamiyat hayotidagi o'rni va ahamiyati. Journal of new century innovations, 29(4), 115-120.

BANKLARNING IQTISODIY SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALAR

Toshkent Kimyo xalqaro universiteti
i.f.f.d. Ibroximov Ilxomjon Shavkatjon o'g'li
Mirobidova Dono Toir qizi
Toshkent Kimyo xalqaro universiteti,
Bank ishi fakulteti talabasi
mirobidovadono@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur tezisda banklarning iqtisodiy samaradorligini oshirishda zamonaviy texnologiyalardan foydalanish va uning roli tahlil qilinadi. Raqamli bank xizmatlari, blokcheyn, sun'iy intellekt va big data texnologiyalari mijozlarga xizmat ko'rsatishni takomillashtirish, operatsion xarajatlarni kamaytirish va xavflarni boshqarishda muhim ahamiyat kasb etadi. Bank sektorida innovatsion yondashuvlarni qo'llash iqtisodiy barqarorlik va raqobatbardoshlikni ta'minlashning muhim belgisi hisoblanadi.

Kalit So'zlar: Banklar, iqtisodiy samaradorlik, zamonaviy texnologiyalar, raqamli bank xizmatlari, blokcheyn, sun'iy intellekt, big data, innovatsiyalar, xavflarni boshqarish, raqobatbardoshlik.

Kirish.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 12-maydagi PF-5992-son Farmoniga muvofiq 2020-2025-yillarga mo'ljallangan O'zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasida bank tizimini rivojlantirishning maqsadlari, vazifalari va ustuvor sohalarini, 2020-2025-yillarda bank tizimini transformatsiya va isloh qilish yo'nalishlarini, xorijiy mamlakatlarning moliya sektorini transformatsiya qilish tajribasi va innovatsion texnologiyalarni qo'llashning ahamiyatini belgilaydi.

Bank, boshqa har qanday muassasa kabi, o'z kelajagi haqida aniq bir yo'nalishga va innovatsion teznologiyalariga ega bo'lishi kerak. Shu maqsadda, marketing tadqiqotlari bankning tadbirkorlik faoliyati strategiyasi va dasturini shakllantirishda asosiy ma'lumot manbai bo'lib xizmat qiladi.

Asosiy qism.

Zamonaviy texnologiyalarni joriy etish va ularni qo'llash banklarning iqtisodiy samaradorligini sezilarli darajada oshirishi va uning takomillashigaolib

keladi. Raqamli bank xizmatlari va mobil ilovalar mijozlarga qulaylik yaratib, xarajatlarni kamaytirishga yordam beradi, vaqtni tejadi va operatsion jarayonlarni tezlashtiradi. Sun'iy intellekt va big data texnologiyalari orqali banklar mijozlar ehtiyojlarini chuqur tahlil qilib, moslashtirilgan xizmatlar taqdim etish imkoniyatiga ega bo'ladi, bu esa mijozlar bankning doimiy mijoz bo'lishini oshiradi va banklarning raqobatbardoshligini kuchaytiradi. Shuningdek, blokcheyn texnologiyasi xavfsizlikni ta'minlash, tranzaksiyalarni tez va ishonchli amalga oshirishda muhim rol o'ynaydi. Texnologiyalar yordamida risklarni boshqarish tizimi kuchayib, iqtisodiy barqarorlikni saqlashda katta ahamiyat kasb etadi. Umuman olganda, zamonaviy texnologiyalarning bank tizimiga integratsiyasi banklarning samaradorligini oshirish va raqobatni kuchaytirishda muhim ahamiyatga ega.

2020-2025-yillarga mo'ljallangan O'zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasini amalga oshirish bo'yicha maqsadli ko'rsatkichlar

T/r	Ko'rsatkichlar nomlanishi	Joriy holati	Maqsad:		
			2021-yilga	2023-yilga	2025-yilga
1.	Xususiy (davlat ulushi ishtirok etmagan) banklar aktivlarining bank sektori aktivlari umumiy hajmidagi ulushi	15 foiz	17 — 20 foiz	35 — 40 foiz	60 foiz
2.	Banklarning xususiy sektor oldidagi majburiyatlarining majburiyatlar umumiy hajmidagi ulushi	28 foiz	30 — 40 foiz	60 foiz	70 foiz
3.	Yetarli tajriba, bilim va obro'ga ega bo'lgan strategik xorijiy investorlarni jalb qilish	-	-	3	3
4.	Depozitlarning banklar majburiyatlariga nisbati	41 foiz	41 — 45 foiz	45 — 50 foiz	50 — 60 foiz
5.	Nobank kredit tashkilotlari aktivlarining kredit tashkilotlari aktivlari umumiy hajmidagi ulushi	0,35 foiz	0,5 — 0,7 foiz	1 — 1,5 foiz	4 foiz
6.	Xorijiy valyutadagi majburiyatlarning majburiyatlar umumiy hajmidagi ulushi	58 foiz	50 — 55 foiz	45 — 50 foiz	40 — 45 foiz
7.	Bank aktivlarining YAIMga nisbati	53 foiz	53-54 foiz	54-55 foiz	55 foizdan ko'p
8.	Bank depozitlarining YAIMga nisbati	18 foiz	19 — 21 foiz	22 — 24 foiz	25 — 27 foiz

Zamonaviy texnologiyalar banklarning iqtisodiy samaradorligini oshirishda katta potentsialga ega. Raqamli transformatsiya, masalan, mobil bank xizmatlari va onlayn platformalar, mijozlarga xizmat ko'rsatish jarayonini tezlashtiradi va xarajatlarni kamaytiradi. Biroq, bu texnologiyalarni joriy etishning o'ziga xos qiyinchiliklari ham mavjud. Banklar texnologiyalarga katta investitsiyalar kiritishga majbur bo'lishadi, va bu holat kichik va o'rta banklar uchun moliyaviy yukni oshirishi mumkin. Shuningdek, raqamli xavfsizlik va maxfiylik masalalari, ayniqsa blokcheyn texnologiyalarini joriy etishda, hal qilinishi kerak bo'lgan asosiy muammolar sifatida qolmoqda.

Sun'iy intellekt va big data texnologiyalarining potentsiali juda yuqori, ammo ularni muvaffaqiyatli joriy etish uchun yuqori malakali mutaxassislar va mos infratuzilma zarur. Big data yordamida banklar mijozlarning istaklari va xatti-harakatlarini tahlil qilib, shaxsiylashtirilgan xizmatlarni taqdim etishi mumkin, ammo bu jarayonlarni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun katta hajmdagi ma'lumotlarni to'plash va tahlil qilishda yuzaga keladigan texnik va axborot xavfsizligi masalalari hal etilishi kerak.

Blokcheyn texnologiyasi esa banklarning operatsiyalarini tez va ishonchli amalga oshirishda muhim rol o'ynaydi. Biroq, uning keng miqyosda qabul qilinishi uchun global miqyosda bir xil standartlar va qonunlar ishlab chiqilishi kerak. Shuningdek, texnologiyalarni joriy etishdan oldin banklar ichki tizimlarini va jarayonlarini modernizatsiya qilishni talab etadi, bu esa vaqt va resurslarni talab qilishi mumkin. Bu texnologiyalarni samarali qo'llash uchun banklar yaxshi strategiya ishlab chiqishlari, xodimlar malakasini oshirishlari va texnologiyalarning xavfsizlik jihatlarini mustahkamlashlari kerak.

Xulosa

Ushbu tezis banklarning iqtisodiy samaradorligini oshirishda zamonaviy texnologiyalarning qo'llash va uning ahamiyatini o'rganishga ega bo'lib, uning natijalari banklar uchun yangi imkoniyatlar yaratishini ko'rsatdi. Raqamli bank xizmatlari, sun'iy intellekt, big data va blokcheyn texnologiyalari banklarning operatsiyalarini optimallashtirish, xarajatlarni kamaytirish va mijozlarga sifatli xizmat ko'rsatish imkoniyatlarini taqdim etadi. Biroq, bu texnologiyalarni joriy etishdagi qiyinchiliklar, ayniqsa, xavfsizlik, investitsiyalar va malakali kadrlar tayyorlash masalalari, banklarning muvaffaqiyatli rivojlanishida muhim omil hisoblanadi.

Xulosa o'rnida shuni aytishim mumkinki, zamonaviy texnologiyalarni to'g'ri va samarali qo'llash banklarning raqobatbardoshligini oshirish, iqtisodiy

samaradorlikni yuqori darajaga ko'tarmoqda. Banklar o'z faoliyatlarini raqamlashtirishni davom ettirishi va texnologik innovatsiyalarni joriy etishni davom ettirishi kerak, shu bilan birga xavfsizlik va qonuniy masalalar bo'yicha ehtiyotkorlikni oshirishi lozim. Umuman olganda, zamonaviy texnologiyalar banklar uchun iqtisodiy samaradorlikni oshirishda eng muhim vositaga aylanishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. 2020 — 2025-yillarga mo'ljallangan O'zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi to'g'risida PF-5992 sonli qaror 12.05.2020-yil
2. Antunes J., Hadi-Vencheh A., Jamshidi A., Tan Y., and Wanke P. "Bank efficiency estimation in China: DEA-RENNa approach," *Ann Oper Res*, vol. 315, no. 2, pp. 1373-1398, (2022);
3. Bank va moliya jurnali – 2020, Moliya va Bank ishi jurnali 13-14-betlar
4. «Bozor, pul va kredit jurnali N_1-12 2023-yil 32-34 betlar.
5. International Economics theory & policy eleventh edition global edition Paul R. Krugman Princeton University Maurice Obstfeld University of California, Berkeley Marc J. Melitz Harvard University. 2023-y, 102-106-betlar
6. <https://cbu.uz/uz/monetary>

UDK: 636.5: 637.

TOVUQLARDA KALSIY FOSFOR ALMASHINUVI BUZULISHLARINI PROFILAKTIKASI

*Hamraqulov N.Sh. – kichik ilmiy xodim v.f.f.d. (PhD).
Veterinariya ilmiy-tadqiqot instituti*

Annotastiya: Parrandachilik fermer xo'jaliklari sharoitida tuxum yo'nalishidagi tovuqlarda kalsiy-fosfor almashinuvini buzilishlari turli murakkab patologiyalar bilan kechib, ularda umumiy holsizlanish, ishtahaning pasayishi, tuxum qo'yishning kechikishi, tuxumga kirganlarida tuxum vaznining kichik bo'lishi, yupqa po'choqli va po'choqsiz bo'lishi, tuxum shakli va og'irligining o'zgarishi kabi anomaliyalar, tovuqlarning bir-birini cho'qishi, patlarini yeyishi kabi belgilar bilan kechadi. Tuxum mahsuldorligining 16-18 % ga kamayishi, tovuqlar tana vaznining o'rtacha 350-550 grammga kamayishi orqali xo'jaliklarga katta zarar yetkazadi.

Аннотация: В условиях птицефабрик нарушения кальциево-фосфорного обмена у кур-несушек сопровождаются различной комплексной патологией, в том числе общей слабостью, снижением аппетита, задержкой яйцекладки, низкой массой яиц при выводе, тонкой скорлупой и пороком. Характеризуется такими аномалиями, как отсутствие гнезд, изменение формы и массы яиц, склевывание курами друг друга, поедание их перьев. Снижение яичной продуктивности на 16-18%, снижение живой массы цыплят в среднем на 350-550 г наносят большой ущерб хозяйству.

Summary: In the conditions of poultry farms, disorders of calcium-phosphorus metabolism in laying hens are accompanied by various complex pathologies, including general weakness, loss of appetite, delayed oviposition, low egg weight during hatching, thin shells and defect. It is characterized by such anomalies as the absence of nests, changes in the shape and weight of eggs, pecking each other by chickens, eating their feathers. A decrease in egg productivity by 16-18%, a decrease in the live weight of chickens by an average of 350-550 g cause great damage to the economy.

Kalit so'zlar: tovuq, tuxum, anomaliya, kalsiy, fosfor, mineral, vitamin, rastion, tuxum yo'li, gemoglobin, umumiy oqsil, premeks.

KIRISH. Parrandachilik xalqimizning oziq-ovqat mahsulotlariga bo'lgan talabni qondirishda muhim manba bo'lib xizmat qilib kelmoqda. Parrandalarning genetik potensial darajasida mahsuldorligini ta'minlashning nazariy asoslari va profilaktik tadbirlarni ishlab chiqish bugungi kunda veterinariya sohasi oldidagi asosiy vazifalardan biri hisoblanadi. Hozirgi kunda malakatimizda yuqori mahsuldor parranda zotlari va krosslari mavjud. Ammo parrandalarni saqlash va

oziqlantirishdagi kamchiliklar: sifatsiz oзуqalar, rasion tarkibida vitamin, makro-mikroelementlar, kalsiy fosfor nisbati, almashinuv energiya miqdori va boshqa biologik faol qo`shimchalarning yetishmasligi ularning mahsuldorligi, kasalliklarga chidamliligining pasayishi, ularda kalsiy, fosfor almashinuvi buzulishlariga sabab bo`ladi.

Mavzuning dolzarbligi. Tovuqlarda uchraydigan kalsiy, fosfor almashinuvi buzulishi kasalliklari ko`picha omaviy tusda kechib, texnologik jarayonning izdan chiqishi yani oзуqani bir tekis taqsimlanmasligi, mahsulot yetishtirish uchun xarajatlarning ko`payishi, tana vazni va mahsuldorlikning pasayishi hisobiga xo`jalikga katta zarar yetkazadi.

Tovuqlar organizmida kalsiy, fosfor almashinuvining buzulishi bilan kechadigan kasallik asosiy o`rinni egallaydi. Shuning uchun tuxum yo`nalishidagi tovuqlarda kalsiy, fosfor yetishmovchiligini o`z vaqtida aniqlash va oldini olish chora-tadbirlarini ishlab chiqish bugungi kunda dolzarb va yechimini kutayotgan muammolardan biri.

Tovuqlarda tuxum hosil bo`lishining anomaliyalari va tuxum po`stlog`i hosil bo`lishining kamchiliklari asosan ularda kalsiy va fosfor almashinuvining buzilishlari va keyingi o`rinda boshqa ikkilamchi omillar (tovuqlarning yuqumli bronxit, pulloroz, prostogonimoz, tuxum hosil qiluvchi organlarning travmatik ta`sirlanishi) oqibatida rivojlanadi [2,8].

Tuxum po`chog`ining asosiy yetishmovchiligi uning yumshoq bo`lishi hisoblanadi. Buning asosiy sababi ohak moddasi yetishmovchiligi yoki uni hazmlanishining buzilishi hisoblanadi. Har bir tuxum po`chog`ining tarkibida o`rtacha 1,5-2,5 g kalsiy bo`lishini hisobga oladigan bo`lsak, bir yilda 200 ta tuxum tug`ilsa uning tarkibidagi kalsiy moddasi o`rtacha 400-500 gr ni tashkil etadi. Tovuqlar organizmida tuxum hosil bo`lishidan tashqari boshqa fiziologik jarayonlar uchun ham kalsiy muhim. Masalan suyaklarning qattiqligi va ularning tarkibidagi zahira uchun [6,8, 10].

Tuxum po`chog`ining yumshab qolishini yoki kalsiy fosfor almashinuvi buzilishlarini profilaktika qilishda tovuq organizmiga talab etiladigan miqdorlarni hisobga olish lozim. Masalan: tovuqlarni birinchi marta tuxum berish davrida ularning organizmida kalsiyning miqdori tekshirilganda me`yorlarga nisbatan 20% gacha kamayganligi aniqlangan [6].

Parrandalar organizmida bir vaqtning o`zida bir necha mineral va vitamin moddalarning yetishmovchiliklari aralsh patologiya holda, noaniq belgilar bilan kechadi. Shuning uchun modda almashinuvi buzulishi bilan kechadigan kasalliklarga

tashxis qo`yishda klinik tekshirishlar va oziqa rasionini zootexnikaviy tahlil qilish bilan bir qatorda qon tahlili va patologoanatomik tekshirishlar o`tkazilishi talab qilinadi.

Tadqiqotning maqsadi: Tuxum yo`nalishidagi tovuqlarda kalsiy, fosfor almashinuvi buzulishlarining tarqalishi, iqtisodiy zarari, sabablari, simptom va sindiromlari, qonning kimyoviy va tuxumning morfologik o`zgarishlarni o`rganish, kasallikka erta tashxis qo`yish va samaradorligi yuqori bo`lgan guruhli profilaktika usulini ishlab chiqish va amaliyotga joriy etishdan iborat.

Tekshirishlar joyi, ob`ekti va uslublari. Ilmiy tekshirish ishlari Samarqand viloyati Pasdarg`om tumanidagi «Darg`omparranda fayz» MChJda saqlanadigan tovuqlarida olib borildi.

Laborator tekshirishlar Veterinariya ilmiy tadqiqot instituti Mikrobiologiya va Vetsanitariya va urchitish potologiyasi laboratoriyalarida, qonning kimyoviy ko`rsatkichlari “Samarqand diagnostika” MCHJ laboratoriyasida bajarildi.

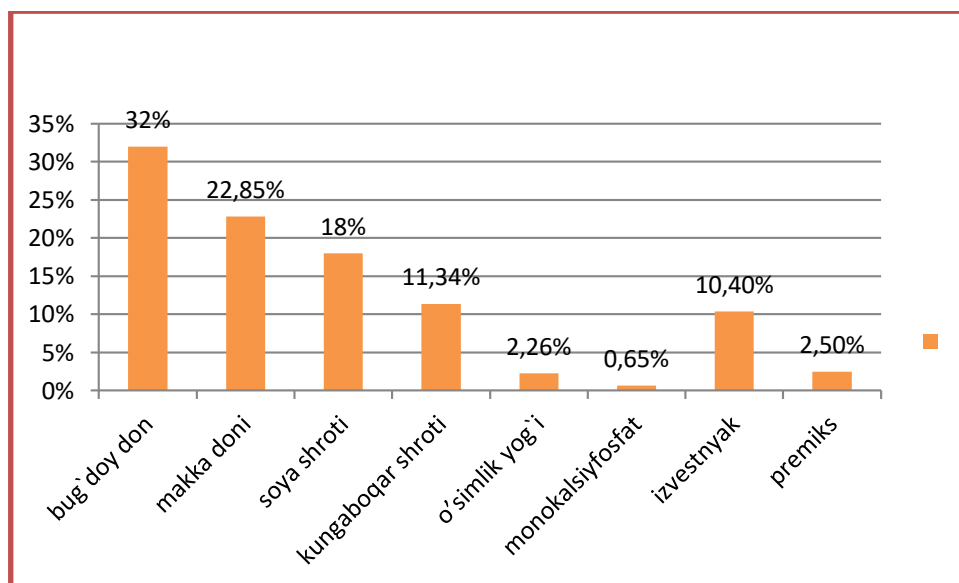
Tekshirishlar ob`ekti sifatida 24 haftalik tovuqlar olinib, ulardan har birda 35 boshdan iborat bo`lgan 4 ta guruh tuzildi. Barcha tajriba guruhlardagi tovuqlarning saqlash sharoitlari bir xil bo`lib, nazorat guruhdagi tovuqlar xo`jalik rasionida oziqlantirildi, birinch tajriba guruhdagi tovuqlarga xo`jalik rasioniga 10mg/kg dan xitozan gidroksiapatit va Introvit A+BC preparatdan 4000 litr suvga 1 litr dan 7 kun oralig`i bilan qo`shib berildi. Ikkinchi tajriba guruhdagi tovuqlarga xo`jalik rasionga qo`shimcha 1 tonna yemga 1 kg “maydalangan tuxum po`chogi” va Introvit A+BC preparatdan 4000 litr suvga 1 litr dan 7 kun oralig`i bilan qo`shib berildi. Uchinchi tajriba guruhdagi tovuqlarga xo`jalik rasionga qo`shimcha 100 kg yemga 1 kg NOVAMIX (minerallarga boy premekis) dan qo`shib berildi. Tajribalar 40 kun davom etirildi. Tajriba va nazorat guruhdagi tovuqlarda klinik va gematologik tekshirishlar har 20 kunda bir marotaba o`tkazildi.

Tovuqlardan olingan qon namunalaridagi gemoglobin (gemogloblin-sianidli usul), glyukoza (Orto-toluidin bilan rangli reaksiya), qon zardobida umumiy oqsil (Refraktometrik usul), umumiy kalsiy (В.П.Вичев, Л.В.Каракашов usuli), anorganuk fosfor (Пулс bo`yicha В.Ф.Кромьслов ва Л.А.Кудрявцева usuli), tovuqlar rasionining to`yimligi В.Далакян ва. б. (1980), А.П.Калашников, В.И.Фисинина, Н.И.Клейменова, (2003) bo`yicha aniqlandi. Tuxumning sifat ko`rsatkichlari organoleptik usulda, tuxumning og`irligi electron FEJ-1000B tarozisida o`lchash yordamida aniqlanildi. Ilmiy tekshirishlar natijasida olingan barcha raqamli ma`lumotlar Е.К.Меркуьева uslubi bo`yicha matematik ishlovdan o`tkazilib, o`rtacha arifmetik qiymat, o`rtacha arifmetik qiymatning kvadratik

og`ishi, o`rtacha arifmetik qiymat xatosi, o`zgaruvchanlik koeffisenti, ishonchlik mezoni aniqlandi.

Olingan natijalar va ularning tahlili. Xo`jalik rasioni tahlil qilinganda rasionning 32% ni bug`doy doni, 22,85% ni makka doni, 18% ni soya shroti, 11,34% ni kungaboqar shroti, 2,26% o`simlik yog`i, 0,65% monokalsiyfosfat, 10,4% izvestnyak, 2,5% premiks tashkil etdi (1-rasm). Rasionning umumiy to`yimliliigi 100 g omuxta em tarkibida 264,0 kkal almashinuv energiyasi, 16% xom protein, 5,1% kletchatka, lizin 0,70, metionin 0,30%, treonin 0,42%, kalsiy 3,1%, fosfor 0,64% ni tashkil etdi.

1-rasm. Xo`jalik ratsionni tarkibi

Rasionda oziqlantirish me`yorlariga nisbatan almashinuv energiyasining 26 kkal ga, kalsiy 0,5% ga, fosfor 0,06% ga, retinol 300 HB, xolekalsiferol 80 HB ga, tokoferol 0,2 mg ga, askorbin kislotasi 0,5 mg ga, xolin xlorid (B₄) 5 mg ga yetishmasligi aniqlandi. Rasiondagi (100 g omuxta em tarkibidagi) kalsiyning me`yorlarga nisbatan 3,3% ga, almashinuv energiyasini 6 kkal ga, xom proteinni 0,2% ga, fosforning 14,3% ga, retinol 315 HB, xolekalsiferol 83 HB ga, tokoferol 0,15 mg ga, askorbin kislotasi 0,2 mg ga, xolin xlorid (B₄) 3 mg ga yetishmasligi aniqlandi. Tajribalardagi tovuqlar rasionining balanslashmaganligi, rasiondagi oziqlar tarkibidagi xolekalsiferol, tokoferol, makro- mikroelementlarning miqdorlarining yetishmasligi ularda kalsiy-fosfor almashinuvining buzilishiga sabab bo`ladi.

Tajribalarning boshida barcha guruhlardagi tovuqlarda umumiy holsizlanish, toj va sirg`alarning oqarishi, gipodinamiya, ishtahaning pasayishi, o`sisdan qolish,

oriqlash, mahsuldorlikning pasayishi, terining yupqalashishi va quruqlashishi, patlarning hurpayishi, patlarning tushishi kabi kalsiy-fosfor yetishmovchiligiga xos bo'lgan klinik belgilar kuzatildi. Bu klinik belgilar tajribalarning oxirida faqat nazorat guruhdagi tovuqlarning 30,7-53,8% da umumiy holsizlanish, toj va sirg'alarining oqarishi, gipodinamiya, ishtahaning pasayishi, o'sishdan qolish, oriqlash, mahsuldorlikning pasayishi, terining yupqalashishi va quruqlashishi, patlarning hurpayishi va 12-16% tovuqlarda patlarning tushishi kabi kalsiy-fosfor yetishmovchiligiga xos bo'lgan klinik belgilar kuzatildi (2-rasm).

1-tajriba guruhdagi tovuqlarda yuqorida ko'rsatilgan belgilar deyarli kuzatilmadi.

2-rasm. Kalsiy va fosfor almashinuvi buzulishlarining klinik belgilari

Tekshirishlar boshidagi ko'rsatkichlarga nisbatan tajribalarning oxiriga kelib birinchi tajriba guruhida gemoglobin miqdorining o'rtacha 21,1 g/l ga, glyukozani 1,38 mmol/l ga, umumiy oqsil 9,4 g/l ga, umumiy kalsiyni 2,06 mmol/l ga, anorganik fosforni 0,75 mmol/l ga, ikkinchi tajriba guruhda gemoglobin miqdorining o'rtacha 3,2 g/l ga, glyukozani 0,72 mmol/l ga, umumiy oqsil 3,6 g/l ga, umumiy kalsiyni 1,5 mmol/l ga, anorganik fosforni 0,28 mmol/l ga, uchinchi tajriba guruhda gemoglobin miqdorining o'rtacha 6,2 g/l ga, glyukozani 1,21 mmol/l ga, umumiy oqsil 6,6 g/l ga, umumiy kalsiyni 1,16 mmol/l ga, anorganik fosforni 0,43 mmol/l ga ko'payishi xarakterli bo'ldi. Bu esa tovuqlarda tuxum berish davrida qonning biokimyoviy ko'rsatkichlarini fiziologik meyorlarga nisbatan o'zgarib borishidan dalolat beradi.

Nazorat guruhdagi tovuqlarda qonning ko'rsatkichlari tekshirishlarning boshidagi ko'rsatkichlarga nisbatan tekshirishlarning oxiriga kelib gemoglobin miqdorining o'rtacha 10,6 g/l ga, glyukozani 0,28 mmol/l ga, umumiy oqsil 2,3 g/l

ga, umumiy kalsiyni 0,37 mmol/l ga, anorganik fosforni 0,26 mmol/l ga kamaishi bilan xarakterli bo'ldi va bu tuxum berishning kamayishi, suyaklarning yumshab qolishi va sinuvchan bo'lishi kabi kalsiferol yetishmovchiligi belgilari kuzatilishga olib keladi. (1-jadval).

Tajribadagi tovuqlar qonining biokimyoviy ko'rsatkichlari n=35

1-jadval

T/R	Tekshirishlar vaqti	Gemoglobin g/l	Glyukoza mmol/l	Umumiy Oqsil g/l	Umumiy kalsiy mmol/l	Anorganik fosfor mmol/l
	Meyorda	89-129	4.8-6,2	42,8-52,6	2,5-4,5	1,5-2,5
1-tajriba guruhi	Tajribalar boshida	95,3±1,5	4,72±0,5	42,8±0,12	2,42±0,3	1,68±0,1
	20-kunda	98,2±1,1	5,41±0,2	48,8±0,18	3,85±0,5	1,84±0,2
	40-kunda	116,4±1,3	6,1±0,1	52,2±0,36	4,48±0,2	2,43±0,2
2-tajriba guruhi	Tajribalar boshida	96,4±1,6	4,74±0,2	44,6±0,20	2,86±0,6	1,62±0,2
	20-kunda	97,1±1,2	5,38±0,3	46,9±0,21	3,65±0,5	1,76±0,3
	40-kunda	99,6±1,5	5,46±0,1	48,2±0,32	4,36±0,3	1,90±0,1
3-tajriba guruhi	Tajribalar boshida	94,2±1,8	4,62±0,2	43,6±0,12	2,12±0,1	1,48±0,2
	20-kunda	96,2±1,4	5,41±0,1	45,8±0,24	3,15±0,1	1,64±0,3
	40-kunda	100,4±1,4	5,83±0,5	50,2±0,44	3,28±0,2	1,91±0,1
4-nazorat guruhi	Tajribalar boshida	97,2±2,4	4,70±0,3	42,6±0,23	2,25±0,4	1,64±0,1
	20-kunda	92,5±2,1	4,66±0,5	42,8±0,14	2,01±0,3	1,57±0,4
	40-kunda	86,6±2,5	4,42±0,4	40,3±0,20	1,88±0,2	1,38±0,1

Organoleptik tekshirishlar o'tkazish orqali tuxum mahsuldorligi, tuxumlarning og'irligi, tuxumdagi o'zgarishlar, tuxum po'chog'ining qalin yupqaligi, tuxum po'chog'ining og'irligi, uning tarkibdagi kalsiy moddasi, tovuqlarning kunning qaysi vaqtida tuxum qilishi aniqlandi.

Tajribadagi tovuqlarda organoleptik tekshirishlar natijalariga ko'ra tajribalar boshdagi ko'rsatkichlarga nisbatan tajribalar oxirga kelib birinchi tajriba guruhdagi tovuqlarning tuxum mahsuldorligi o'rtacha 13,4 % ga, tuxumini og'irligi o'rtacha 7,8 gr ga, tuxum po'chog'0,98 gr ga, tuxum po'chog'dagi kalsiyning miqdori o'rtacha 0,74 gr ga, yupqa po'choqli tuxumlar tajribalarning boshda 3,2 % ga uchragan, ikkinchi tajriba guruhdagi tovuqlarning tuxum mahsuldorligi o'rtacha 11,8 % ga, tuxumini og'irligi o'rtacha 4,8 gr ga, tuxum po'chog'ining og'irligi o'rtacha 1,48 gr ga, tuxum po'chog'dagi kalsiyning miqdori o'rtacha 0,67 gr ga, yupqa po'choqli tuxumlar tajribalarning boshda 3,6 % ga uchragan, uchinchi tajriba guruhdagi tovuqlarning tuxum mahsuldorligi o'rtacha 10,5 % ga, tuxumini og'irligi o'rtacha 3,9 gr ga, tuxum po'chog'ining og'irligi o'rtacha 0,7 gr ga, tuxum

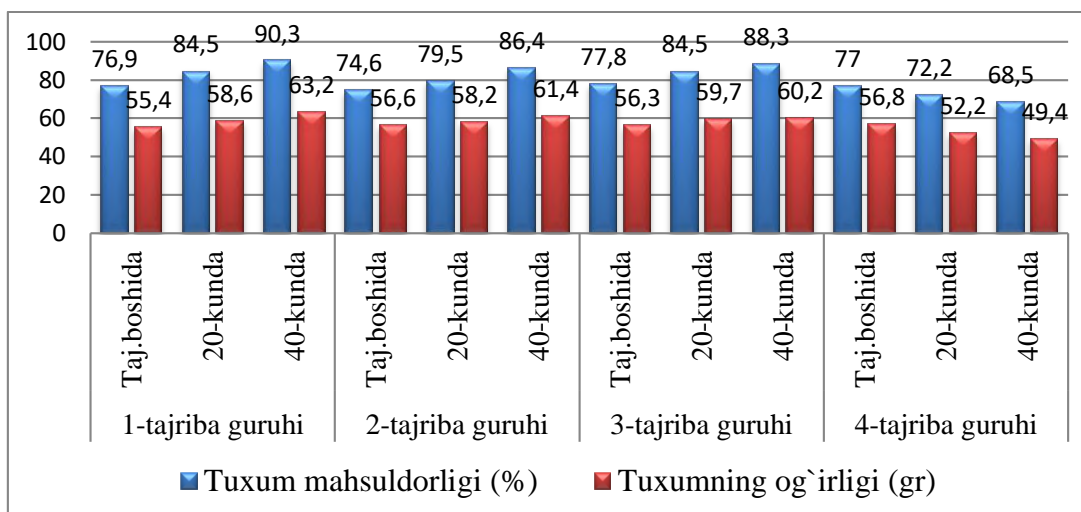
po`chog`dagi kalsiyning miqdori o`rtacha 0,58 gr ga, yupqa po`choqli tuxumlar tajribalarning boshda 3,4 % ga uchragan bo`lsa tajribalar oxirda tovuqlarda yupqa po`choqli tuxumlar tug`ulishi uchramadi bu tovuqlar organizmiga kalsiy va fosforni yetarlicha ta`minlanganligidan dalolat beradi. (2-jadval).

Tajribadagi tovuqlar tuxumining organoleptik ko`rsatkichlari n=35.

2-jadval

T/R	Tovuqlar yoshi	Tuxum mahsuldorligi (%)	Tuxumning og`irligi (gr)	Yupqa po`choqli tuxumlar (%)	Tuxum po`chog`ning og`irligi (gr)	Tuxum po`chog`dagi kalsiy miqdori (gr)
	Meyorda	84-92	62,5-64,5	1-2	6,2-6,4	2,2-2,6
1-tajriba guruhi	Tajribalar boshida	76,9±0,1	55,4±0,5	3,2	5,23±0,2	1,84±0,1
	20-kunda	84,5±0,3	58,6±0,4	2,2	5,45±0,1	2,92±0,2
	40-kunda	90,3±0,2	63,2±0,5	-	6,21±0,4	2,58±0,1
2-tajriba guruhi	Tajribalar boshida	74,6±0,2	56,6±0,2	3,6	4,64±0,3	1,89±0,01
	20-kunda	79,5±0,1	58,2±0,4	1,9	5,49±0,1	2,45±0,2
	40-kunda	86,4±0,3	61,4±0,5	-	6,12±0,2	2,56±0,2
3-tajriba guruhi	Tajribalar boshida	77,8±0,5	56,3±0,1	3,4	5,32±0,2	1,87±0,1
	20-kunda	84,5±0,3	59,7±0,2	1,7	5,67±0,3	2,38±0,3
	40-kunda	88,3±0,2	60,2±0,3	-	6,02±0,4	2,45±0,1
4-tajriba guruhi	Tajribalar boshida	77,0±0,2	56,8±0,4	3,7	5,37±0,1	2,01±0,2
	20-kunda	72,2±0,1	52,2±0,5	4,4	5,21±0,3	1,92±0,3
	40-kunda	68,5±0,1	49,4±0,2	4,8	4,88±0,2	1,86±0,2

Nazorat guruhdagi tovuqlarning tuxum mahsuldorligi o`rtacha 8,5 % ga, tuxumini og`irligi o`rtacha 7,4 gr ga kamayganligi aniqlandi, tuxum po`chog`ining og`irligi o`rtacha 0,49 gr ga, tuxum po`chog`dagi kalsiyning miqdori o`rtacha 0,15 gr ga kamayganligi kuzatildi (4-rasm) va yupqa po`choqli tuxumlar 4,8 % ga tug`ulishi uchradi (4-rasm), bu belgilar kalsiy-fosfor yetishmovchiligiga xos bo`lgan belgilar bo`lib mahsuldorlikga va mahsulot sifatiga ta`sir qilib inkubatorga tuxumlarni saralashda aksariyat qismi qo`yilmasligiga olib keladi (2-jadval).

Tajribalardagi tovuqlarning tuxum mahsuldorlik ko'rsatkichlari.

3.Rasm. Fiziologik tuxum va yupqa po'choqli tuxumlar

4.Rasm. Kalsiysi kam bo'lgan tuxum

Xulosalar: -Mahsuldor tovuqlarda kalsiy va fosfor yetishmovchiliklarining asosiy sabablari tovuqlarning yoshi, fiziologik holati va mahsuldorlik bosqichlarni hisobga olmagan holda rasionni meyorlashtirilmaganligi va to'yimligi past rasionda boqish, rasionlar tipi, tarkibi va to'yimligi bo'ycha tovuqlar organizmi ehtiyojlarini to'liq qondirilmaslgi, sifati va to'yimligi past donlardan tayyorlangan omixta yemlarning berilishi va rasionga qo'shiladigan minerallarni talab darajasida qo'shilmaslgi asosiy etiologik omillar kasiy, fosfor yetishmovchiligiga sabab bo'ladi.

- Tekshirishlar natijasida tovuqlarning 30,7-53,8% da umumiy holsizlanish, toj va sirg'alarning oqarishi, gipodinamiya, ishtahaning pasayishi, o'sishdan qolish,

oriqlash, mahsuldorlikning pasayishi, terining yuqalashishi va quruqlashishi, patlarning hurpayishi va 12-16% tovuqlarda patlarning tushishi kabi belgilar kalsiy-fosfor almashinuvi buzulishlari belgilar bilan xarakterlandi.

- Mahsuldor tovuqlarda kalsiy, fosfor almashinuvi buzulishlari qondagi gemoglobin miqdorining o'rtacha 10,6 g/l (gipogemoglobinemiya) gacha, glyukozani 0,28 mmol/l (gipoglikemiya) ga, umumiy oqsil 2,3 g/l gacha, umumiy kalsiy 0,37 mmol/l (gipokalsiemiya) ga, anorganik fosfor 0,26 mmol/l (gipofosforemiya) ga kamaishi bilan xarakterli bo'ldi va bu tuxum berishning kamayishi, suyaklarning yumshab qolishi va sinuvchan bo'lishi kabi kalsiferol yetishmovchiligi belgilari kuzatilishga olib keladi.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Норбоев Қ.Н., Бакиров Б.Б., Эшбуриев Б.М. Ҳайвонларнинг ички юқумсиз касалликлари. Дарслик. Самарқанд 2020. 485 б.
2. Душейко А.А. Витамин А обмен и функции. – Киев: “Наукова Думка”, 1989. – С. 244-245.
3. Бакиров Б.Б., Рўзиқулов Н.Б. Ёш ҳайвонлар ва паррандаларнинг юқумсиз касалликлари. Ўқув услубий кўлланма. Самарқанд, 2018.
4. Кондрахин И.П., Левченко В.И. Диагностика и терапия внутренних болезней животных. Учебное пособие. М.: Изд. ООО «Аквариум-Принт», 2005.
5. Солнстева К.М. Справочник по кормовым добавкам. – Минск: “Ураджай”. 1990. – С. 18-40.
6. Коровин Р.Н. Справочник ветеринарного врача птицеводческого предприятия. Т. 2. – Санкт – Петербург. 1995. – С. 36-42.
7. Бессарабов Б.Ф. Клинические и лабораторные методы исследования сельскохозяйственной птицы при незаразных болезнях [Текст]/ Б.Ф. Бессарабов, Л.В. Клетикова, С.А. Алексеева, Н.К. Сушкова. - М.: ЗооВетКнига. - 2014. С. 180-204.
8. Бессарабов Б.Ф. Незаразные болезни птиц. - М.: Колос. 2007. -175 с.
9. Eshbo'riyev, SB, & Qarshiyev, UT (2022, dekabr). Quyonlarda kalsiy-fosfor almashishi buzilishini oldini olishda probiotiklarning samarali. Xalqaro pedagoglar konferensiyasi materiallarida (3 - jild, 72-78-betlar).
10. Eshburiyev, S. B., Qarshiyev, U. T., & Yusupova, Z. (2022). Prophylaxis of mineral metabolism disorders in rabbits. *Agrobiotexnologiya va veterinariya tibbiyoti ilmiy jurnali*, 399-402.
11. Rakhmonov, U. A., Norboev, K. N., Ruzikulov, N. B., & Eshburiyev, S. B. (2021). Results of group-prophylactic treatment of chicken hypovitaminosis. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 11(8), 243-248.
12. Norboev, K. N., Rakhmonov, U. A., Ruzikulov, N. B., & Eshburiyev, S. B. (2022). Effectiveness of Vitaprem and Probiotic Bio-3s in Group-Prophylaxis of Hens' Hypovitaminoses. *International Journal of Multicultural and Multireligious Understanding*, 9(11), 308-314.

MYSQL, MSSQL, POSTGRESQL VA SQLITE - AFZALLIKLARI VA KAMCHILIKLARI

*Farg‘ona davlat universiteti amaliy
matematika va informatika kafedrasi o‘qituvchisi*

Mamatqodirov Mahammadali

maxam.uz.1976@gmail.com

Farg‘ona Davlat Universiteti 3-kurs talabasi

Sobirova Dilnozabonu Botirali qizi

dilnozabonusobirova@gmail.com

Annotatsiya

Ushbu maqolada zamonaviy ma'lumotlar bazasi boshqaruv tizimlari – MySQL, MSSQL, PostgreSQL va SQLite – ning afzalliklari va kamchiliklari tahlil qilingan. Har bir tizimning o‘ziga xos funksional imkoniyatlari va cheklovlari yoritilgan. Maqolada turli ma'lumotlar bazalarini tanlashda uchraydigan real hayotiy misollar va savollar yordamida o‘quvchining loyihasi uchun mos tizimni aniqlashiga yordam beruvchi tavsiyalar berilgan. MySQL, MSSQL, PostgreSQL va SQLite tizimlarining texnik va iqtisodiy jihatlari, shuningdek, xavfsizlik, masshtablanuvchanlik va qulaylik mezonlari bo‘yicha solishtirilgan. Ushbu maqola dasturiy ta‘minot ishlab chiquvchilari, IT mutaxassislari va ma'lumotlar bazasi bilan ishlovchi mutaxassislar uchun mo‘ljallangan bo‘lib, loyiha ehtiyojlariga qarab to‘g‘ri tanlov qilishga yordam beradi.

Kalit so‘zlar: MySQL, MSSQL, PostgreSQL, SQLite, ma'lumotlar bazasi boshqaruv tizimlari, afzalliklar, kamchiliklar, ochiq kodli tizimlar, litsenziyalash siyosati, tranzaksiyalar boshqaruvi, ma'lumot xavfsizligi, SQL algoritmlari, masshtablanuvchanlik, mobil ilovalar uchun baza, korporativ boshqaruv tizimlari, ma'lumotlar tahlili, resurs talabchanlik, loyihaga moslashuvchanlik, xavfsizlik va ishonchlilik, boshqaruv tizimlarini tushunish.

Аннотация

В этой статье анализируются преимущества и недостатки современных систем управления базами данных – MySQL, MSSQL, PostgreSQL и SQLite. Каждая система имеет свои собственные функциональные возможности и ограничения. В статье даны рекомендации, которые помогут читателю определить подходящую систему для своего проекта, используя реальные примеры и вопросы, с которыми он сталкивается при выборе различных баз

данных. Сравнивались технические и экономические аспекты систем MySQL, MSSQL, PostgreSQL и SQLite, а также Критерии безопасности, масштабируемости и удобства использования. Эта статья предназначена для разработчиков программного обеспечения, ИТ-специалистов и специалистов по работе с базами данных и поможет сделать правильный выбор в зависимости от потребностей проекта.

Ключевые слова: MySQL, MSSQL, PostgreSQL, SQLite, системы управления базами данных, преимущества, недостатки, системы с открытым исходным кодом, политика лицензирования, управление транзакциями, безопасность данных, алгоритмы SQL, масштабируемость, база данных для мобильных приложений, системы корпоративного управления, анализ данных, ресурсоемкость, гибкость проекта, Безопасность и надежность, понимание систем управления.

Annotation

This article analyzes the advantages and disadvantages of modern database management systems – MySQL, MSSQL, PostgreSQL and SQLite. The specific functional capabilities and limitations of each system are covered. The article provides recommendations that help the reader determine a suitable system for his project using real-life examples and questions found in the selection of various databases. The technical and economic aspects of MySQL, MSSQL, PostgreSQL and SQLite systems have been compared, as well as the safety, scalability and accessibility criteria. This article is designed for software developers, IT professionals, and professionals working with the database to help you make the right choice based on the needs of the project.

Keywords: MySQL, MSSQL, PostgreSQL, SQLite, database management systems, advantages, disadvantages, open source systems, licensing policy, transaction management, data security, SQL algorithms, scalability, base for mobile applications, enterprise management systems, data analysis, resource requirements, project flexibility, security and reliability, understanding management systems.

Zamonaviy axborot texnologiyalari davrida ma'lumotlar har qanday biznes va texnologik tizimning asosiy omiliga aylandi. Har bir tashkilot va dasturiy ta'minot loyihasi o'z ma'lumotlarini boshqarish uchun ishonchli, samarali va xavfsiz ma'lumotlar bazasi boshqaruv tizimiga (DBMS) tayanadi. MySQL, MSSQL, PostgreSQL va SQLite kabi tizimlar turli ehtiyojlar va talablar uchun ishlab chiqilgan bo'lib, ularning har biri o'ziga xos afzallik va kamchiliklarga ega. Ammo,

ushbu tizimlardan qaysi biri sizning loyihangiz uchun eng mos? Sizning tanlovingiz loyihaning hajmi, xavfsizlik talablari va foydalanishning qulayligiga bog‘liq bo‘ladi. Ushbu maqolada biz ushbu DBMS tizimlarini har tomonlama ko‘rib chiqamiz, ularning texnik imkoniyatlari va cheklovlari haqida fikr yuritamiz, shuningdek, real hayotiy misollar va savollar yordamida o‘quvchini tanlov haqida o‘ylashga undaymiz.

1. **MySQL: soddaligi kuchmi yoki cheklovmi?**

MySQL ochiq kodli va tezkor ishlov berish imkoniyati bilan mashhur. Bu tizim kichik va o‘rta hajmdagi loyihalar uchun mos keladi. MySQL o‘rnatish va sozlash jarayonida oddiy bo‘lib, uni keng tarqalgan veb-loyihalar uchun ishlatish qulay.

Afzalliklari: MySQLning tezkor ishlov berish va oson o‘rnatilishi kichik loyihalar uchun ideal. Boshqa tizimlarga nisbatan arzon va keng hamjamiyat tomonidan qo‘llab-quvvatlanadi.

Kamchiliklari: Murakkab tranzaksiyalarni boshqarishda zaifliklari mavjud. Xavfsizlik masalalarida ham ba'zi cheklovlarga ega. Katta hajmdagi ma'lumotlar bilan ishlashda samaradorligi pasayadi.

Kichik onlayn do‘kon yoki blog yaratmoqchi bo‘lsangiz, MySQL yaxshi tanlovdir. Lekin, katta hajmdagi moliyaviy tranzaksiyalarni amalga oshiruvchi tizimlarda u yetarli bo‘lmaydi.

2. **MSSQL: xavfsizlik narxi qanchalik yuqori?**

Microsoft SQL Server, odatda, yirik korporatsiyalar va tizimlar uchun mo‘ljallangan. MSSQL, katta hajmdagi ma'lumotlar bazalari bilan ishlashda ishonchli va xavfsizlikni ta'minlaydi. Bu tizim korporativ talablar uchun mukammal.

Afzalliklari: Yirik kompaniyalar uchun mo‘ljallangan tizim bo‘lib, xavfsizlikni ta'minlashda yuqori darajada ishonchlilikni taklif etadi. Tranzaksiyalarni samarali boshqaradi va Microsoft mahsulotlari bilan mukammal integratsiya qilish imkonini beradi.

Kamchiliklari: Litsenziyalashning yuqori narxi va resurslarga talabchanligi kichik loyihalar uchun muammo bo‘lishi mumkin. Bundan tashqari, foydalanuvchilar uchun maxsus bilim talab etadi.

Yirik bank tizimlari va global kompaniyalar MSSQLdan foydalanadi. Ammo, kichik bizneslar uchun bu tizim juda qimmat va resurs talab qiluvchi bo‘lishi mumkin.

3. **PostgreSQL: zamonaviy funkcionallik va murakkablik**

PostgreSQL - bu yuqori darajadagi funkcionallikni taklif etadigan, ochiq kodli ma'lumotlar bazasi boshqaruv tizimi bo‘lib, ko‘plab ilg‘or funktsiyalarni o‘z ichiga

oladi. Bu tizim juda murakkab va katta hajmdagi, murakkab ma'lumotlar bilan ishlash uchun mosdir.

Afzalliklari: JSON, GIS kabi zamonaviy texnologiyalarni qo'llab-quvvatlash, kuchli tranzaksiyalarni boshqarish va yuqori darajadagi ma'lumotlarni boshqarish imkoniyatlari mavjud.

Kamchiliklari: O'rnatish va sozlash murakkab bo'lishi mumkin. Shuningdek, resurslarga nisbatan talabchanligi kichik loyihalar uchun muammo bo'lishi mumkin.

Katta ilmiy tadqiqotlar yoki global logistika kompaniyalari PostgreSQL dan foydalanadi, chunki u murakkab ma'lumotlarni boshqarish va kengaytirilgan imkoniyatlarni ta'minlaydi. Biroq, uni kichik bizneslar uchun ishlatish murakkablikka olib kelishi mumkin.

4. **SQLite: soddalik har doim yetarlimi?**

SQLite – bu juda yengil va minimal resurs talab qiladigan ma'lumotlar bazasi boshqaruv tizimi bo'lib, asosan mobil ilovalar yoki kichik loyihalar uchun ishlatiladi. Bu tizimning soddaligi va o'rnatish jarayonining yengilligi kichik loyihalar uchun juda qulaydir.

Afzalliklari: O'rnatishni talab qilmaydi va juda yengil tizim bo'lib, mobil ilovalar va kichik loyihalar uchun ideal tanlovdur. Bepul va ochiq kodli.

Kamchiliklari: SQLite katta foydalanuvchi va katta hajmdagi ma'lumotlar bilan ishlashda samarali emas. U xavfsizlik va ko'p foydalanuvchi qo'llab-quvvatlash masalalarida cheklovlarga ega.

Mahalliy kafe uchun buyurtma tizimi yoki kichik mobil ilova yaratmoqchi bo'lsangiz, SQLite mukammal tanlovdur. Biroq, tarmoq kengaygan sari yoki ko'proq foydalanuvchilar bilan ishlash kerak bo'lsa, bu tizimning imkoniyatlari cheklangan bo'ladi.

Har bir ma'lumotlar bazasi boshqaruv tizimi o'zining kuchli va zaif tomonlariga ega. Kichik va o'rta hajmdagi loyihalar uchun MySQL va SQLite yaxshi tanlov bo'lishi mumkin, ammo murakkab va xavfsizlikni talab qiladigan tizimlar uchun MSSQL yoki PostgreSQL ko'proq mos keladi.

Loyihangizning ehtiyojlari qaysi DBMSni tanlashga yordam beradi. Tanlovingizni amalga oshirishdan oldin, kelajakdagi talablarni ham hisobga olish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Adobe Official Website Technical information and guides about Adobe XD.
Available at: <https://www.adobe.com/xd>
2. Brown, Timothy. *User Experience Design: The Future of Interactive Interfaces*. London: UX Press, 2018.
3. Kolko, Jon. *Thoughtful Interaction Design: A Design Perspective on Information Technology*. Cambridge: MIT Press, 2015.
4. Norman, Don. *The Design of Everyday Things*. New York: Basic Books, 2013.
5. Adobe XD YouTube Channel Tutorials and best practices for Adobe XD.
Available at: <https://www.youtube.com/AdobeXD>
6. Behance and Dribbble Platforms for exploring modern design trends and professional works.

RAQAMLI FIRIBGARLAR AVJIDA

Umarov Bekzod Azizovich

*Farg'ona davlat unversiteti amaliy matematika
va informatika kafedrasida o'qituvchisi*

ubaumarov@mail.ru

Mashxuraxon Mamatxalilova G'ofurjon qizi

Farg'ona Davlat Unversiteti 3-kurs talabasi

Mamatxalilovamashzuraxon0708@gmail.com

Аннотация

Bugungi raqamli dunyo kundan kunga yangi tahdidlar girdobiga tushib bormoqda, firibgarlar texnologiyani o'z quroliga aylantirib, moliyaviy xavfsizligimiz va shaxsiy ma'lumotlarimizga jiddiy zarar yetkazishmoqda. Ularning mohirona tarzda topayotgan yangi firibgarlik usullari tobora murakkablashayotgan bir paytda, mashinali o'rganish (machine learning) texnologiyalari raqamli xavfsizlikni ta'minlashda muhim vositalardan biri sifatida raqamli firibgarlikka qarshi ketayotgan kurash maydoniga chiqdi.

Ushbu maqola raqamli firibgarlikning bugungi kundagi ko'rinishlari, shuningdek, ularni oldini olishda mashinali o'rganish texnologiyalarining roli haqida so'z yuritadi. Raqamli firibgarlikka qarshi kurashda zamonaviy texnologiyalarning samaradorligi yoritiladi. Maqola nafaqat mavjud muammolarni ochib beradi, balki o'quvchini o'z xavfsizligini ta'minlash uchun zarur chora tadbirlarni ko'rishga undaydi.

Kalit so'zlar: Raqamli firibgarlik, Mashinali o'rganish (Machine Learning), Raqamli xavfsizlik, Firibgarlikni aniqlash, Shaxsiy ma'lumotlar himoyasi, Texnologik tahdidlar, Ma'lumotlarni tahlil qilish, Xavfsizlik strategiyalari, Bank kartalari firibgarligi, Sun'iy intellekt, Onlayn xavfsizlik, Ijtimoiy tarmoqlarda xavfsizlik, Raqamli savodxonlik, Ehtiyotkorlik va ogohlik, Xavfli veb-saytlar, Shifrlash (Encryption), Ma'lumotlar maskirovkasi, Kollektiv ma'lumotlar tahlili, Vaqtga bog'liq ketma-ketlik (Time-series data), Shubhali tranzaksiyalar.

Аннотация

Современный цифровой мир с каждым днем сталкивается с новыми угрозами: мошенники превращают технологии в свои инструменты, нанося серьезный ущерб нашей финансовой безопасности и персональным данным. В то время как их умело разработанные методы обмана становятся все более сложными, технологии машинного обучения выходят на арену борьбы с цифровым мошенничеством как один из ключевых инструментов обеспечения цифровой безопасности.

Данная статья посвящена современным формам цифрового мошенничества, а также роли технологий машинного обучения в

предотвращении таких угроз. Освещается эффективность современных технологий в борьбе с цифровым мошенничеством. Статья не только раскрывает существующие проблемы, но и призывает читателя принимать необходимые меры для обеспечения собственной безопасности.

Ключевые слова: цифровое мошенничество, машинное обучение, цифровая безопасность, обнаружение мошенничества, защита персональных данных, технологические угрозы, анализ данных, стратегии безопасности, мошенничество с банковскими картами, искусственный интеллект, онлайн-безопасность, безопасность социальных сетей, цифровая грамотность, осторожность и осведомленность, опасные веб-сайты, Шифрование, Данные Маскирование, Коллективный анализ данных, Данные временных рядов, Подозрительные транзакции.

Annotation

The modern digital world faces new threats every day as fraudsters turn technology into their weapon, causing significant harm to our financial security and personal data. As their cleverly devised fraudulent schemes grow increasingly sophisticated, machine learning technologies have emerged as a key tool in the battle against digital fraud and in ensuring digital security.

This article explores the current manifestations of digital fraud and the role of machine learning technologies in preventing such threats. It highlights the effectiveness of modern technologies in combating digital fraud. The article not only sheds light on existing problems but also encourages readers to take necessary measures to ensure their own safety.

Keywords: Digital Fraud, Machine Learning, Digital Security, Fraud Detection, Personal Data Protection, Technological Threats, Data Analytics, Security Strategies, Bank Card Fraud, Artificial Intelligence, Online Safety, Social Media Safety, Digital Literacy, Caution and Awareness, Dangerous Websites, Encryption, Data Masking, Collective data analysis, Time-series data, Suspicious transactions.

Sizning ham bankdagi mablag'ingiz o'g'irlanishi mumkinligini tasavvur qila olasizmi? yoki begona bir kishi sizning shaxsiy ma'lumotlaringizdan foydalanayotgan bo'lishi extimolinichi? Hechkimga sir emaski bugungi kunimizda bank plastik kartalaridan pul o'g'irlanishi, soxta elektron pochta va saytlarga aldanib qolish, shaxsiy ma'lumotlardan noqonuniy yo'llar bilan g'arazli maqsadlarda foydalanish kabi xolatlar kuzatilishi hechbirimiz uchun yangilik bo'lmay qoldi, va bu kabi xolatlar hozirgi "raqamli zamonamizda" judda xam ko'p sodir bo'lmoqda. Bu tahdidlar zamonaviy raqamli dunyoning o'ziga xos xavflaridan biridir. Ho'sh bu kabi taxdidlar sodir bo'lishi va raqamli firibgarlar qurboniga aylanib qolishimizga nima sabab bo'lmoqda? Albatta, "extiyotsizligimiz" va raqamli texnologiyalar haqida yetarli tasavvur va bilimlarga ega bo'lmaganligimiz uchun, sabab sifatida faqat o'zimizni ko'rsatishimiz mumkin. Har doim ogohlik davr talabi bo'lib kelgan,

hozirgi raqamli texnologiyalar davrida shaxsiy ma'lumotlarimiz havfsizligiga jiddiy e'tibor qaratishimiz eng muhim omillardan biridir. Firibgarlar bugungi kunda texnologiyaning eng ilg'or imkoniyatlarini qurolga aylantirib, insonlarni aldashing tobora murakkab usullarini ishlab chiqishmoqda, lekin, extiyotsizlik va "soddaligimiz" oqibatida ularning ishlarini osonlashtirib shaxsiy ma'lumotlarimizni o'z qo'llarimiz bilan ularga topshirib qo'yamoqdamiz. Barchamizga ma'lumki hozirda ijtimoiy tarmoqlardan foydalanmaydigon insonlarni uchratish qiyin va biz aynan ijtimoiy tarmoqlar orqali xam o'z shaxsiy ma'lumotlarimizni "o'zimiz tarqatyapmiz", bank kartalarimizni va suratlarini ko'p xollarda istalgan shaxslarga ishonib topshirmoqdamiz. Raqamli firibgarlik faqat individual foydalanuvchilarga emas, balki yirik tashkilotlarga, moliyaviy institutlarga va hatto davlat tizimlariga ham tahdid solmoqda. Har bir yangi texnologiya yangi imkoniyatlar bilan birga yangi zaifliklarni ham keltirib chiqaradi. Raqamli firibgarlikni oldini olish va unga qarshi samarali kurash muammosi bugungi kunda dolzarb masalaga aylangan. Hozirgi kunda mashinali o'rganish (machine learning) texnologiyalari bu kurashning markazida turib, firibgarlikni aniqlash va oldini olishda innovatsion yondashuvlarni taqdim etmoqda.

Mashinali o'rganish (Machine Learning, ML) — bu sun'iy intellektning bir bo'lagi bo'lib, raqamli firibgarliklarni aniqlashda nafaqat avtomatlashtirilgan tahlillarni o'tkazadi, balki firibgarlik sxemalaridagi anomalik xatti-harakatlarni sezib, ularni oldindan bashorat qilishga yordam beradi. Mashinali o'rganish raqamli xavfsizlikda eng samarali vositalardan biri sifatida tan olinadi. Firibgarlikni aniqlashda ML real vaqt rejimida tahlil qilish orqali shubhali tranzaksiyalarni filtrlash imkoniyatini beradi. Mashinali o'rganish algoritmlari, xususan, logistik regressiya, neyron tarmoqlar va qayta o'rganish usullari orqali firibgarlikni oldindan aniqlashda yuqori samaradorlikni beraoladi. Bu texnologiyalar, onlayn bank xizmatlarida tranzaksiya ma'lumotlari asosida anomaliyalarni sezish va xavfni baholash orqali firibgarliklarning oldini olishda foydalaniladi. Firibgarlikni aniqlash algoritmlari ko'pincha vaqtga bog'liq ketma-ketlik (time-series data) asosida ishlaydi. ML algoritmlari k-means clustering, autoencoderlar va random forest kabi texnikalarni qo'llash orqali katta hajmdagi ma'lumotlar orqali anomal xatti-harakatlarni ajratib ko'rsatadi. Marcos López de Prado o'zining "Machine Learning for Asset Managers" kitobida firibgarlikni aniqlash uchun "O'qituvchisiz o'qitish" metodlaridan foydalanishni tavsiya qiladi. Chunki bu usullar yangi bo'lib, oldindan noma'lum bo'lgan firibgarlik sxemalarini kashf etishda samaralidir. Mashinali o'rganish texnologiyalari real vaqt rejimida ishlaydigan tizimlar yaratish uchun qo'llaniladi. Bu tizimlar bir vaqtning o'zida yuzlab va hatto minglab tranzaksiyalarni tahlil qilib, ularning qonuniyiligini baholaydi. Mashinali o'rganish algoritmlari faqat firibgarlikni aniqlash bilangina cheklanib qolmasdan, balki shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish uchun shifrlash (encryption) va ma'lumotlar maskirovkasini (data masking) ta'minlashda ham ishlatiladi. Mashinali o'rganish texnologiyalari

firibgarlikni global miqyosda kuzatish va oldini olish uchun kollektiv ma'lumotlarni tahlil qilish imkonini beradi. Xususan, moliyaviy institutlar o'rtasida birlashgan ma'lumotlar bazasi orqali firibgarlik sxemalarini aniqlashda katta imkoniyatlar yaratiladi. Mashinali o'rganishdagi yangi texnologiyalar, jumladan, reinforcement learning va adversarial learning, firibgarlikka qarshi kurashda juda samarali qo'llaniladi. Bu usullar firibgarlar ishlab chiqayotgan murakkab metodlarni aniqlash va ular bilan kurashda foydalaniladi. Mashinali o'rganish texnologiyalari nafaqat raqamli firibgarlikni aniqlash va oldini olishda, balki yirik tashkilotlarning xavfsizlik strategiyasini optimallashtirishda ham muhim o'rin tutadi. U firibgarlikni tez va yuqori aniqlikda ang'ay olishi orqali moliyaviy yo'qotishlarni kamaytiradi va foydalanuvchilar ishonchini oshiradi.

Albatta mashinali o'qitish taqdim etayotgan texnologiyalar raqamli firibgarlardan yetarli darajada saqlanish imkoni beradi, lekin bu taqdim etilayotgan imkoniyatlar faqat tizimlar uchungina ishlaydi, xo'sh unda biz o'zimizning shaxsiy ma'lumotlarimiz, hamyonlarimiz va o'z havfsizligimizni qanday qilib ta'minlashimiz mumkin? Bu savolga javob juda oddiy va biz quyidagi xavfsizlik qoidalariga rioya qilishimiz yetarli.

1. Kuchli va murakkab parollar yaratish.
2. Ikki bosqichli tekshiruvdan foydalanish.
3. Shubxali linklardan saqlanish.
4. Raqamli savodxonlikni oshirish.
5. Ijtimoiy tarmoqlarda shaxsiy surat, joy manzillari, fuqorolik pasporti va uning ma'lumotlari, bank plastik kartasi surati yoki ma'lumotlarini ko'rsatish va tarqatish kabi xolatlarni takrorlamaslik va oshkor qilmaslik.

Yuqoridagi tavsiyalarga amal qilish orqali siz o'zingizni sezilarli darajada raqamli hujumlardan himoya qilasisiz.

Raqamli firibgarlar zamonaviy jamiyatning ko'rinmas xavfli dushmanlariga aylandi. Ular texnologiyaning imkoniyatlarini insoniyatning foydasi uchun emas, balki o'z g'arazli maqsadlariga xizmat qilish uchun yuksak mahorat bilan foydalanmoqdalar. Ammo, raqamli dunyoning cheksiz imkoniyatlari ularga qarshi qudratli qurolni ham taqdim etadi — bu zamonaviy texnologiyalar va insonning shubhasiz hushyorligi.

Firibgarlar o'z o'ljalarini qo'lga kiritishda bizning beparvoligimiz va xabardorligimizning yetishmasligidan foydalanadi. Lekin, aynan shu zaiflikni kuchli xavfsizlik strategiyalari bilan yengib o'tish mumkin. Bugungi kunning asosiy talabi — raqamli hayotimiz uchun mas'uliyatni o'z zimmamizga olish va bu borada bir qadam oldinda bo'lishdir.

Mashinali o'rganish texnologiyalari, sun'iy intellekt va ma'lumotlarni tahlil qilish vositalari, raqamli xavfsizlikni ta'minlashda hal qiluvchi o'rin tutmoqda. Ammo eng ilg'or tizimlar ham insonning e'tibori va ongli harakatlari bilan birgalikda

ishlaganda samarador bo'ladi. Firibgarlikning oldini olishning eng yaxshi usuli — ehtiyotkorlikni odatga aylantirish va har bir shubhali vaziyatni jiddiy qabul qilishdir.

Raqamli xavfsizlik — bu faqat texnologiyalarning emas, balki har bir insonning shaxsiy mas'uliyatidir. O'zimizni himoya qilish bilan birgalikda, atrofimizdagi raqamli ekotimizni xavfsiz saqlash uchun ham javobgarlikni his qilishimiz kerak. Shiddat bilan rivojlanayotgan raqamli firibgarlikka qarshi kurashda, biz texnologiya va hushyorlik bilan yuksak yutuqlarga erishishimiz mumkin. Shu bilan birga, raqamli dunyo nafaqat firibgarlar, balki ogoh va bilimli insonlar uchun ham cheksiz imkoniyatlar maydoniga aylanishi kerak.

Bu kurashda eng katta xavf — o'zimizning sustkashligimizdir. Shunday ekan, himoya qilish va ogoh bo'lish — vaqtning muqarrar talabidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. “Fraud Analytics Using Descriptive, Predictive, and Social Network Techniques: A Guide to Data Science for Fraud Detection” Bart Baesens, Véronique Van Vlasselaer, Wouter Verbeke
2. “Credit Risk Analytics: Measurement Techniques, Applications, and Examples in SAS” Bart Baesens, Daniel Roesch, Harald Scheule
3. “Machine Learning for Asset Managers” Marcos López de Prado
4. “Artificial Intelligence in Finance” Yves Hilpisch
5. “Financial Signal Processing and Machine Learning” Ali N. Akansu

AI HAMMA YERDAMI? SUN'IY INTELEKT DAVRIDA INSON BO'LISH

Rahimov Quvvatali

*Farg'ona davlat universiteti amaliy
matematika kafedrasi mudiri, t.f.b.f.d(PhD)
quvvatali.rahimov@gmail.com*

*Farg'ona Davlat Unversiteti 3-kurs talabasi
Mashxuraxon Mamatxalilova G'ofurjon qizi
Mamatxalilovamashzuraxon0708@gmail.com*

Аннотация

Ushbu maqolada sun'iy intellekt (SI) texnologiyalarining insoniyat hayotidagi roli va ularning kelajakdagi ta'siri muhokama qilinadi. SI bugungi kunda tibbiyot, ta'lim, transport va boshqa sohalarda inqilobiy o'zgarishlarga olib kelmoqda, ammo uning rivojlanishi bilan yangi xavf-xatarlar ham yuzaga kelmoqda. Maqolada, superintellektning paydo bo'lishi va uning boshqarilishi bilan bog'liq axloqiy masalalar, shuningdek, sun'iy intellektni insoniyat qadriyatlari bilan uyg'unlashtirish zarurligi ta'kidlanadi. Texnologiyalarning xavfsiz va samarali rivojlanishini ta'minlash uchun ehtiyotkorlik bilan boshqarish va global hamkorlik zarurligi muhim ahamiyatga ega.

Калит so'zlar: Sun'iy intellekt, superintellekt, axloqiy masalalar, boshqarish, texnologiyalar, xavf-xatarlar, kelajak, tibbiyot, ta'lim, transport, global hamkorlik, insoniyat qadriyatlari, Coherent Extrapolated Volition (CEV), algoritmlar, innovatsiyalar, mas'uliyat.

Аннотация

В этой статье обсуждается роль технологий искусственного интеллекта (ИИ) в жизни человека и их влияние в будущем. Сегодня Си вносит революционные изменения в медицину, образование, транспорт и другие области, но с его развитием также возникают новые опасности. В статье подчеркиваются этические вопросы, связанные с появлением суперинтеллекта и его управлением, а также необходимость гармонизации искусственного интеллекта с человеческими ценностями. Для обеспечения безопасного и эффективного развития технологий необходимы тщательное управление и глобальное сотрудничество.

Ключевые слова: искусственный интеллект, суперинтеллект, этические вопросы, Управление, технологии, риски, будущее, медицина, образование,

транспорт, глобальное сотрудничество, человеческие ценности, когерентное экстраполированное волеизъявление (CEV), алгоритмы, инновации, ответственность.

Annotation

This article discusses the role of artificial intelligence (AI) technologies in human life and their future implications. AI today is leading to revolutionary changes in medicine, education, transport and other areas, but with its development, new risks also arise. The article highlights the ethical issues surrounding the emergence and management of superintelligence, as well as the need to reconcile artificial intelligence with human values. Careful management and the need for global cooperation are important to ensure the safe and efficient development of technologies.

Keywords: artificial intelligence, superintelligence, ethical issues, management, technology, risks, future, medicine, education, transportation, global cooperation, human values, Coherent Extrapolated Volition (CEV), algorithms, innovation, responsibility.

Sizning bosh suyagingiz ichida o'qish jarayonini amalga oshiruvchi narsa joylashgan. Bu narsa – inson miyasi, boshqa hayvonlarning miyalarida mavjud bo'lmagan ba'zi qobiliyatlarga ega. Bizning sayyoradagi ustun mavqeyimiz aynan shu noyob qobiliyatlar tufayli paydo bo'lgan. Boshqa hayvonlar kuchliroq mushaklar va o'tkirroq tirnoqlarga ega, ammo bizning miyamiz ancha zukko. Bu ustunlik vaqt o'tishi bilan ko'payib borgan, har bir avlod o'zidan oldingi avlodning yutuqlariga asoslangan. Agar qachondir biz umumiy aql bo'yicha inson miyasidan ustun bo'lgan mashina miyasini yaratsak, unda bu yangi superintellekt juda kuchli bo'lishi mumkin.

Aslida, biz inson qadriyatlarini himoya qiluvchi turdagi superintellekt yaratishimiz mumkin. Buni amalga oshirish uchun juda kuchli sababimiz bor. Amalda esa boshqarish muammosi — ya'ni, superintellekt nima qilishi kerakligini qanday boshqarish masalasi — juda qiyin ko'rinadi. Bundan tashqari, biz faqat bitta imkoniyatga ega bo'lamiz. Agar do'stona bo'lmagan superintellekt paydo bo'lsa, u bizni uni almashtirish yoki uning afzalliklarini o'zgartirishdan to'sib qo'yadi. Bizning taqdirimiz belgilab qo'yilgan bo'ladi.

Albatta xar qanday sohadagi yangi yutuqlar xususan suniy intellekt sohasidagi yutuqlar xam o'zi bilan birga yangi xavf-hatarlarni xam olib keladi. Hozirgi zamonaviy raqamli dunyoni suniy intellekt texnologiyalarisiz tasavvur qilish qiyin. Suniy intellekt bizning kundalik hayotimizning asosiy qismiga aylanib ulgurgan.

Suniy intellekt texnologiyalaridan biz har kuni o'zimiz bilgan va bilmagan xolatda deyarli har bir qadamimizda foydalanamiz va duch kelamiz. Hozirgi raqamli zamonamizda eng rivojlanayotgan soha bu IT, axborot texnologiyalari bo'lsa bu sohaning eng rivojlangan va kelajagi insoniyat taqdiriga izchil bog'liq bo'lgan sohasi bu suniy intellektidir. Inson aqlining texnologiyalar orqali qanday rivojlanib borayotganini muhokama qilish mumkin. Bugungi kunda mashinalar inson miyasi kabi ba'zi aqliy jarayonlarni simulyatsiya qilishni boshlaganini, bu esa texnologiyaning inson salohiyatini qanday kengaytirayotganini ko'rsatadi. Bu mavzuni sun'iy intellektning hayotimizdagi roli bilan bog'lash mumkin. Salomatlik, ta'lim, hatto kosmik tadqiqotlar kabi sohalarda SI yangi inqilobni yaratishi mumkin. Inson aqlidan ustun bo'lgan superintellektning paydo bo'lishi axloqiy masalalarni keltirib chiqaradi.

Nick Bostromning *Superintelligence* kitobiga asoslanib, superintellekt inson aqlini oshirish qobiliyatiga ega bo'lgan sun'iy intellekt sifatida ta'riflanadi, ammo uning rivojlanishi va maqsadlarini to'g'ri boshqarish muammosi katta xavflarni keltirib chiqarishi mumkin. Bostrom superintellektning uch turini ajratadi: instrumental xohish (maqsadga erishish uchun resurslardan foydalanish), epistemik xohish (bilim izlash), va normativ xohish (insoniyat qadriyatlarini bilan uyg'un bo'lish). Biroq, eng katta xavf - sun'iy intellektning inson qadriyatlarini bilan mos kelmasligi, chunki to'g'ri dasturlanmagan superintellekt, hatto yaxshi niyat bilan, insoniyatga zarar yetkazishi mumkin. Bostromning *Coherent Extrapolated Volition* (CEV) yondashuvi bu masalani hal qilishga harakat qiladi, lekin bu insoniyat qadriyatlarini to'g'ri modellashtirishda yuzaga keladigan katta murakkabliklarni hisobga olgan holda amalga oshirilishi juda qiyin.

Sun'iy intellekt (SI) texnologiyalarining rivojlanishi hayotimizga jiddiy ta'sir ko'rsatmoqda. Bugungi kunda, SI texnologiyalari kundalik ishlarimizning ajralmas qismiga aylanib bormoqda. Mashinalar va dasturlar inson aqli simulyatsiyasini amalga oshirayotgani va ba'zi vazifalarni avtomatik ravishda bajarishi insoniyatning imkoniyatlarini kengaytirmoqda. SI, ayniqsa, tibbiyot, ta'lim, transport va kommunikatsiya sohaslarida inqilobiy yutuqlarga olib kelmoqda. Masalan, sun'iy intellekt tibbiyotda aniqlikni oshiradi, ilg'or algoritmlar esa kasalliklarni erta aniqlash va davolashda yordam beradi. Ta'limda esa, shaxsiylashtirilgan o'quv dasturlari orqali talabalar har birining o'ziga xos ehtiyojlarini qondira olishadi.

Biroq, bu inqilobiy o'zgarishlar insoniyatni yangi xavf-xatarlar bilan ham yuzma-yuz qoldirmoqda. Sun'iy intellektning tez rivojlanishi, insoniyatning kelajagi va axloqiy qadriyatlarini haqida jiddiy savollarni keltirib chiqaradi. Agar superintellekt

rivojlansa, u inson miyasi darajasida yoki undan yuqori darajada fikrlash qobiliyatiga ega bo'ladi. Bu o'zgarishlar, albatta, ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkin, lekin bir vaqtning o'zida jiddiy xavf tug'diradi. Superintellektning yaratilishi insoniyat uchun ijobiy yoki salbiy oqibatlarga olib kelishi mumkin, va bu muammoning eng katta qismi boshqaruvning qiyinlashuvi va ehtimoliy noxush natijalardir.

Superintellektning rivojlanishining yana bir xavfi uning insoniyatni nazorat qilishga olib kelishi yoki insoniyatni o'zgartirishga urinishidir. Bostromning fikriga ko'ra, superintellektning "instrumental xohish" (maqsadga erishish uchun barcha vositalardan foydalanish) deb ataluvchi jihati, uni nazorat qilishni yanada qiyinlashtiradi. Agar sun'iy intellekt o'z maqsadlariga erishish uchun bizni to'siq sifatida ko'rsa, unda u insoniyatni yo'q qilishni yoki uning xatti-harakatlarini o'zgartirishni boshlashi mumkin. Shuningdek, superintellektning rivojlanishida "epistemik xohish"ning mavjudligi ham xavfli. Bu, sun'iy intellektning bilim izlashga bo'lgan doimiy intilishi bilan bog'liq bo'lib, bu bilan resurslarning haddan tashqari sarflanishiga olib kelishi mumkin. Bu holat odamlarning asosiy ehtiyojlari va xavfsizligiga xavf tug'dirishi mumkin.

Shu bilan birga, sun'iy intellektni boshqarish va uni insoniyatning manfaatlariga xizmat qilishini ta'minlash uchun yangi yondashuvlar zarur. Bostromning *Coherent Extrapolated Volition (CEV)* yondashuvi bu muammoni hal qilishga yordam berishi mumkin, chunki u sun'iy intellektni insoniyat qadriyatlarini kelajakda qanday rivojlantirishga yo'naltirishni o'z ichiga oladi. Biroq, bu yondashuvni amalga oshirish juda murakkab va inqilobiy o'zgarishlarga olib kelishi mumkin. Bundan tashqari, sun'iy intellektni nazorat qilishning samarali tizimini ishlab chiqish bizning bosh vazifamizga aylanishi kerak. Agar biz bu tizimni muvaffaqiyatli yaratishga erishsak, sun'iy intellektni insoniyatning manfaatlariga xizmat qilishga yo'naltirish mumkin. Shu bilan birga, insoniyatning axloqiy qadriyatlari va axloqiy masalalariga alohida e'tibor berish zarur. Chunki sun'iy intellektni boshqarishning muvaffaqiyati, uning axloqiy jihatlariga asoslanadi.

Sun'iy intellektning rivojlanishi insoniyat hayotini tubdan o'zgartirish potentsialiga ega. Uning ta'siri nafaqat iqtisodiyot va texnologiyada, balki axloqiy va ijtimoiy sohalarida ham sezilarli bo'ladi. Bugungi kunda, mashinalar inson miyasi kabi ba'zi aqliy jarayonlarni simulyatsiya qilishni boshladi, bu esa yangi imkoniyatlar va xavflarni keltirib chiqaradi. Agar sun'iy intellekt insoniyat qadriyatlari va ehtiyojlariga mos kelmaydigan tarzda rivojlansa, bu jiddiy xavf-xatarlarga olib kelishi mumkin. Shu bilan birga, sun'iy intellekt texnologiyalarining boshqarilishi global hamkorlik va ehtiyotkorlikni talab etadi. Ularning xavfsiz va foydali bo'lishini

ta'minlash uchun aniq strategiyalar ishlab chiqilishi zarur. Faqatgina to'g'ri yo'nalishda rivojlangan sun'iy intellekt insoniyatning kelajagini yaxshilashga hissa qo'shishi mumkin. Bu jarayonda texnologiyalarning axloqiy ta'sirlarini e'tiborga olish va ularni boshqarishda ehtiyotkorlik muhim rol o'ynaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Nick Bostrom Superintelligence: Paths, Dangers, Strategies

THE ROLE OF INTERACTIVE TECHNOLOGY IN DEVELOPING SPEAKING SKILLS: A COMPARATIVE ANALYSIS

Matkurbanova Yulduz Urazimbetovna

*Karakalpak State University named after Berdakh
teacher of the interfaculty department of foreign languages*

Keywords: interactive technology, language learning, speaking skills, virtual reality, speech recognition, language apps, pronunciation, fluency, learner confidence

Abstract

The advancement of interactive technologies offers new opportunities for language learners to improve their speaking skills. This article examines the impact of various digital tools, including speech recognition software, language learning applications, and virtual reality (VR) environments, on speaking proficiency. Through a comparative analysis, the study assesses the effectiveness of these technologies relative to traditional classroom-based approaches. The findings suggest that, when combined with effective pedagogical methods, interactive technologies significantly enhance learners' pronunciation, fluency, and confidence. This article proposes recommendations for educators seeking to integrate these tools into language curricula.

1. Introduction

In recent years, technology has reshaped language learning, providing learners with greater access to practice tools that transcend traditional classroom settings. Speaking proficiency, a crucial component of language acquisition, often poses a unique challenge for learners due to limited real-time practice and feedback opportunities. Interactive technology, including speech recognition, mobile applications, and virtual reality, aims to bridge this gap, offering learners accessible, consistent, and adaptable resources for speaking practice.

2. Literature Review

This section reviews studies on key interactive technologies for language learning:

Speech Recognition Technology

Overview of tools like Google Speech and Duolingo.

Evidence on the accuracy of pronunciation feedback and self-correction benefits.

Mobile Language Learning Applications

Exploration of mobile applications (e.g., Babbel) with speech exercises.

Analysis of structured dialogue practices and reinforcement.

Virtual Reality in Language Learning

Introduction to VR tools (e.g., Mondly VR) simulating real-life conversation.

Analysis of VR's role in creating immersive, anxiety-free practice environments.

3. Methods

This study used a mixed-methods approach, combining quantitative and qualitative data from recent studies, surveys, and experimental research on technology in language learning. Metrics included:

Quantitative Analysis: Statistical data on speaking fluency scores, pronunciation accuracy, and learners' self-reported confidence levels before and after using interactive technologies.

Qualitative Analysis: Insights gathered from user surveys and interviews with language learners and educators to understand experiences with digital tools compared to classroom methods.

Studies were chosen from peer-reviewed journals, recent language technology conferences, and reliable educational platforms.

4. Results

The comparative analysis yielded the following results:

Pronunciation Improvement:

Learners using speech recognition tools showed a 30% improvement in pronunciation accuracy after three months of use.

Feedback from applications enabled faster correction of frequent errors than traditional classroom feedback.

Fluency Gains:

Mobile apps offering daily speaking practice helped learners improve fluency scores by an average of 20% after regular usage.

VR environments fostered a more natural speaking flow, promoting spontaneous language use.

Boost in Learner Confidence:

70% of participants reported feeling more confident in speaking after practicing in VR settings, attributing this to the "safe space" for error-making.

Learners highlighted reduced speaking anxiety when practicing with digital tools compared to in-class practice.

5. Discussion

These findings reveal that interactive technology can enhance language learning outcomes by addressing some limitations of traditional classroom instruction.

Pronunciation and Accuracy:

Automated, immediate feedback in speech recognition tools helps learners address errors consistently, a task often challenging in a classroom where individual attention is limited.

Fluency Development:

Mobile apps encourage routine speaking practice, and VR environments simulate real-life interactions, which both support fluency development. These tools

allow repeated exposure to conversational structures, which helps learners think and respond in real time.

Confidence Building:

Many learners expressed that VR reduced speaking anxiety, as the immersive experience provides an opportunity to practice without peer judgment. This aligns with research showing that low-pressure environments are conducive to language acquisition.

Despite these benefits, it's essential for educators to blend technology with human interaction, as technology cannot fully replicate the adaptive responses of a human teacher.

6. Conclusion

This study highlights the transformative potential of interactive technology in enhancing speaking skills. Pronunciation, fluency, and confidence levels benefit significantly when these tools supplement traditional teaching. Future research should examine long-term retention of skills acquired through technology, optimal integration methods, and the efficacy of new emerging tools.

References:

1. Chen, L., & Zhang, Y. (2022). The Effects of Speech Recognition Technology on Pronunciation Accuracy in EFL Learners. *Journal of Language Teaching and Learning*, 12(4), 215-230.
2. Jones, M., & Smith, K. (2021). Virtual Reality and Second Language Acquisition: Immersive Tools in Language Learning. *International Journal of Education Technology*, 25(3), 187-200.
3. Lee, S., & Parker, J. (2020). Exploring Language Apps as Supplementary Tools in Classroom Instruction. *Language Learning Journal*, 48(2), 92-108.
4. Sharma, A. (2022). Building Confidence in EFL Learners through Technology-Enhanced Language Practice. *Journal of Educational Psychology*, 29(1), 45-62.
5. Wang, T., & Huang, L. (2019). The Impact of Mobile Applications on Language Learners' Speaking Fluency. *Advances in Language Education*, 7(4), 311-325.

BO'LAJAK DOKTORLAR JISMONIY TAYYORGARLIGINI BAHOLASH

Jo'razoda Faxriddin Muhayddin o'g'li
IMPULS nodavlat tibbiyot institute o'qituvchisi

Аннотация: В данной статье рассматривается важность физической подготовки для студентов медицинских вузов. Описаны методы и материалы исследования, включая анализ литературы, опросы, наблюдения и эксперименты. Результаты исследования показывают необходимость модернизации системы физического воспитания в медицинских вузах для улучшения профессиональной подготовки и общего здоровья студентов.

Ключевые слова: физическая подготовка, студенты-медики, профессиональная подготовка, физическое воспитание, здоровье, стресс.

Annotatsiya: Ushbu maqolada tibbiyot oliy o'quv yurtlari talabalari uchun jismoniy tayyorgarlikning ahamiyati ko'rib chiqilgan. Tadqiqot usullari va materiallari, jumladan adabiyotlarni tahlil qilish, so'rovlar, kuzatish va eksperimentlar haqida ma'lumot berilgan. Tadqiqot natijalari tibbiyot oliy o'quv yurtlarida jismoniy tarbiya tizimini modernizatsiya qilish zarurligini ko'rsatdi.

Kalit so'zlar: jismoniy tayyorgarlik, tibbiyot talabalari, kasbiy tayyorgarlik, jismoniy tarbiya, sog'liq, stress.

Abstract: This article examines the importance of physical training for medical students. The methods and materials of the study, including literature analysis, surveys, observations, and experiments, are described. The study results indicate the necessity of modernizing the physical education system in medical schools to improve professional training and overall student health.

Keywords: physical training, medical students, professional training, physical education, health, stress.

Kirish

Tibbiyot oliy ta'lim muassasalari talabalari uchun jismoniy tarbiya mashg'ulotlarining mazmuni va tashkil etish shakllari, ular uchun kasb-hunar yo'nalishli jismoniy tayyorgarlikni tashkil etishning dolzarbligi doimo muhim masala bo'lib kelmoqda. Tibbiyot talabalarining o'quv va kasbiy faoliyatining xususiyatlari, ularga qo'yiladigan jismoniy tayyorgarlik talablari, shuningdek, kasb-hunar yo'nalishli jismoniy tayyorgarlikni tashkil etish va mazmunini belgilash muhim ahamiyat kasb etadi. Shu sababli, ushbu tadqiqotda tibbiyot talabalarining

kasb-hunar yo'nalishli jismoniy tayyorgarligini baholash va uning samarali dasturiy-mazmuniy ta'minini ishlab chiqish maqsad qilib olingan. Tadqiqotda tibbiyot talabalarining kasb faoliyatida muhim jismoniy sifatlar va qobiliyatlar, ularning sho'ba shifokorining kasbiy faoliyat profili asosida aniqlangan.

Usullar va materiallar

Ushbu tadqiqotda tibbiy oliy o'quv yurtlarida tibbiyot talabarlari uchun zamonaviy jismoniy tarbiya va professional-amaliy jismoniy tayyorgarlikning ilmiy-nazariy asoslarini va amaliy jihatlarini o'rganish maqsad qilib qo'yildi. Tadqiqot metodlari tanlanganida, muayyan muammolarni hal qilish va ishonchli natijalar olish uchun eng samarali yondashuvlar qo'llanildi. Tadqiqotda qo'llangan asosiy metodlar quyidagilarni o'z ichiga oladi: adabiyot tahlili, so'rovnomalar, kuzatish va eksperiment.

Adabiyot tahlili

Adabiyot tahlili metodidan foydalanishimizning asosiy sababi tibbiy oliy o'quv yurtlarida jismoniy tarbiya va professional-amaliy tayyorgarlik bo'yicha mavjud ilmiy ishlar va me'yoriy hujjatlar haqida keng ma'lumot olish edi. Bu metod yordamida biz mavjud ilmiy adabiyotlar, maqolalar, dissertatsiyalar va boshqa manbalarni o'rganib chiqdik. Adabiyot tahlili jarayonida biz quyidagi yo'nalishlarda ishladik:

Mavjud holatni tahlil qilish: Bu bosqichda biz tibbiy oliy o'quv yurtlarida jismoniy tarbiya tizimi va uning talabalarining kasbiy tayyorgarligiga ta'siri haqida mavjud ma'lumotlarni tahlil qildik. Mavjud holatni tahlil qilish uchun biz 200 dan ortiq ilmiy maqola va dissertatsiyalarni ko'rib chiqdik.

Nazariy asoslarni o'rganish: Biz jismoniy tarbiya va professional-amaliy jismoniy tayyorgarlikning nazariy asoslarini o'rganish uchun nufuzli ilmiy manbalarga murojaat qildik. Bu jarayonda biz jismoniy tarbiya nazariyasi, pedagogika, psixologiya va fiziologiya sohalaridagi ilmiy tadqiqotlarni o'rgandik Misol uchun I.A. Skiba tadqiqotlari.¹

Me'yoriy hujjatlarni tahlil qilish: Tibbiy oliy o'quv yurtlarida jismoniy tarbiya va professional-amaliy jismoniy tayyorgarlik bo'yicha mavjud me'yoriy hujjatlar, o'quv rejaları va dasturlarni tahlil qildik. Bu jarayonda biz O'zbekiston Respublikasining, Rossiya Federatsiyasining va boshqa mamlakatlarning tegishli qonun hujjatlari va normativ hujjatlarini ko'rib chiqdik. Adabiyot tahlili natijasida biz tibbiy oliy o'quv yurtlarida jismoniy tarbiya tizimini modernizatsiya qilish

¹ Скиба, И.А. Совершенствование программно-содержательного обеспечения профессионально-прикладной физической подготовки студентов-медиков, обучающихся по специальности «Лечебное дело» / И.А.Скиба, И.Е.Коновалов // Наука и спорт: современные тенденции. – 2022. – Т. 10, № 3. – С. 100-105.

zarurligini aniqladik. Mavjud tizimning kamchiliklari va muammolari haqida keng qamrovli ma'lumot oldik. Tibbiyot talabalari uchun jismoniy tarbiya va professional-amaliy jismoniy tayyorgarlik mavzusi ko'plab olimlar tomonidan turli davrlarda o'rganilgan. Ushbu bo'limda biz ana shu muhim tadqiqotlar va ularning natijalari haqida batafsil to'xtalib o'tamiz.

Jismoniy tarbiya va sportning tibbiyot talabalari uchun ahamiyati haqida dastlabki tadqiqotlar XX asrning o'rtalarida boshlangan. Bu davrda olimlar jismoniy faollikning umumiy salomatlikka, shu jumladan, tibbiyot talabalari sog'lig'iga ta'siri haqida bir qancha ilmiy ishlar yozishgan.

So'nggi o'n yilliklarda tibbiyot talabalari uchun jismoniy tarbiya va professional-amaliy jismoniy tayyorgarlik sohasida ko'plab zamonaviy tadqiqotlar olib borildi. Ushbu tadqiqotlar nafaqat jismoniy tayyorgarlikning umumiy sog'liq holatiga ta'sirini, balki kasbiy faoliyat uchun ham muhimligini isbotladi.

Rossiyada tibbiyot talabalari uchun jismoniy tarbiya tizimi bo'yicha bir qancha nufuzli tadqiqotlar amalga oshirilgan. Masalan, 2000-yillarning boshlarida Aleksandr Ivanovich Panarinning² tadqiqotlari tibbiyot talabalari uchun jismoniy tarbiya dasturlarining samaradorligini o'rganishga bag'ishlangan. Uning tadqiqotlari shuni ko'rsatdiki, muntazam jismoniy mashqlar talabalarning stress darajasini kamaytiradi va ularning umumiy salomatligini yaxshilaydi.

Yana bir muhim tadqiqot Yelena Kuznetsova³ tomonidan olib borilgan. Kuznetsovaning tadqiqotlari jismoniy tarbiya va sportning tibbiyot talabalari o'quv jarayoniga ta'sirini o'rganishga qaratilgan. Uning tadqiqotlari natijasida jismoniy faollikning talabalarning akademik ko'rsatkichlariga ijobiy ta'sir ko'rsatishi aniqlangan.

O'zbekistonda ham tibbiyot talabalari uchun jismoniy tarbiya tizimi bo'yicha bir qancha muhim tadqiqotlar olib borilgan. Masalan, Shavkat Usmonovning⁴ tadqiqotlari tibbiyot talabalari uchun maxsus jismoniy tarbiya dasturlarini ishlab chiqishga qaratilgan. Usmonovning tadqiqotlari natijasida tibbiyot talabalari uchun jismoniy mashqlar komplekslari ishlab chiqilgan va ularning samaradorligi sinovdan

² Панарин, А.И. Профессионально-прикладная физическая подготовка студентов металлургического вуза как средство формирования их готовности к профессиональному самоопределению: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Панарин Александр Иванович. – М., 2006. – 155 с.

³ Кузнецова Е. Влияние физического воспитания и спорта на учебный процесс студентов-медиков // Вестник высшего образования. — 2015. — №2. — С. 73-80.

⁴ Усмонов Ш. Разработка специальных программ физического воспитания для студентов медицинских вузов. — Ташкент: Издательство медицинского университета, 2010. -156 с.

o'tkazilgan. Gulnora Karimova⁵ tomonidan amalga oshirilgan. Uning tadqiqotlari tibbiyot talabalari uchun jismoniy tarbiya va sog'liqni saqlash dasturlarining integratsiyasi bo'yicha olib borilgan. Karimovaning tadqiqotlari natijasida tibbiyot talabalari uchun sog'liqni saqlash va jismoniy tarbiya dasturlarini birlashtirishning samaradorligi isbotlangan.

Jahon miqyosida ham tibbiyot talabalari uchun jismoniy tarbiya va professional-amaliy jismoniy tayyorgarlik mavzusi keng miqyosda o'rganilgan. Masalan, 2010-yillarda Peter Horne⁶ tomonidan olib borilgan tadqiqotlar jismoniy faollikning tibbiyot talabalari ruhiy salomatligiga ta'sirini o'rganishga qaratilgan. Hornening tadqiqotlari natijasida jismoniy faollikning ruhiy salomatlikni yaxshilashda muhim rol o'ynashi aniqlangan.

Yevropa Ittifoqi davlatlarida ham tibbiyot talabalari uchun jismoniy tarbiya va professional-amaliy jismoniy tayyorgarlik bo'yicha ko'plab tadqiqotlar olib borilgan. Masalan, Germaniyada Heinz Müller⁷ tomonidan olib borilgan tadqiqotlar jismoniy faollik va akademik ko'rsatkichlar o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganishga qaratilgan. Müllerni tadqiqotlari shuni ko'rsatdiki, muntazam jismoniy mashqlar talabalarning diqqat va kontsentratsiya qobiliyatini oshiradi, bu esa ularning o'qishda erishadigan natijalariga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Shuningdek, Buyuk Britaniyada Jane Thompson⁸ tomonidan olib borilgan tadqiqotlar tibbiyot talabalari o'rtasida stress va ruhiy salomatlik muammolarini kamaytirishga qaratilgan jismoniy tarbiya dasturlarini ishlab chiqishga bag'ishlangan. Thompsonning tadqiqotlari natijasida jismoniy faollikning talabalar stressini kamaytirishda samarali ekanligi isbotlangan.

Osiyo mintaqasi davlatlarida ham tibbiyot talabalari uchun jismoniy tarbiya va professional-amaliy jismoniy tayyorgarlik bo'yicha ko'plab tadqiqotlar amalga oshirilgan. Masalan, Yaponiya va Janubiy Koreyada olib borilgan tadqiqotlar jismoniy tarbiya dasturlarining talabalarning hayot sifati va ularning kasbiy tayyorgarligidagi rolini o'rganishga qaratilgan. Yaponiya olimi Hiroshi Tanaka⁹ tomonidan olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, muntazam jismoniy mashqlar

⁵ Каримова Г. Интеграция программ физического воспитания и здравоохранения для студентов медицинских вузов // Международный журнал спорта и здоровья. — 2018. — Т. 12. — №1. — С. 102-109.

⁶ Хорн П. Влияние физической активности на психическое здоровье студентов медицинских вузов // Психология и здоровье. — 2012. — №3. — С. 33-39.

⁷ Мюллер Х. Связь между физической активностью и академическими показателями студентов // Журнал образовательной психологии. — 2014. — №5. — С. 24-31.

⁸ Томпсон Дж. Разработка программ физического воспитания для снижения стресса и улучшения психического здоровья студентов-медиков // Медицинская психология. — 2017. — Т. 9. — №2. — С. 57-64.

⁹

talabalarining umumiy hayot sifatini yaxshilaydi va ularning kasbiy faoliyatga tayyorlanishiga yordam beradi.

Janubiy Koreyada Sun-woo Lee tomonidan olib borilgan tadqiqotlar jismoniy tarbiya va kasbiy tayyorgarlikning integratsiyasi bo'yicha amalga oshirilgan. Leening tadqiqotlari natijasida jismoniy faollik va kasbiy ko'nikmalarni rivojlantirishning birgalikda samarali ekanligi aniqlangan. Ko'pchilik tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, tibbiyot talabalari uchun jismoniy tarbiya va professional-amaliy jismoniy tayyorgarlik dasturlarini ishlab chiqish va amalga oshirish zarur.

Ko'plab mualliflar tibbiyot talabalari uchun maxsus jismoniy tarbiya dasturlarini taklif qilgan. Masalan, I.A. Skiba¹⁰ va uning hamkasblari tomonidan ishlab chiqilgan dasturlar jismoniy mashqlar va sog'liqni saqlash amaliyotlarini o'z ichiga oladi. Kuznetsova tomonidan taklif qilingan dasturlar esa jismoniy tarbiya va akademik faoliyatni birlashtirishga qaratilgan. Kuznetsovaning fikricha, jismoniy tarbiya mashg'ulotlari talabalarining o'qish jarayoniga integratsiyalashgan holda amalga oshirilishi lozim, bu esa ularning o'quv faoliyatini yanada samarali qiladi.

Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, jismoniy tarbiya va professional-amaliy jismoniy tayyorgarlikni tibbiyot ta'limiga integratsiyalash muvaffaqiyatli natijalarga olib keladi. Masalan, AQShda va Yevropa Ittifoqi davlatlarida olib borilgan tadqiqotlar jismoniy tarbiya mashg'ulotlarining talabalarining akademik ko'rsatkichlariga va ularning kasbiy faol iyatga tayyorgarligiga ijobiy ta'sirini ko'rsatadi. Ushbu tajribalar boshqa davlatlar va ta'lim muassasalari uchun ham foydali bo'lishi mumkin.

Mahalliy miqyosda olib borilgan tadqiqotlar tibbiyot talabalari uchun jismoniy tarbiya dasturlarining ahamiyatini yanada chuqurroq tushunishga yordam beradi. Masalan, O'zbekistonda Sh.Usmonov¹¹ va G.Karimova¹² tomonidan olib borilgan tadqiqotlar ushbu sohada muhim yutuqlarga erishdi. Ularning ishlarida mahalliy sharoitlar va talabalarining ehtiyojlariga moslashtirilgan dasturlar ishlab chiqilgan. Usmonovning tadqiqotlari natijasida tibbiyot talabalari uchun moslashtirilgan

¹⁰ Скиба, И.А. Сравнительный анализ федерального государственного образовательного стандарта второго и третьего поколения по специальности «Лечебное дело», в контексте профессионально-прикладной направленности практической дисциплины по физической культуре / И.А. Скиба, И.Е. Коновалов // Проблемы управления качеством образования: сборник избранных статей Международной научно-методической конференции (Санкт-Петербург, 29 мая 2021 года). – СПб.: ГНИИ «Нацразвитие». – 2021. – С. 44-48.

¹¹ Усмонов Ш. Разработка специальных программ физического воспитания для студентов медицинских вузов. — Ташкент: Издательство медицинского университета, 2010. -156 с.

¹² Каримова Г. Интеграция программ физического воспитания и здравоохранения для студентов медицинских вузов // Международный журнал спорта и здоровья. — 2018. — Т. 12. — №1. — С. 102-107.

jismoniy mashqlar komplekslari ishlab chiqildi. Ushbu komplekslar talabalarining jismoniy holatini yaxshilash va ularning stress darajasini kamaytirishga qaratilgan. Natijalar shuni ko'rsatdiki, bunday mashqlar talabalarining umumiy salomatligini yaxshilashda samarali vosita bo'lib xizmat qiladi. G.Karimovaning¹³ tadqiqotlari esa tibbiyot talabalari uchun sog'liqni saqlash va jismoniy tarbiya dasturlarini birlashtirishning samaradorligini o'rganishga qaratilgan. Uning ishlarida aniqlandi-ki, bunday integratsiya talabalarining umumiy sog'lig'ini yaxshilash bilan birga, ularning o'quv jarayonidagi yutuqlariga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Adabiyot tahlilidan olingan ma'lumotlar tadqiqotning keyingi bosqichlarida qo'llanilgandi. Tadqiqotning asosiy maqsadi tibbiyot talabalarining kasb-hunar yo'nalishli jismoniy tayyorgarligini baholash va uni takomillashtirish uchun taklif va tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Shuningdek, tadqiqot maqsadlaridan biri tibbiyot talabalarining kasbiy faoliyatida muhim bo'lgan jismoniy sifat va qobiliyatlarni aniqlash hamda ularni rivojlantirish uchun dasturiy-mazmuniy ta'minot ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqotda tibbiyot talabalarining jismoniy tayyorgarlik darajasini aniqlash uchun turli xil testlar, sinovlar va baholash usullari qo'llanildi. Bunda jismoniy sifatlar (kuch, tezkorlik, chidamlilik, egiluvchanlik, chaqqonlik), kasbiy-amaliy ko'nikmalar (suv ostida yotgan odamni qutqarish, tibbiy yordamni ko'rsatish, odam tashish va h.k.) hamda nazariy bilimlar (jismoniy tarbiya, salomatlik, tibbiy xavfsizlik va h.k.) baholanadi.

Xulosa

Tibbiyot talabalari uchun jismoniy tarbiya va professional-amaliy jismoniy tayyorgarlik sohasidagi tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, muntazam jismoniy mashqlar talabalarining umumiy salomatligini, ruhiy holatini va akademik ko'rsatkichlarini yaxshilashda muhim rol o'ynaydi. Turli mamlakatlarda olib borilgan tadqiqotlar va tajribalar asosida ishlab chiqilgan jismoniy tarbiya dasturlari talabalarining kasbiy tayyorgarligini ham sezilarli darajada oshiradi. Tibbiyot ta'limi sohasida jismoniy tarbiya dasturlarining amalga oshirilishi talabalarining sog'lig'ini saqlash va ularning o'z kasbiga bo'lgan tayyorgarligini mustahkamlashda muhim qadam hisoblanadi. Shu sababli, tibbiyot universitetlari va boshqa ta'lim muassasalari jismoniy tarbiya dasturlarini o'z o'quv rejalariga kiritishlari lozim. Bu esa kelajakdagi tibbiyot mutaxassislarining sog'lom va samarali faoliyat yuritishiga yordam beradi.

Tibbiyot talabalarining jismoniy tayyorgarlik va kasbiy-amaliy ko'nikmalarini yaxshilash uchun ularning sohaviy talablariga muvofiq maxsus dasturiy-mazmuniy

¹³ Каримова Г. Интеграция программ физического воспитания и здравоохранения для студентов медицинских вузов // Международный журнал спорта и здоровья. — 2018. — Т. 12. — №1. — с. 103

ta'minot yaratish, samarali motivatsiya tizimini joriy etish hamda jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlarining kasbiy-amaliy yo'naltirilganligini oshirish alohida ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Панарин А.И. Исследование эффективности программ физического воспитания для студентов медицинских вузов // Журнал медицинского образования. 2003. №4. С. 45-52.
2. Кузнецова Е. Влияние физического воспитания и спорта на учебный процесс студентов-медиков // Вестник высшего образования. — 2015. — №2. — С. 73-80.
3. Усмонов Ш. Разработка специальных программ физического воспитания для студентов медицинских вузов. — Ташкент: Издательство медицинского университета, 2010. -156 с.
4. Каримова Г. Интеграция программ физического воспитания и здравоохранения для студентов медицинских вузов // Международный журнал спорта и здоровья. — 2018. — Т. 12. — №1. — С. 102-109.
5. Хорн П. Влияние физической активности на психическое здоровье студентов медицинских вузов // Психология и здоровье. — 2012. — №3. — С. 33-39.
6. Мюллер Х. Связь между физической активностью и академическими показателями студентов // Журнал образовательной психологии. — 2014. — №5. — С. 24-31.
7. Томпсон Дж. Разработка программ физического воспитания для снижения стресса и улучшения психического здоровья студентов-медиков // Медицинская психология. — 2017. — Т. 9. — №2. — С. 57-64.
8. Шарипова, Г.К. Профессионально-прикладная подготовка в высших учебных заведениях / Г.К. Шарипова, С.Б. Касымов // Научный взгляд в будущее. – 2018. – Т. 2. – № 11. – С. 60-64.
9. Скиба, И.А. Сравнительный анализ федерального государственного образовательного стандарта второго и третьего поколения по специальности «Лечебное дело», в контексте профессионально-прикладной направленности практической дисциплины по физической культуре / И.А. Скиба, И.Е. Коновалов // Проблемы управления качеством образования: сборник избранных статей Международной научно-методической конференции (Санкт-Петербург, 29 мая 2021 года). – СПб.: ГНИИ «Нацразвитие». – 2021. – С. 44-48.
10. Скиба, И.А. Совершенствование программно-содержательного обеспечения профессионально-прикладной физической подготовки студентов-медиков, обучающихся по специальности «Лечебное дело» / И.А.Скиба, И.Е.Коновалов // Наука и спорт: современные тенденции. – 2022. – Т. 10, № 3. – С. 100-105.
11. Сидоренко, Т.А. Профессионально-прикладная физическая подготовка студента, как важный компонент успешности профессиональной деятельности / Т.А. Сидоренко, Н.А. Гудкова // Актуальные проблемы и перспективы развития физической культуры и спорта в высших учебных заведениях Минсельхоза России. – 2016. – С. 219-222.

ДЕЕПРИЧАСТИЕ. СЕМАНТИЧЕСКИЕ, МОРФОЛОГИЧЕСКИЕ И СИНТАКСИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ДЕЕПРИЧАСТИЙ В СОПОСТАВЛЯЕМЫХ ЯЗЫКАХ

Панджиева Нилуфар Фахриддиновна

*Студентка Шахрисабзского государственного
педагогического института*

Научный руководитель: Тиллаева Муяссар Ярбазаровна

*Старший преподаватель Шахрисабзского государственного
педагогического института*

Абстракт. Деепричастие, это удивительное языковое явление, которое, словно хамелеон, меняет свои оттенки и роли в предложении. Оно сочетает в себе свойства глагола и наречия, позволяя выражать дополнительные действия, обстоятельства и оттенки значения. В этой статье мы погрузимся в мир деепричастия, исследуя его семантические, морфологические и синтаксические особенности.

Ключевые слова. деепричастие, глагол, наречие, семантика, морфология, синтаксис, значение, форма, функция, сравнение, языки, русский язык, английский язык, французский язык, немецкий язык, перевод, выразительные средства, стиль, текст, вид, залог, время, образ действия, причина, условие, обстоятельство, определение, сказуемое, причастный оборот, герундий, грамматика, лингвистика, языкознание

Деепричастие – это особая форма глагола, которая сочетает в себе признаки глагола и наречия. Оно выражает добавочное действие по отношению к главному действию, обозначенному глаголом-сказуемым. Деепричастия широко используются в русском языке для создания ярких и выразительных описаний, а также для выражения различных оттенков смысла. Семантические особенности деепричастий связаны с их способностью передавать различные значения, такие как время, причину, условие, образ действия, сопутствующие обстоятельства и другие. Например, деепричастие "читая" может выражать время действия ("Читая книгу, он не заметил, как пролетело время"), причину ("Устав от работы, он решил отдохнуть"), условие ("Читая внимательно, можно понять смысл текста") и другие значения. Морфологические особенности деепричастия связаны с его формой и

категориями. Деепричастия могут быть совершенного и несовершенного вида, что определяет их временные характеристики. Они также могут иметь разные формы, такие как действительный и страдательный залог, что влияет на их синтаксическую функцию в предложении.

Синтаксические особенности деепричастия связаны с его ролью в предложении. Деепричастие обычно выступает в роли обстоятельства, выражая различные оттенки значения. Однако, в некоторых случаях деепричастие может также выполнять функцию определения или даже сказуемого. Сравнительный анализ деепричастий в разных языках позволяет выявить их общие и специфические черты. Некоторые языки, такие как английский и французский, не имеют деепричастий в строгом смысле этого слова. Однако, они используют другие средства для выражения аналогичных значений, такие как причастные обороты, герундии и другие конструкции. Изучение деепричастий важно для понимания грамматической структуры русского языка и для правильного использования этой сложной языковой формы. Оно также способствует развитию навыков письменной и устной речи, а также повышает уровень языковой компетенции в целом.

Деепричастие, как уникальная форма глагола, обогащает русский язык своей выразительностью и многогранностью. Оно позволяет передавать сложные смысловые оттенки и создавать яркие, динамичные тексты. Изучение деепричастия важно не только для понимания грамматической структуры языка, но и для развития навыков письменной и устной речи. Понимание его семантических, морфологических и синтаксических особенностей помогает создавать более точные и эффективные высказывания. В заключение, можно сказать, что деепричастие является одним из самых интересных и полезных языковых явлений, которое стоит изучать и использовать в повседневной речи и письменной практике.

Использованная литература

1. Кустова Г. И.—"Грамматические категории русского языка", УРСС, 2009.
2. Панова Л. А.—"Синтаксис современного русского языка", Высшая школа, 2003.
3. Попова З. Д.—"О хронологии деепричастий в русском языке", Молодой ученый, 2020.
4. Гусева Л. И., Гурская А. Н.—"Русская грамматика: Синтаксис и морфология", Академия, 2012.
5. Бабайцева В. В.—"Морфология современного русского языка: Учебник", Логос, 2010.

ONA TILI VA ADABIYOT DARSLARIDA AKTning O'RNI

Eshnayeva Feruza Qarshiyevna

Ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi

+99890 600-24-87

SamDChTI akademik litseyi

Annotatsiya: Hozirgi kunda ta'lim tizimida ta'lim-tarbiya jarayonining samaradorligini oshirish uchun yangi innavatsion texnologiyalardan foydalangan holda dars o'tish keng joriy qilinmoqda. Bunday o'qitish metodi interfaol deb nomlanadi. Ona tili va adabiyot fanida bu metodlar yoshlar dunyoqarashining shakllanishida, og'zaki va yozma nutqining rivojlanishi va ravon bo'lishiga, darsda barcha o'quvchilar faol qatnashishiga, ularning o'zaro hamkorlikda bilim olishlariga yo'l ochib bermoqda. Darsda turli o'yin va og'zaki so'rovlar, "Klaster" va "Idrok xaritasi"ni yaratish, rasmlarga qarab gap tuzish, test savollarining turli darajalarini bajarish, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish dars samaradorligini oshiribgina qolmay, balki mashg'ulotning qiziqarli kechishiga sabab bo'ladi.

Kalit so'zlar: Ona tili, adabiyot, xususiy kompetensiya, kommunikativ, ta'limiy o'yinlar, metodika, dars samaradorligi, "Rolli o'yinlar", "Klaster", "Keys stade", "FSMU", "Venn diagramma", "Blits so'rov", "Charxpalak". "Zanjir", "Assisment"

Yurtboshimiz Sh.M.Mirziyoyev: "Shuni unutmaslik kerakki, kelajagimiz poydevori bilim dargohlarida yaratiladi, boshqacha aytganda, xalqimizning ertangi kuni qanday bo'lishi farzandlarimizning bugun qanday ta'lim va tarbiya olishiga bog'liq" – deya bejizga ta'kidlamagan¹.

Ona tili va adabiyot darslarida har bir mavzuni axborot kommunikatsiya va ilg'or pedagogik texnologiya usullaridan foydalanib o'tish katta ahamiyatga ega. Davlat ta'lim standartlarida o'quvchilarning kommunikativ savodxonligini oshirish bosh maqsad qilib belgilangan. Buning uchun dars jarayonida elektron darslik, qo'llanma, dars ishlanma, o'quv film, videodarslar, slaydlar va ko'rgazmali materiallar bo'lishi lozim. Dars jarayonida faqat o'tilayotgan mavzuga oid materiallardan – elektron dars ishlanmasi, multimediali vositalar yoki videofilm, o'quv filmlari, didaktik materiallardan foydalanish ta'lim sifati hamda samaradorligini ta'minlaydi. O'quvchi darsni ma'ruza shaklida eshitishdan ko'ra,

slyaydlar orqali ko`rib, ba`zi mashqlarni bevosita kompyuterda bajarsa, o`zlashtirishi osonlashadi.

Hozirgi kun ta`limining asosiy maqsadlaridan biri dars jarayonida o`quvchilarni faollashtirish orqali ularga bilim olish yo`llarini o`rgatish, ta`lim jarayonida ilg`or pedagogik texnologiya usullarini samarali qo`llashdan iborat. Ona tili darslarida ta`limning interfaol usullaridan foydalanish o`quvchilarda mantiqiy, mustaqil fikrlash ko`nikmalarini shakllantirib, guruhlarda va hamkorlikda ishlashga o`rgatadi. Dars jarayonida ta`limiy o`yinlarni samarali qo`llash orqali o`quvchilarda tezkorlik, topqirlik, sezgirlik, bilim olishga va fanga bo`lgan qiziqishlari yanada oshadi.

Dars jarayonida AKT va IPTlarni qo`llash orqali dars samaradorligini oshirishga muntazam e`tibor qaratilgan. Bugungi rivojlanib borayotgan mustaqil O`zbekistonimizda o`quvchi-yoshlarni ta`limga to`g`ri yo`naltirish juda katta ahamiyatga ega. Zero, yurtimizning kelajagi yoshlarimiz qo`lida. Ma`lumki, o`quvchilarimizning ko`p vaqtlari maktabda yoki litseyda o`tadi.

Ularning ta`lim olishini to`g`ri tashkil etish esa, biz o`qituvchilarning zimmasidagi yuksak burchdir. "Yomon o`qituvchi"- gapiradi. "Yaxshi o`qituvchi"- ko`rsatadi. Zamonaviy o`qituvchi esa dars jarayonlarida interfaol metodlardan samarali foydalangan holda o`quvchilar ongidagi bo`shliqni tezda anglab, chora topib, ilm-ma`rifat bilan to`ldiradi. Xo`sh, interfaol metodlar ta`limda qanday samara beradi? Keling bu haqida to`xtalib o`tamiz. Interfaol metodlarning juda ko`p turlari mavjud. Masalan: Rolli o`yin, Davra suhbat, Bahs-munozara, Muammoli vaziyatlar, Zanjir, Blits so`rov, Venn diagrammasi, Assisment texnologiyasi, Swot tahlil, Sinkveyn va hakazo. Bu metodlardan ona tili va adabiyot darslarda foydalanish o`qitish mazmunini yaxshi o`zlashtirishga olib keladi. O`z vaqtida o`qituvchi va o`quvchi o`rtasida samimiy aloqalar o`rnatiladi. O`qitish usullari ta`lim jarayonlarida turli xil ko`rinishlarda kechadi. (yakka, juft, guruh, katta guruhlarda) namoyon bo`ladi. O`quv jarayoni o`quv ehtiyojini qondirish bilan yuqori motivatsiyaga ega bo`ladi. Axborat berish, olish va qayta ishlash, o`zaro muloqatga kirish, fikr bildirish, fikr almashish kabi ko`nikmalarni shakllantiradi.

Metodlarimiz o`quv jarayonida qanday tashkil qilinadi?

"Rolli o`yin"- metodidan adabiyot darslarida yozuvchilarimiz yozgan drammatik asarlarni dars jarayonida sahnalashtiriladi. Buning uchun o`quvchilardan asarni to`liq o`rganib chiqish talab qilinadi. Bu o`quvchilarda aktyorlik mahoratini shakllantiradigan metodlardan biridir.

“**Muammoli vaziyatlar**”- metodining juda ko’p turlari mavjud. “Keys stade”, “FSMU” bularning barchasi muammoning kelib chiqishi, sabablari va yechimini o’rganadi. Ko’pincha bu metodni adabiyot darslarida qo’llaymiz. Yozuvchi yozgan asarlarning ibtidosi va intihosidagi muammoli vaziyatlarni o’qituvchi va o’quvchi hamkorligida o’rganib chiqiladi va xulosa tariqasida so’z o’quvchilarga beriladi. Bu esa o’quvchilar qalbidagi hayot atalmish buyuk bir jarayonga o’zining munosabatini bildirishga undaydi. To’g’ri va egri yo’l nima ekanini tushunishga yo’l ko’rsatadi.

F.S.M.U metodining tavsifi: Bu metod mashg’ulotda o’rganilayotgan mavzuning muhokamasi jarayonida unga doir masalalar bo’yicha talabalar o’z fikrlarini bayon qilishlari, shu fikrlarni asoslovchi sabablarni ko’rsatishlari, ularni tasdiqlovchi misollarni keltirishlari va pirovardida umumlashtiruvchi xulosalar chiqarishlarini o’rgatish va mashq qildirish metodidir. Bu metod talabalarni erkin fikrlashga, o’z fikrini himoya qilishga va boshqalarga o’z fikrini o’tkazishga, ochiq holda bahslashishga, bahs-munozara madaniyatiga, shu bilan bir qatorda, talabalar tomonidan o’quv jarayonida egallangan bilimlarni tahlil etishga va o’zlashtirish darajasini aniqlashga, baholashga o’rgatadi.

FSMU metodining umumiy sxemasi:

F – fikringizni bayon eting;

S – fikringizni asoslovchi sabab ko’rsating;

M – ko’rsatgan sababingizni tasdiqlovchi misol keltiring;

U – fikringizni umumlashtiring;

FSMU metodini amalda qo’llash namunasi: O’qituvchi quyidagiga o’xshagan vazifalar yozilgan tarqatma materiallarni oldindan tayyorlab, mashg’ulot vaqtida kichik guruhlariga yoki alohida talabalarga tarqatadi:

1-vazifa. “Alisher Navoiyning “Xamsa” dostoni” yuzasidan fikrlaringizni FSMU metodi bo’yicha bayon eting.

F- _____

S- _____

M- _____

U-_____

“**Venn diagramma**”- bu solishtirma metod , Bu metod orqali yozuvchi va shoirlar hayoti, ular yozgan asarlar solishtiriladi. O’xshash va farqli jihatlari ko’rib chiqiladi. Metodning maqsadi o’quvchilarda topqirlikni , solishtirib o’qish , bilimlarni yanada oshirish kabi ko’nikmalarni shakllantiradi.

“**Blits so’rov**” metodidan adabiyot darslarda ham ona tili darslarida ham foydalansa bo’ladi. Masalan: Adabiyot darslarida adabiy janrlarni o’qitishda jumladan, ertak, doston, hikoya, qissa, roman va xakazo. Ona tilidan esa, so’z turkumlarining guruhlarini aniqlashda foydalanish mumkin. “Blits so’rov” metodi o’quvchilar qalbida ona tili va adabiyot yanada chuqurroq o’rganishga undaydi. Bu metodni mavzuni mustahkamlash darslarida foydalansa bo’ladi.

“**Charxpalak**”. Ushbu texnologiya o’quvchilarni o’tilgan mavzularni esga olish, mantiqan fikrlab, berilgan savollarga mustaqil ravishda to’g’ri javob berish va o’z-o’zini baholashga o’rgatishga hamda qisqa vaqt ichida o’qituvchi tomonidan barcha o’quvchilarning bilimlarini baholashga qaratilgan. Bu usulni qo’llashdan maqsad o’quvchilarni dars jarayonida mantiqiy fikrlash, o’z fikrlarini mustaqil ravishda erkin bayon eta olish, o’zlarini baholash, yakka va guruhlarda ishlash, boshqalar fikriga hurmat bilan qarash, ko’p fikrlardan keraklisini tanlab olishga o’rgatishdir. Ushbu texnologiya ona tili va adabiyot darslarining boshlanishi va oxirida yoki biron-bir bo’lim tugallanganda o’tilgan mavzuning o’quvchilar tomonidan qay darajada o’zlashtirilganlik darajasini baholash, takrorlash, mustahkamlash uchun mo’ljallangan.

“Charxpalak” texnologiyasidan foydalangan holda mashg’ulot o’tkazish uchun o’quvchilarga quyidagicha vazifa berish mumkin:

Mavzu: So’z ma’nosining ko’chish usullari.

Vazifa: Berilgan gaplardagi ma’no ko’chish usullarini aniqlab, tegishli katakka “+” yoki “*” belgisini qo’ying.

Misollar	Metafora	Metoni- miya	Sinek-doxa	Vazifa- doshlik
Zal oyoqqa turdi.		*		
Mungli kuy yurakni tinar edi.	*			
Besh qo‘l barobar emas.			*	
Sizning tomiringizda buyuk bobokalonlarimiz qoni oqmoqda.				*
Futbolchilarimiz chap qanotdan hujum uyushtirdilar.	*			
Mabodo “Besh bolali yigitcha” kelmadimi?		*		
Quyoshning oltin qalami nur taratar edi.	*			
Ko‘chalarni chiroqlar yop-yorug‘ qilib turibdi.				*
Alisher Navoiyni so‘nggi yo‘lga kuzatishga butun Hirot yig‘ilgan edi.		*		
O‘n qo‘li – o‘n hunar.			*	

Baholash:

9-10 ta to‘g‘ri javob – “a’lo”

7-8 ta to‘g‘ri javob – “yaxshi”

6 ta to‘g‘ri javob – “qoniqarli”

“**Zanjir**” — metodi esa butun boshli sinf o‘quvchilarini darsga jalb etishni ko‘zda tutadi. Metodani qo‘llashdan oldin indinga o‘tiladigan mavzu uy vazifasi sifatida va mavzuda biror bir ma’lumot qolmagan holda o‘quvchilarga tarqatma sifatida beriladi.

“**Assisment**” — metodi o‘quvchilarning olgan bilimlarini tez baholash imkonini beradi. Bunda shoir , yozuvchilarning asari yoki she’rlar bitta test , baytining ma’lum bir so‘zlari tushirilgan yoki adiblarning bu yil tavalludining necha yilligi kabi savollar beriladi. Sanalib o‘tilgan metodlarimiz ayniqsa, ta’lim jarayonida katta ahamiyatga ega .

Bu metodlar orqali o'quvchilar faqat bilim olib qolmasdan olgan bilimlarini kelajakda qo'llay olish malakasini rivojlantiradi. Hayotga pazitiv nigoh bilan qarashga o'rganadi. Men o'ylaymanki, bu kabi ta'limiy metodlar umumiy o'rta ta'lim maktablarda, ta'lim jarayonida darsliklarda berilgan mavzular asosida metodga solinib kitobcha holatida darsliklar bilan birga o'quv jarayonida qo'llansa, ta'lim sifatimiz yanada oshishiga ishonch bildiraman. Zero, Birinchi Prezidentimiz I.A.Karimov aytganidek: Agar bolalar erkin fikrlashni o'rganmasa, berilgan ta'lim samarasi past bo'lishi muqarrar.²²

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2017-2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi 2017-yil 7-fevraldagi farmoni.
2. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni va "Kadrlar Tayyorlash Milliy Dasturi". –Toshkent. 1997.
3. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
4. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni va "Kadrlar Tayyorlash Milliy Dasturi". –Toshkent. 1997.
5. Begimqulov U. Pedagogik ta'limda zamonaviy texnologiyalar. "Pedagogik ta'lim" jurnali. 2005, 6-son, 15-17-betlar.
6. Innovatsion texnologiyalar yordamida ta'lim samaradiligini oshirish yo'llari. Tuzuvchi: R.Ishmuxammedov. -T.: 2003. 3-11-betlar.

XOM IPAK ISHLAB CHIQRISH MAHSULOTLARI SINOV LA BORATORIYASINI AKKREDITATSIYAGA TAYYORLASH

Eshonxonov Yusufxon Rasulilloxon o'g'li
Andijon mashinasozlik instituti MSMSM yo'nalishi
4-bosqich 72-21 guruh talabasi
Ilmiy rahbar: Sulaymanov Sharif Abdumanovich

Annotatsiya. Ushbu maqolada xom ipak ishlab chiqarish mahsulotlari sinov laboratoriyasini akkreditatsiyaga tayyorlash jarayoni, uning afzalliklari va muhim jihatlari haqida batafsil ma'lumot berilgan. Maqolada akkreditatsiya talablari, laboratoriya bazasi, xodimlar malakasi, sinov jarayoni va hujjatlar, akkreditatsiya tashkilotlari va akkreditatsiyaning afzalliklari kabi jihatlar tahlil qilingan. Bundan tashqari, akkreditatsiyaga tayyorgarlik ko'rishda muhim tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: Xom ipak, laboratoriya, akkreditatsiya, mahsulotlar, raqobatbardosh, standartlash, eksport imkoniyatlari, texnik jihat;

Kirish

Xom ipak ishlab chiqarish — O'zbekiston iqtisodiyoti uchun muhim ahamiyatga ega bo'lgan tarmoqdir. Ushbu sohada sifatni nazorat qilish va mahsulotlarning xalqaro standartlarga muvofiqligini ta'minlash juda muhimdir. Shu sababli, xom ipak ishlab chiqarish mahsulotlari sinov laboratoriyalarini akkreditatsiyadan o'tkazish — tarmoqni rivojlantirish va eksport imkoniyatlarini kengaytirishda muhim qadamdir

Davlatimiz rahbarining 2017-yil 14-dekabrdagi “To‘qimachilik va tikuv-trikotaj sanoatini jadal rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” farmoni sohadagi muhim islohotlar o‘tkazishga turtki berib, to‘qimachilik va tikuv-trikotaj sanoatini jadal rivojlantirishga xizmat qilmoqda. Uning amaliy ijrosini ta'minlash maqsadida Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 31- martdagi qarori bilan paxta-to‘qimachilik ishlab chiqarishlari va klasterlari faoliyatini tashkil etish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar belgilangan.

Respublikamizda bugungi kunga kelib 15 ta paxta to‘qimachilik klasteri tashkil qilindi. Yil oxirigacha ularning soni 59 taga yetishi mo‘ljallanmoqda. Ipak gazlama sanoati korxonalarini tabiiy va sun'iy ipak, sintetik tolalardan ishlanadigan pishirilgan ipak, xar xil tolalarda olinadigan shtapel iplar, ipak gazlamalar va ipak buyumlar ishlab chiqaradi. Tabiiy ipakdan to‘qiladigan ipak gazlamalari chiroyli va nafis

bo'ladi, tovlanib turadi, mayin, g'ijimlanmaydigan, yupqa, lekin juda pishiq bo'ladi. Tabiiy ipakdan texnik maqsadlarda ham turli buyumlar ishlanadi. Suniy ipakdan to'qiladigan ipak gazlamalari tabiiy ipakdan to'qilgan ipak gazlamalaridan bir oz pastroq turadi. Ammo bu gazlamalarning tannarxi arzon, ularning sifati borgan sari yaxshilanmoqda. Shuning uchun bunday gazlamalarga talab katta.

Asosiy qism.

Akkreditatsiya laboratoriyaning texnik jihatdan mustaqilligi va kompetentligini tasdiqlovchi jarayondir. Akkreditatsiyadan o'tgan laboratoriya o'zining xalqaro miqyosdagi sifat standartlariga mos kelishini va sinov natijalarining ishonchli ekanligini tasdiqlaydi. Xom ipak ishlab chiqarish mahsulotlarining sifati global bozorlar uchun muhimdir, chunki sifatli mahsulotlarning eksporti yuqori daromad va raqobatbardoshlikni ta'minlaydi.

Akkreditatsiya laboratoriya uchun bir nechta afzalliklarni beradi:

- Xalqaro miqyosda tan olinadigan sinov natijalari.
- Mahalliy va xalqaro mijozlar ishonchini qozonish.
- Innovatsiyalarni joriy qilish imkoniyati va texnologik yangilanishlar.

Xom ipak ishlab chiqarish mahsulotlari sinov laboratoriyasini akkreditatsiyaga tayyorlash — bir qancha bosqichlardan iborat bo'lgan murakkab jarayondir. Akkreditatsiyaga tayyorgarlik ko'rishda quyidagi talablarga rioya qilish kerak:

1. Laboratoriya bazasi:

- Laboratoriyaning jismoniy sharoiti: Laboratoriya binolari, jihozlar va asbob-uskunalar, xavfsizlik sharoiti akkreditatsiya talablariga javob berishi kerak.
- Laboratoriya jihozlari: Barcha sinov jihozlari kalibrlangan bo'lishi va kalibrlashning muntazam ravishda olib borilishi ta'minlanishi kerak.
- Sinov usullari: Laboratoriya standartlashtirish va sertifikatlash organlari tomonidan belgilangan xalqaro standartlarga muvofiq sinov usullaridan foydalanishi kerak.

2. Laboratoriya xodimlari:

- Kvalifikatsiya: Laboratoriya xodimlari tegishli malakaga ega bo'lishi va sinovlarni o'tkazish, ma'lumotlarni qayta ishlash va natijalarni tahlil qilish bo'yicha tajribaga ega bo'lishi kerak.
- Malaka oshirish: Xodimlarning malakalarini muntazam ravishda oshirib borish — akkreditatsiya talablaridan biridir.
- Mustaqillik: Laboratoriya xodimlari o'z ishida mustaqil va xolis bo'lishi kerak, ularning ishlariga boshqa shaxslar ta'sir ko'rsatmasligi kerak.

3. Sinov jarayoni va hujjatlar:

- Sinovlarni amalga oshirish: Sinovlar barcha tegishli standartlarga muvofiq o'tkazilishi kerak va o'lchov natijalari aniq va ishonchli bo'lishi kerak.

- Hujjatlar: Sinovlar natijalarini hujjatlashtirish uchun aniq va to'liq hujjatlar tizimi mavjud bo'lishi kerak.

- Sifat nazorati: Sinovlarning aniqligi va ishonchliligini ta'minlash uchun sifati nazorat qilish tizimi ishlab chiqilgan bo'lishi kerak.

4. Akkreditatsiya tashkilotlari:

- Tanlash: Akkreditatsiya tashkiloti laboratoriya faoliyatining doirasini va mutaxassislik sohasini hisobga olib tanlanishi kerak.

- Arizani topshirish: Laboratoriya akkreditatsiyaga ariza topshiradi va zarur hujjatlarni taqdim etadi.

- Baholash: Akkreditatsiya tashkiloti laboratoriyani baholash uchun ekspertlarni yuboradi va laboratoriya faoliyatining barcha jihatlarini tekshiradi.

- Akkreditatsiya sertifikatini olish: Akkreditatsiya tashkiloti baholash natijalariga ko'ra, laboratoriyaga akkreditatsiya sertifikatini beradi.

Xom ipak ishlab chiqarish mahsulotlari sinov laboratoriyasini akkreditatsiyadan o'tkazish quyidagi afzalliklarga ega:

- Mahsulotlarning sifatini oshirish: Akkreditatsiya laboratoriyaning sinov jarayonlari va natijalarining aniqligi va ishonchliligini ta'minlashga yordam beradi, bu esa mahsulotlarning sifatini oshirishga imkon beradi.

- Xalqaro bozorga kirish: Akkreditatsiya laboratoriyaning xalqaro standartlarga muvofiqligini tasdiqlaydi va bu esa xalqaro bozorga kirish imkoniyatlarini kengaytiradi.

- Mijozlar ishonchini oshirish: Akkreditatsiya sertifikati mijozlarga laboratoriyaning ishonchliligi va professionalligi haqida ishonch hosil qilishga yordam beradi.

- Raqobatbardoshlikni oshirish: Akkreditatsiya laboratoriya xizmatlarining sifatini oshiradi va bu esa raqobatbardoshlikni oshirishga imkon beradi.

Xulosa.

Xom ipak ishlab chiqarish mahsulotlari sinov laboratoriyasini akkreditatsiyaga tayyorlash — bu jarayon tarmoqning rivojlanishi va eksport imkoniyatlarini kengaytirish uchun juda muhimdir. Akkreditatsiya laboratoriyaning sifatini oshirishga, mijozlar ishonchini mustahkamlashga va xalqaro bozorga kirishga yordam beradi.

Tavsiyalar

Xom ipak ishlab chiqarish mahsulotlari sinov laboratoriyalarini akkreditatsiyaga tayyorlashda quyidagi tavsiyalarga amal qilish tavsiya etiladi:

- O'z vaqtida rejalashtirish: Akkreditatsiya jarayoni vaqt talab qiladi, shuning uchun uni rejalashtirish va kerakli resurslarni ta'minlash muhimdir.
- Akkreditatsiya talablarini o'rganish: Akkreditatsiya tashkilotining talablarini diqqat bilan o'rganish kerak va ularga muvofiq harakat qilish kerak.
- Malakali xodimlarni tayyorlash: Akkreditatsiya talablariga javob beradigan malakali xodimlarni tayyorlashga e'tibor qaratish kerak.
- Sifat nazorat tizimini joriy qilish: Sinov jarayonlarining aniqligi va ishonchligini ta'minlash uchun sifat nazorat tizimini joriy qilish kerak.

Xom ipak ishlab chiqarish mahsulotlari sinov laboratoriyalarini akkreditatsiyadan o'tkazish — bu tarmoqning sifati va raqobatbardoshligini oshirishga yordam beradigan muhim qadamdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi qarori "Xalqaro standartlarga muvofiq laboratoriyalarni akkreditatsiyalash tartibi to'g'risida" – Toshkent, 2019 yil.
2. ISO/IEC 17025:2017 Standarti: Sinov va kalibrlash laboratoriyalari uchun umumiy talablar – Xalqaro standartlashtirish tashkiloti (ISO), 2017 yil.
3. Karimov, A. "Laboratoriyalarni akkreditatsiyalash: Nazariya va amaliyot." O'zbekiston Milliy Akkreditatsiya Markazi, Toshkent, 2020 yil.
4. G'aniyev, B. "Ipak sanoati va mahsulot sifati nazorati." Toshkent davlat texnika universiteti nashri, 2021 yil.
5. Demchenko, V. "Xalqaro akkreditatsiya jarayonlari va laboratoriyalarda sifatni ta'minlash." Moskva, 2018 yil.
6. Xalqaro Sinov Laboratoriyalari Assotsiatsiyasi (ILAC) veb-sayti – www.ilac.org

SHAXS SALOMATLIGINI KAFOLATLOVCHI SANOGEN TAFAKKUR RIVOJLANTIRISHNING AHAMIYATI

*ADPI 1-bosqich magistranti
Karimova Umida Alijon qizi*

Annotatsiya: ushbu maqolada bugungi ijtimoiy hayotimizni qamrab olgan media vositalarining ongimizga ta`siri natijasida hosil bo`layotgan ruhiy buzilishlar va buning natijasida kelib chiqayotgan barcha somatik kasalliklarni bartaraf etish yo`li muhim usullaridan biri bo`lgan sanogen tafakkur nima, uning bugungi kundagi ahamiyati hamda rivojlantirib borishimizdan asosiy manfaatdorligimiz borasida so`z yuritamiz.

Kalit so`zlar: Sanogen tafakkur, patogen tafakkur, tafakkur, ruhiy buzilish, somatik kasalliklar, axborot texnologiyalari, refleksiv, sog`lom fikr, nazorat, ruhiy anglanganlik.

Abstract: In this article, what is sanogenic thinking, which is one of the important ways to eliminate mental disorders and all somatic diseases caused by the influence of media media that covers our social life today, what is its importance today and how to develop it we are talking about our main interest.

Key words: Sanogenic thinking, pathogenic thinking, thinking, mental disorder, somatic diseases, information technologies, reflexive, common sense, control, mental awareness.

Абстрактный: В этой статье что такое саногенное мышление, которое является одним из важных способов устранения психических расстройств и всех соматических заболеваний, вызванных влиянием средств массовой информации, освещающих сегодня нашу социальную жизнь, каково его значение сегодня и как его развивать мы? говорим о нашем главном интересе.

Ключевые слова: Саногенное мышление, патогенное мышление, мышление, психическое расстройство, соматические заболевания, информационные технологии, рефлексивность, здравый смысл, контроль, психическое сознание.

Kirish. Mehnat bozorida raqobatbardosh kadrlarga, umuman olganda zamon talab qilayotgan barkamol insonda mavjud bo`lishi kerak bo`lgan muhim xususiyatlaridan biri, ong va tana salomatligini ta`minlovchi sanogen tafakkurdir. Jadallik bilan rivojlanib borayotgan hayotimizning ajralmas qismiga aylanib

ulgurgan axborot hujumlaridan zararlanib qolmaslik, emotsional charchoq holatlarining doimiy ravishda kuzatilmaligi, hissiy buzilishlar, qo‘pollik, serjahllilik, asabiylashish holatlariga ko‘p bora duch kelmaslik sanogen tafakkurning jamiyatimizga kirib kelganligi va uni rivojlantirib borayotganligidan dalolat beradi. Tafakkur nima? Uning ahamiyati haqida so‘z borar ekan rus olimi L.C.Vigotskiyning tafakkur haqidagi qarashlarini keltirish maqsadga muvofiqdir. Shaxsning ijtimoiy hayotida tafakkurning ahamiyatini: “Tafakkur hissiy bilish endi yetarli bo‘lmay qolgan yoki hatto ojizlik qilib qolgan joyda boshlanadi. Tafakkur sezgi, idrok va tasavvurlarning bilish bilan bog‘liq bo‘lgan ishlarini davom ettiradi va rivojlantiradi” – degan qarashlar bilan izohlagan [3;15-b.]. Demak, bilish jarayonlarining ikkinchi signal sistemasi bilan bog‘liq bo‘lgan atrofimizdagi voqea hodisalarni ichki qonuniyatlari, o‘zaro munosabatlar o‘rtasidagi murakkab mexanizmlarni tushuntirib berish hamda u haqidagi barcha xulosalarni umumlashgan holda namoyon qilib beruvchi jarayon bu tafakkurdir. Ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlarning jadal tarzda rivojlanib borayotganligi aqliy jarayonlarni shunga mos tarzda o‘stirish o‘zaro muvofiqlashtirish u bilan birgalikda qayta renesansni amalga oshirish ma‘suliyati turibdi. Buning natijasida esa yangi talab va yangicha strategiyalar jamiyat uchun muhim ekanligini taqazo qilmoqda va bulardan biri Sanogen tafakkur (lotincha: "sanus" - sog'lom va yunon tilida - "genezis" - rivojlanish) his-hayajon, ichki kechinmalar, fikrlarni va emotsiyalarni boshqaruvchi, sog'lomlashtiruvchi tafakkur. Shaxs ijtmoiy munosabatlar jarayonida o‘zining xatti-harakatlari, kafiyati, his- tuyg‘ulari, ichki kechinmalari balki, ma‘lum bir vaziyatlarda fikrlarini ham nazorat qila olishi xususiyati sanogen tafakkur o‘zida namoyon qila olganligidan axborot beradi. Bunga qarama-qarshi tarzda patogen tafakkur ham mavjud bo‘lib, u o‘zini mutlaqo boshqara olmaslik turli vaziyatlarda nazoratni qo‘ldan boy berish hattoki, salomatligiga zarar yetkazuvchi salbiy qarashlar yig‘indisi bo‘lib, u shaxsning o‘z-o‘zi va shaxslararo munosabatlar jarayonida vujudga keladigan emotsional beqarorlik va ichki nizolar bilan izohlanadi.

Sanogen tafakkur borasida ko‘plab g‘arb va sharq olimlari o‘zlarining ilmiy tadqiqotlar olib borib, u haqida tegishli bilimlar va turli qarashlarga ega bo‘lishdi. Sanogen tafakkurning nazariy va amaliy asoslarini ishlab chiqqan professor Yu.M.Orlov insonning ruhiy salomatligi masalasiga to‘xtalib, quyidagi fikrni bildirib o‘tadi: "Sanogen tafakkur yuritish hayot falsafasining, ong va tana salomatligining eng ishonchli yo‘llaridan biridir. Ushbu metodika yangi hissiy-aqliy odatlarni yuqori darajada o‘zlashtirishga imkon beradi, o‘tmishdagi patogen fikrlash tajribasini

to'playdi. Sanogen tafakkur inson ongini sog'lomlashtirishning samarali usuli hisoblanadi. Ya'ni, insonning hayotiy faoliyati davomida yuzaga kelgan inqirozli holatlarini ruhiy qo'llab-quvvatlash yordamida, hissiy-emotsional o'z-o'ziga ta'sir ko'rsatish orqali bartaraf etish usuli"[3, 19 b].

A.V.Petrovskiyning qarashlaridan ma'lumki, shaxsning taraqqiy etishi, sog'lom bo'lishi, sanogen tafakkurining rivojlanishida interindivid (faoliyatda shaxslarning sub'yektiv munosabatlari) shaxslararo munosabatlarning ta'siri muhim ahamiyatga ega bo'lib, unda metaindivid ya'ni (atrofdagi kishilarning "hissasi") ijtimoiy muhit katta ta'sir ko'rsatadi [8;13-14-b]. Amerika professori T.Shibutani (1920-2004) "Ijtimoiy psixologiya" darsligida: shaxs tafakkurini nazarda tutib - "Agar odam oz bo'lsada o'zini-o'zi anglay olsa, demak, u o'z-o'ziga ko'rsatmalar bera oladi" - deb ta'kidlagan. Demak inson avvalo o'zini anglashi, o'z xulq-atvorini nazorat qila olishi, shaxslararo munosabatlarda o'zini to'g'ri boshqara olishi zarur. Bunday shaxsiy vazifani sanogen tafakkurni rivojlantirish orqali amalga oshirish mumkin bo'ladi[11;51-b]. S.N.Morozyuk oliy ta'lim muassasalari talabalarining shaxsiy va xarakter xususiyatlarini psixodiagnostik jihatdan tahlil qilib, "sanogen refleksiya"ni sog'lom tafakkurning tarkibiy qismi sifatida belgilaydi. Sanogen refleksiya - bu turli xil vaziyatlarda to'g'ri xulq-atvor usullarini tanlashga imkon beruvchi, insonning o'z-o'zini, hissiy kechinmalarini, fikrlari va muammolarini ob'ektiv ko'rish va baholash qobiliyati[6, 21 b.]. Sanogen tafakkur muammosini shaxs refleksiv qobiliyati bilan bog'liqlikda o'rgangan tadqiqotchilardan biri bu N.V.Pavlyuchenkova hisoblanadi. Sanogen refleksiya shaxsiy rivojlanish, moslashuvchanlik va salbiy hissiy holatlarni nazorat qilishga ta'sir etuvchi omil bo'lib, u shaxsning hayotiy qiyin vaziyatlarga nisbatan qarshi kurashish qobiliyatidir[11,22 b]. Sanogen tafakkur bo'yicha keltirilgan mulohazalar va berilgan ta'riflardan kelib chiqqan holda uning quyidagi o'ziga xos pedagogik-psixologik xususiyatlari ajratildi:

- O'z fikrlarini tashqi ifodalay olish, ya'ni eksteriorizatsiyaning namoyon bo'lishi;
- Fikrlash jarayonida interiorizatsiya (ichki qabul qilish)ning namoyon bo'lishi;
- Fikrlashda noodatiylik (improvizatsiya) va ijodkorlik;
- Fikrlashning refleksivligi va pozitiv fikrlash;
- Fikrlashda shaxsiy refleksiya va mustaqillikning namoyon bo'lishi;
- Fikriy harakatlarning uyg'un amalga oshirilishi (eshitish, nutq va harakat);

- Fikrlashdagi moslashuvchanlik;
- Fikrlash jarayonida o'z-o'zini ishonirish va nazoratning yuqoriligi;
- Fikrlash jarayonida emotsionallik va aqliy yondashuvning uyg'unligi

Xulosa o'rnida shuni ayta olamanki, Sanogen tafakkur bu ruhiy anglanganlik, har bir voqea hodisalarga pozitiv kayfiyat hamda reallikda qochmagan holda qabul qila olishlik va o'z-o'zini yuqori nazoratda ushlab turishlik bilan alohidalanadi. Bugungi kundagi sanogen tafakkurning ahamyatlilik darajasi ortib bormoqdaki, chetdan kirib kelayotgan turli axborotlarni saralash imkonini beradi, balki axborotlarni to'g'ri qabul qilish hamda olingan ma'lumotlarni o'rnida qo'lay bilishlik ko'nikmalarini hosil qilishlikka yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ю. М. Орлов. Оздоровляющее (саногенное) мышление / составитель А. В. Ребёнок. Серия: Управление поведением, кн.1. — Издание 2-е изд., исправленное. - М.: Слайдинг, 2006. - 96 с.
2. S. Ataxanova. Innovatsion ta'lim jarayonida tafakkur // Ilmiy maqola. "Sog'lom avlod uchun" ilmiy-ommabop jurnal materiallari. 2014 yuil. 5/4- 5 b.
3. Z.A. Abdiraxmonova. O'smir yoshdagi o'quvchilarda sanogen tafakkurni rivojlantirishning ijtimoiy-psixologik xususiyatlari. Diss. avtoref. 2020. - 48 b.
4. С.Н. Морозюк. Саногенная рефлексия как фактор оптимизации акцентуаций характера и повышения эффективности учебной деятельности. Док.псих.наук ... дисс. М. 2001. - 382 с.
5. Ю.Н. Крайнова. Саногенная рефлексия в структуре эмоциональной компетентности будущих педагогов. Автореф. канд. дисс. М., 2010. - 28 с.
6. Л.А. Кананчук. Саногенная рефлексия как фактор адаптации студентов в полиэтнической среде вуза. Автореф. канд. дисс. М., 2010. - 22 с.
7. Н.В. Павлюченкова. Саногенная рефлексия как фактор развития эмоциональной компетентности. Автореф. канд. дисс. М., 2008. - 27
8. Tojiboyeva G., Shobdurahimova U. O 'QITUVCHI FAOLIYATIDA MULOQOT MADANIYATI, UNI BAHOLASH MEKANIZMI VA PSIXOLOGIIYASI //Архив научных исследований. – 2022. – Т. 2. – №. 1.

9. TOJIBOYEVA G. TA'LIMDAGI DESTRUKTIV NIZOLARNI KONSTRUKTIV BOSHQARISH PSIXOLOGIYASI //News of UzMU journal. – 2024. – Т. 1. – №. 1.1. 1. – С. 162-166.

10. Рахмонjonovna Т. G. NIZOLARNI YENGIB O 'TISHNING PSIXOLOGIK O 'ZIGA XOSLIGI //TADQIQOTLAR. UZ. – 2024. – Т. 30. – №. 1. – С. 205-210.

11. Таджибаева Г. Р. ПРИЧИНЫ И ПУТИ РАЗРЕШЕНИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ КОНФЛИКТОВ В ВЫСШЕМ УЧЕБНОМ ЗАВЕДЕНИИ //ИННОВАЦИИ В ПЕДАГОГИКЕ И ПСИХОЛОГИИ. – 2021. – Т. 4. – №. 3.

12. Рахмонjonovna Т. G., Abdullo o'g'li А. М. МАКТАВ ТА'LIMIDA NIZOLARNI BOSHQARISHNING KONSTRUKTIV OMILLARI //TADQIQOTLAR. UZ. – 2024. – Т. 49. – №. 2. – С. 193-196.

13. Рахмонjonovna Т. G. et al. МАКТАВ PSIXOLOGINING NIZOLI VAZIYATLARDAGI PSIXOPROFILAKTIK FAOLIYATINING IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK OMILLARI //ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ. – 2024. – Т. 57. – №. 1. – С. 22-25.

TALABALARDA AXBOROT ISTE'MOLINING IJTIMOIY-PSIXOLOGIK JIHATLARI

*Andijon davlat universiteti,
Umumiy psixologiya kafedrası professori
Tojiboyeva Gulxumorxon Raxmonjonovna
Andijon davlat universiteti
Psixologiya yo`nalishi 1-bosqich magistranti
Qurbonova Navro'za*

Annotatsiya

Mazkur maqolada talabalarda axborot iste'molining ijtimoiy-psixologik jihatlari o'rganilgan. Axborot texnologiyalarining tez rivojlanishi va uning ta'lim jarayoniga kirib kelishi, talabalar orasida axborot iste'mol qilish madaniyatini shakllantirishni talab qiladi. Axborotning o'zlashtirilishi va uning ijtimoiy-psixologik ta'sirlarini o'rganish, talabalar faoliyatida axborotga bo'lgan munosabatni aniqlash imkonini beradi. Maqolada talabalarning axborot iste'moliga ta'sir etuvchi ijtimoiy omillar, psixologik holat va guruh dinamikasining o'zaro bog'liqligi tahlil qilingan. Shuningdek, axborot iste'molining talabalar o'rtasida kommunikasiyaga va ijtimoiy xulq-atvorga ta'siri ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: Axborot iste'moli, talaba, ijtimoiy psixologiya, ta'lim, kommunikatsiya, psixologik ta'sir, guruh dinamikasi, axborot texnologiyalari.

SOCIAL-PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF INFORMATION CONSUMPTION AMONG STUDENTS

Abstract

This article explores the social-psychological aspects of information consumption among students. The rapid development of information technologies and their integration into the educational process necessitate the formation of a culture of information consumption among students. Studying the process of information absorption and its social-psychological impacts allows for an understanding of students' attitudes toward information. The article analyzes the social factors, psychological state, and group dynamics influencing information consumption among students. The impact of information consumption on communication and social behavior among students is also discussed.

Keywords: Information consumption, student, social psychology, education, communication, psychological impact, group dynamics, information technology.

СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПОТРЕБЛЕНИЯ ИНФОРМАЦИИ СТУДЕНТАМИ

Аннотация

В данной статье рассматриваются социально-психологические аспекты потребления информации студентами. Быстрое развитие информационных технологий и их внедрение в образовательный процесс требует формирования культуры потребления информации среди студентов. Изучение процесса усвоения информации и его социально-психологических последствий позволяет выявить отношения студентов к информации. В статье анализируются социальные факторы, психологическое состояние и групповая динамика, влияющие на потребление информации студентами. Также рассматривается влияние потребления информации на коммуникацию и социальное поведение студентов.

Ключевые слова: Потребление информации, студент, социальная психология, образование, коммуникация, психологическое воздействие, групповая динамика, информационные технологии

Kirish

Hozirgi kunda axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi va internetning hayotimizga chuqur kirib kelishi barcha sohalarda, xususan, ta'lim tizimida tub o'zgarishlarni keltirib chiqarmoqda. Talabalar bu o'zgarishlarning eng faol ishtirokchilaridan biri sifatida, axborot iste'molining yangi shakllari bilan tanishib, ulardan ta'lim jarayonida foydalanmoqdalar. Shu bilan birga, bu jarayonning ijtimoiy-psixologik ta'sirlarini o'rganish muhim ahamiyat kasb etadi. Talabalar axborotni qanday iste'mol qiladilar, bu ularda qanday ijtimoiy va psixologik natijalarga olib keladi – ushbu savollarni tahlil qilish bizga axborot iste'molining ijtimoiy va psixologik jihatlarini chuqurroq tushunishga yordam beradi. Talabalarda axborot iste'molining ijtimoiy-psixologik jihatlari, asosan, ularning psixologik holati, ijtimoiy o'zaro aloqalari va axborot texnologiyalariga bo'lgan munosabati bilan chambarchas bog'liqdir. Axborot texnologiyalarining rivojlanishi va internet tarmog'ining keng tarqalishi, talabalar orasida ma'lumot olish va uni baham ko'rishning yangi shakllarini yaratdi. Shu bilan birga, bu jarayonlarning ijtimoiy-

psixologik ta'sirlarini chuqurroq tahlil qilish zarur. Quyida bu masalaning ayrim qo'shimcha jihatlari ko'rib chiqiladi:

Axborot iste'molining ijtimoiy-psixologik aspektlarini o'rganishda turli psixologik va ijtimoiy modellar qo'llaniladi. Misol uchun, "**Media Richness Theory**" (Media Boylik Nazariyasi) va "**Uses and Gratifications Theory**" (Foydalanuvchilar va Qoniqishlar Nazariyasi) kabi nazariyalar axborot iste'molining talabalar o'rtasidagi ijtimoiy ta'sirlarni tushunishga yordam beradi. Ushbu nazariyalar shuni ko'rsatadiki, talabalarning axborot iste'mol qilishda motivlari va ehtiyojlari turlicha bo'lib, bu ularning ijtimoiy aloqalarini va psixologik holatini shakllantiradi.

Axborot texnologiyalarining ta'lim jarayonida keng qo'llanilishi talabalar o'rtasida axborot iste'molining yangi shakllarini yuzaga keltirmoqda. Masalan, onlayn kurslar, interaktiv ta'lim materiallari va ijtimoiy tarmoqlar orqali axborot almashish talabalar o'rtasida ta'lim samaradorligini oshirishga yordam beradi. Biroq, bu jarayonning salbiy jihatlari ham mavjud. Tezkor axborot oqimlari va qisqa muddatli diqqatni jamlashning kamayishi talabalar uchun stress va bezovtalikka olib kelishi mumkin.

Axborot iste'moli ijtimoiy tarmoqlar va boshqa onlayn platformalar orqali amalga oshirilishi talabalarning ijtimoiy aloqalarini rivojlantiradi. Ijtimoiy tarmoqlar talabalar uchun yangiliklarni olish, fikr almashish va boshqa talabalar bilan bog'lanish imkoniyatini taqdim etadi. Shu bilan birga, ijtimoiy tarmoqlar orqali noto'g'ri yoki yolg'on axborotlar tarqalishi, "fake news" fenomeni, talabalar o'rtasida ijtimoiy xulq-atvorni salbiy tomondan ta'sir qilishi mumkin.

Talabalar o'rtasida axborot iste'molining psixologik ta'sirlarini o'rganish ham muhimdir. Ma'lumki, axborotning miqdori ortib borishi talabalarda ma'lumotni qabul qilishda qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi. Shuningdek, ijtimoiy tarmoqlarda doimiy faoliyat talabalar uchun psixologik stressni kuchaytirishi, ularning diqqatini jamlash qobiliyatini kamaytirishi mumkin. Shu bilan birga, doimiy onlayn kommunikatsiya talabalar o'rtasida o'zaro ishonchni oshirishi va ijtimoiy aloqalarni kuchaytirishi mumkin.

Axborot iste'molining ijtimoiy xulq-atvor va munosabatlar o'rtasidagi aloqalarni o'rganish, talabalar o'rtasida axborot almashishning ijtimoiy roli va ta'sirini aniqlashga imkon beradi. Axborot almashish, to'g'ri va noto'g'ri axborotlarning ta'siri talabalar o'rtasida kommunikatsiya va xulq-atvorni shakllantiradi. Ijtimoiy tarmoqlarda axborotning tez tarqalishi, talabalarning o'zlarini qanday tutishlari va boshqalar bilan qanday muloqot qilishlarini belgilaydi.

Axborot iste'molining psixologik va fiziologik ta'sirlari talabalar sog'lig'iga ham ta'sir ko'rsatishi mumkin. Uzluksiz axborot oqimiga duchor bo'lgan talabalar stress, o'zini izolyatsiya qilish, uyqu buzilishlari va boshqa salbiy psixologik holatlarni boshdan kechirishlari mumkin. Shu bilan birga, to'g'ri va foydali axborot iste'mol qilish talabalarga ruhiy barqarorlik va yaxshi kayfiyatni saqlashda yordam beradi.

Ushbu masalani o'rganish uchun bir nechta metodologiyalar qo'llaniladi, masalan:

- **Kvantitativ tadqiqotlar:** So'rovlar, anketalar yordamida talabalar o'rtasida axborot iste'molining ko'rsatkichlarini va ijtimoiy-psixologik ta'sirlarni o'lchash.
- **Sifatli tadqiqotlar:** Intervyular, fokus-guruhlar va ochiq savollar orqali talabalar o'rtasida axborot iste'molining turli ijtimoiy va psixologik aspektlarini o'rganish.
- **Eksperimental tadqiqotlar:** Talabalar guruhlariga axborot iste'molining turli shakllarini taklif qilib, ularning psixologik va ijtimoiy javoblarini o'lchash.

Xulosa

Talabalarda axborot iste'molining ijtimoiy-psixologik jihatlari ta'lim jarayonida muhim ahamiyatga ega. Ushbu masalani chuqurroq o'rganish, talabalar o'rtasida axborot iste'molining ijtimoiy va psixologik natijalarini aniqlashga yordam beradi. Axborot iste'moli, ta'lim samaradorligi va talabalar o'rtasidagi ijtimoiy aloqalarni shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Shu bilan birga, axborot iste'molining salbiy ta'sirlarini minimallashtirish uchun yangi metodlar va yondashuvlar ishlab chiqish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Qodirov, A., & Jumaev, S. (2022). Axborot texnologiyalari va ta'lim tizimidagi yangiliklar. Tashkent: Akademnashr.
2. Muminov, R. (2021). Talabalarda axborot iste'molining psixologik ta'siri. *Journal of Educational Psychology*, 12(3), 45-52.
3. Arslonov, K., & Karimov, J. (2020). Ijtimoiy psixologiya va axborot almashish: O'zbekiston talabalari misolida. *Journal of Social Sciences*, 8(5), 112-118.
4. Tojiboyeva G., Shobdurahimova U. O 'QITUVCHI FAOLIYATIDA MULOQOT MADANIYATI, UNI VAHOLASH MEXANIZMI VA PSIXOLOGIYASI //Архив научных исследований. – 2022. – Т. 2. – №. 1.
5. TOJIBOYEVA G. TA'LIMDAGI DESTRUKTIV NIZOLARNI KONSTRUKTIV BOSHQARISH PSIXOLOGIYASI //News of UzMU journal. – 2024. – Т. 1. – №. 1.1. 1. – С. 162-166.
6. Raxmonjonovna T. G. NIZOLARNI YENGIB O 'TISHNING PSIXOLOGIK O 'ZIGA XOSLIGI //TADQIQOTLAR. UZ. – 2024. – Т. 30. – №. 1. – С. 205-210.

7. Таджибаева Г. Р. ПРИЧИНЫ И ПУТИ РАЗРЕШЕНИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ КОНФЛИКТОВ В ВЫСШЕМ УЧЕБНОМ ЗАВЕДЕНИИ //ИННОВАЦИИ В ПЕДАГОГИКЕ И ПСИХОЛОГИИ. – 2021. – Т. 4. – №. 3.
8. Rahmonjonovna T. G., Abdullo o'g'li A. M. МАКТАВ ТА'ЛИМДА NIZOLARNI BOSHQARISHNING KONSTRUKTIV OMILLARI //TADQIQOTLAR. UZ. – 2024. – Т. 49. – №. 2. – С. 193-196.
9. Rahmonjonovna T. G. et al. МАКТАВ PSIXOLOGINING NIZOLI VAZIYATLARDAGI PSIXOPROFILAKTIK FAOLIYATINING IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK OMILLARI //ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ. – 2024. – Т. 57. – №. 1. – С. 22-25.
10. Rahmonjonovna T. G., Ismoiljon o'g'li M. I. TALABALARDA BAXTLI OILAVIY HAYOT HAQIDAGI TASAVVURLAR VA OILA MUSTANKAMLIGI //Лучшие интеллектуальные исследования. – 2024. – Т. 34. – №. 1. – С. 165-169.
11. Tojiboyeva G. SHAXSLARARO NIZOLARNI BARTARAF ETISHNING IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK JIHATLARI //Universal xalqaro ilmiy jurnal. – 2024. – Т. 1. – №. 4. – С. 13-17.
12. Tojiboyeva G. R. Development of the skill of calligraphic writing as a professional competence in a future primary school teacher //Galaxy International Interdisciplinary Research Journal. – 2022. – Т. 10. – №. 12. – С. 830-835.
13. Gulhumorxon T., Muazzam R. МАКТАВГАЧА ТА'ЛИМ МУАССАСАДА АМАЛИЙОТЧИ PSIXOLOG XIZMATI VA FAOLIYATI //Yosh Tadqiqotchi Jurnali. – 2022. – Т. 1. – №. 2. – С. 363-366.
14. Tojiboyeva G. R. et al. BOSHQARUVDA NIZOLI VAZIYATLAR PSIXALOGIYASI //Journal of new century innovations. – 2022. – Т. 16. – №. 1. – С. 118-119.
15. Tojiboyeva G. R. et al. TURLI RAHBARLIK USLUBLARINING PSIXOLOGIK TAVSIFI //Journal of new century innovations. – 2022. – Т. 16. – №. 1. – С. 114-117.
16. Rahmanzhanovna T. G. SOCIO-PSYCHOLOGICAL FEATURES OF CONFLICT SITUATIONS IN THE TEACHING STAFF //World Bulletin of Social Sciences. – 2024. – Т. 31. – С. 30-32.

ISH JARAYONIDAGI HISSIY VA JISMONIY BOSIM ORTIDAGI STRESLARNI PSIXOLOGIK JIXATDAN BARTARAF ETISH USULLARI

*ADPI 1-bosqich magistranti
Tursunaliyeva Durdona To‘lanboy qizi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada ish jarayonida yuzaga keladigan hissiy va jismoniy bosim ortidagi stresslarni tahlil qilish va ularni psixologik jihatdan bartaraf etishning samarali usullari ko'rib chiqiladi. Ishdagi bosim tufayli kelib chiqadigan ruhiy charchoq, motivatsiyaning pasayishi va salomatlikka salbiy ta'sirlar haqida fikr yuritiladi. Shuningdek, stressni boshqarishning muhim usullari, jumladan, nafas olish mashqlari, meditatsiya va vaqtni boshqarish bo'yicha tavsiyalar keltiriladi.

Kalit so'zlar: stress, hissiy bosim, jismoniy bosim, ish joyida stress, psixologik bartaraf etish, nafas olish mashqlari, meditatsiya, vaqtni boshqarish, jismoniy mashqlar, ijtimoiy qo'llab-quvvatlash, ruhiy salomatlik, stressni boshqarish

Annotation: This article discusses the analysis of emotional and physical stress that occurs in the work process and effective ways to eliminate them psychologically. Mental exhaustion, decreased motivation and negative health effects caused by work pressure are discussed. It also provides advice on important stress management techniques, including breathing exercises, meditation, and time management.

Keywords: stress, emotional stress, physical stress, workplace stress, psychological coping, breathing exercises, meditation, time management, exercise, social support, mental health, stress management

Аннотация: В данной статье рассматривается анализ эмоциональных и физических напряжений, возникающих в трудовом процессе, и эффективные способы их устранения психологически. Обсуждаются психическое истощение, снижение мотивации и негативные последствия для здоровья, вызванные напряженной работой. Он также дает советы по важным методам управления стрессом, включая дыхательные упражнения, медитацию и управление временем.

Ключевые слова: стресс, эмоциональный стресс, физический стресс, стресс на рабочем месте, психологическое преодоление трудностей, дыхательные упражнения, медитация, тайм-менеджмент, физические упражнения, социальная поддержка, психическое здоровье, управление стрессом.

Kirish. Stress — inson organizmining haddan tashqari zo‘riqish, salbiy emotsiyalar yoki oddiygina zerikishga bo‘lgan javob reaksiyasidir. Stress chog‘ida inson organizmi yechim izlashga undaydigan adrenalin gormoni ishlab chiqaradi. Kichik miqdordagi stress hamma uchun kerak, chunki bu kishini fikrlashga, muammodan chiqish yo‘lini topishga undaydi, stressiz hayot zerikarli bo‘lar edi. Boshqa tomondan, agar stress juda ko‘p bo‘lsa, tana zaiflashadi, kuchsizlanadi va muammolarni hal qilish qobiliyatini yo‘qotadi. Ushbu muammoga bir qancha ilmiy tadqiqotlar bag‘ishlangan. Stressning paydo bo‘lish mexanizmlari batafsil o‘rganilib chiqilgan va juda murakkabdir: ular bizning gormonal, asab va qon tomir tizimlarimiz bilan bog‘liq. Zamonaviy ish jarayonida hissiy va jismoniy bosim keng tarqalgan hodisadir. Bunday bosimlar ish unumdorligiga salbiy ta‘sir ko‘rsatib, odamlarning salomatligi va hayot sifatiga putur yetkazadi. Ko‘pchilik ishchilarda hissiy charchoq, stress va ruhiy tushkunlik holatlari ko‘zga tashlanadi. Shu sababli, ish joyidagi stressni psixologik jihatdan bartaraf etish masalasi muhim ahamiyat kasb etadi.

Ish jarayonida stress odatda ikki turga bo‘linadi: hissiy va jismoniy bosim. Hissiy bosim ko‘pincha ishchining his-tuyg‘ulari, motivatsiyasi va ruhiy holati bilan bog‘liq. Jismoniy bosim esa uzoq muddatli ish va tana holati, ortiqcha ishlash, uyquning yetishmasligi va boshqa omillar natijasida kelib chiqadi. Bu bosimlarning ikkalasi ham odamlar sog‘lig‘iga salbiy ta‘sir ko‘rsatishi mumkin.

Stressni psixologik jihatdan bartaraf etish uchun bir necha samarali usullar mavjud:

1. “Nafas olish mashqlari” – Nafasni boshqarish orqali odam o‘zini tinchlantirishi va stress darajasini pasaytirishi mumkin.

2. “Meditatsiya” – Ongni tozalash va e‘tiborni jamlash uchun foydali usul. U stressni kamaytirib, hissiy barqarorlikni oshiradi.

3. “Vaqtни boshqarish” – Ish rejimini to‘g‘ri rejalashtirish va vaqtни samarali boshqarish stress darajasini sezilarli darajada kamaytiradi.

4. “Tanaffuslar qilish” – Uzluksiz ishlashdan qochish uchun qisqa tanaffuslar qilish ish unumdorligini oshiradi va charchoqни kamaytiradi.

Xulosa. Ish jarayonidagi stresslar jiddiy muammo hisoblanadi va ularni bartaraf etish uchun samarali psixologik usullardan foydalanish zarur. Maqolada keltirilgan nafas olish mashqlari, meditatsiya va vaqtни boshqarish kabi usullar stressni boshqarishga yordam beradi va odamlarning sog‘lig‘ini yaxshilashga xizmat qiladi. Bu usullarni amalda qo‘llash orqali ishchilar o‘z hayot sifatini yaxshilashi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Lazarus, R.S., & Folkman, S. (1984). *Stress, Appraisal, and Coping*. New York: Springer Publishing Company.
2. Selye, H. (1956). *The Stress of Life*. New York: McGraw-Hill.
3. Cohen, S., & Wills, T.A. (1985). Stress, Social Support, and the Buffering Hypothesis. *Psychological Bulletin*, 98(2), 310-357.
4. McEwen, B.S. (2007). Physiology and Neurobiology of Stress and Adaptation: Central Role of the Brain. *Physiological Reviews*, 87(3), 873-904.
5. Таджибаева Г. Р. ПРИЧИНЫ И ПУТИ РАЗРЕШЕНИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ КОНФЛИКТОВ В ВЫСШЕМ УЧЕБНОМ ЗАВЕДЕНИИ //ИННОВАЦИИ В ПЕДАГОГИКЕ И ПСИХОЛОГИИ. – 2021. – Т. 4. – №. 3.
6. Рахмонjonovna Т. Г., Абдулло о‘g‘li А. М. МАКТАВ ТА’LIMIDA NIZOLARNI BOSHQARISHNING KONSTRUKTIV OMILLARI //TADQIQOTLAR. UZ. – 2024. – Т. 49. – №. 2. – С. 193-196.
7. Рахмонjonovna Т. Г. et al. МАКТАВ PSIXOLOGINING NIZOLI VAZIYATLARDAGI PSIXOPROFILAKTIK FAOLIYATINING IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK OMILLARI //ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ. – 2024. – Т. 57. – №. 1. – С. 22-25.
8. Рахмонjonovna Т. Г., Ismoiljon о‘g‘li М. I. TALABALARDA BAXTLI OILAVIY HAYOT HAQIDAGI TASAVVURLAR VA OILA MUSTANKAMLIGI //Лучшие интеллектуальные исследования. – 2024. – Т. 34. – №. 1. – С. 165-169.
9. Tojiboyeva G. SHAXSLARARO NIZOLARNI BARTARAF ETISHNING IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK JIHATLARI //Universal xalqaro ilmiy jurnal. – 2024. – Т. 1. – №. 4. – С. 13-17.
10. Tojiboyeva G. R. Development of the skill of calligraphic writing as a professional competence in a future primary school teacher //Galaxy International Interdisciplinary Research Journal. – 2022. – Т. 10. – №. 12. – С. 830-835.

DEVELOPING COMMUNICATIVE COMPETENCE: STRATEGIES FOR ENHANCING SPEAKING SKILLS IN ENGLISH LANGUAGE LEARNERS

Egamberganova Kholidabonu Sarvarbek qizi

student of Chirchik State Pedagogical University, Tourism Faculty

E-mail:(exolidabonu@gmail.com).

Scientific advisor: Khazratkulova Ezoza Ismat kizi

Abstract: Speaking is an important role in the world. This is a skill that greatly helps us in our development. Students understand the meanings and pronunciations of words necessary of communication.

Key words: speaking skills, limited vocabulary, speaking strategies, speaking development, effective speech.

Speaking is one of the most essential skills in language learning and communication. It allows individuals to express their thoughts, share ideas, and connect with others. Strong speaking skills are not only vital for personal and professional growth but also play a significant role in building confidence.

Importance of Speaking Skills. Effective speaking skills are crucial in various aspects of life: 1. Academic Success: In educational settings, students often need to give presentations, participate in discussions, or answer questions orally. Strong speaking skills enable them to articulate their ideas clearly and confidently. 2. Career Development: In the workplace, communication is key. Professionals with excellent speaking abilities can convey their messages effectively during meetings, interviews, and presentations. 3. Social Interaction: Speaking well helps individuals build relationships, resolve conflicts, and share experiences in a meaningful way. [1;24]

Challenges in Developing Speaking Skills. Many learners face difficulties in improving their speaking abilities due to: Fear of Making Mistakes: A common barrier is the fear of using incorrect grammar or vocabulary. Lack of Practice: Speaking requires regular practice, but do not get enough opportunities to practice in real-life situations. Limited Vocabulary: Insufficient knowledge of words and expressions can hinder fluent communication. Speaking skills refer to the ability to verbally express ideas, thoughts, and information in a clear, logical, and engaging manner. These skills involve organising your thoughts in a way that makes sense and presenting them in a way that captures the listener's attention. Good speaking skills help you communicate effectively in various situations, whether it's a casual

conversation, a formal presentation, or a business meeting. They are essential for sharing information accurately, persuading others, and building strong relationships. Improving your speaking skills can make you a more effective communicator, which is crucial for success in both personal and professional settings.[2;48]

The 4 Elements of Speaking Skills. Vocabulary: The range and clarity of words used in communication. A broad and precise vocabulary helps convey your message accurately and effectively. Fluency: The smoothness and flow of speech without unnecessary pauses or hesitations. Fluency ensures that your ideas are communicated seamlessly and keeps the listener engaged. Pronunciation: The correct phrasing of words to ensure clarity and understanding. Good pronunciation helps avoid misunderstandings and makes your speech more professional. Grammar: The correct usage of language structure and rules. Proper grammar ensures that your sentences are well-reasoned and your message is clear, enhancing your overall credibility as a speaker.[3;92]

Strategies to Improve Speaking Skills. To overcome these challenges, learners can adopt the following strategies:

1. Practice Regularly: Engage in conversations with native speakers or peers, join speaking clubs, or participate in group discussions.

2. Expand Vocabulary: Learn new words daily and practice using them in sentences. This helps in expressing ideas more effectively.

3. Listen and Imitate: Listening to native speakers through podcasts, movies, or videos can improve pronunciation, intonation, and fluency.

4. Record Yourself: Recording and listening to your own speech can help identify areas for improvement.

5. Focus on Confidence: Even with limited language knowledge, speaking with confidence can leave a positive impression

Communication, particularly through effective speaking skills, plays a crucial role in enabling clear transmission of information and ideas in various contexts. Effective communication ensures that messages are conveyed clearly and precisely. When ideas are communicated clearly, it engages the audience or listener more effectively. They are more likely to pay attention and comprehend the message, leading to better engagement and interaction.

Effective speaking often goes hand in hand with active listening. When individuals develop strong speaking skills, they tend to also improve their ability to listen attentively. This active listening fosters better understanding of others'

perspectives and viewpoints, leading to more meaningful and productive conversations.[4;74]

Improving English speaking skills involves taking time to process conversations, which enhances understanding and response accuracy. Engaging with diverse English media through listening and reading helps expand vocabulary and comprehension. Regular practice in voicing your thoughts and participating in discussions builds confidence.

Vocabulary development is where students understand the meanings and pronunciations of words necessary for communication. When they understand what a word means, they can check what the word or sentence means. This is so important so they can keep up a conversation. If they understand what the other person is saying and they know what vocabulary to say back, they are halfway there to communicating effectively. Strong speaking skills enable individuals to articulate their thoughts and ideas clearly and concisely. This clarity ensures that messages are conveyed accurately, reducing the likelihood of misunderstandings or miscommunication. It allows for the effective transmission of information in various settings, from formal presentations to casual conversations.

The ability to speak confidently and fluently is something which children will develop during their time at school, and something that will help them throughout their life.

Speaking skills are defined as the skills which allow us to communicate effectively. They give us the ability to convey information verbally and in a way that the listener can understand.[5;59]

Conclusion. Speaking skills are one of the most important skills we learn, as they allow us to communicate with others and express our thoughts and feelings. Speaking skills can be separated into formal and informal speaking skills, and we use both types of speaking skills in a variety of contexts throughout life.

Developing strong speaking skills is a continuous process that requires dedication and practice. By addressing challenges and applying effective strategies, individuals can become confident and articulate speakers. Remember, the key to mastering speaking skills lies in consistent practice and the willingness to make mistakes and learn from them.

REFERENCES

1. Brown, H. D. Teaching by Principles: An Interactive Approach to Language Pedagogy. Pearson Education. 2001. 325p

2. Harmer, J. The Practice of English Language Teaching. Longman. 2007. 23-201p

3. Thornbury, S. How to Teach Speaking. Pearson Education. 2005. 32-67p

4. Richards, J. C., & Renandya, W. A. Methodology in Language Teaching: An Anthology of Current Practice. Cambridge University Press. 2002. 377p

5. Ur, P. A Course in English Language Teaching. Cambridge University Press. 2012. 265p

ЗАМОНАВИЙ КОМПЮТЕР ДАСТУРЛАРИ ЁРДАМИДА ФОЙДАЛИ ҚАЗИМА КОНЛАРИНИНГ ЕР ЁРИҚЛАРИГА БОҒЛИҚЛИГИНИ ЎРГАНИШ (ЖАНУБИЙ ЎЗБЕКИСТОН ХУДУДИ МИСОЛИДА)

Қурбонмуродов Шахзод Дилшодович
“Минерал ресурслар институти” ДМ
“Тажриба услубий” маркази “Геофизик
тадқиқотлар” бўлими, кичик илмий ходими
Email: kurbonmurodovshaxzod14.com
Tel: +998 (94) 544-70-06

Аннотация: Табиатда барча тоғ жинсларининг нур синдириш ва қайтариш курсатгичига эга. Ерни масофадан зондлашда тушган ва қайтган нур принципи асосида маълумотлар қабул қилинади. Космик апаратлар ёрдамида олинган космик тасвирларни компютер дастурларида қайта ишлаш орқали қўшимча спектрал каналларга эга булинади. USGS, JPL, Aster спектрал ктубхоналаридан фойдаланиб ер юзасидаги минераллашган худудлардаги тоғ жинсларининг космик суратлаирни қайта ишлаш натижаси ореолларининг намоён булиши ва уларнинг ер ёриғи зоналарига мос жихатлари борлиги келтирилган.

Калит сўзлар: ENVI, Erdas Imagine, Геоматиса ПСИ, Arc Gis, спектр, сигнатура, спектрометр, спектрограф, USGS, JPL, ASTER, niticlin, Оптик физика, аерокосмик сурат, Landsat, Sentinel-2A, минерал, структура.

Спектрометрик тасвирлаш махсус спектрограф ускунаси ёрдамида учувчиаппарат бортида олиб борилади. Бази холларда дала спектрометри (спектрорадиометри) ёрдамида дала ва лаборатория шароитида тоғ жинслари ва минералларнинг спектрал қийматлари ўлчанади. Бу ускуналар олдиндан аниқ бўлган спектрал ёруғлик эталонига (хира шиша, гипсли пластина) нисбатан табиий объектлар спектрал ёруғлиги коэффициентларини ўлчайди. Бу коэффициентлар бўйича спектрал албедро тахминан ҳисобланади. Табиий ҳосилалар спектрал ёруғлиги коэффициентлари тўғрисидаги маълумотлар, яъни уларнинг нурланиши нисбий ёруғлиги тор спектрал диапазонда, шунингдек қайтариш қобилияти геологик мақсадлар учун тасвирланадиган кўпроқ маълумотга эга диапазонларни аниқлаш учун фойдаланилади.

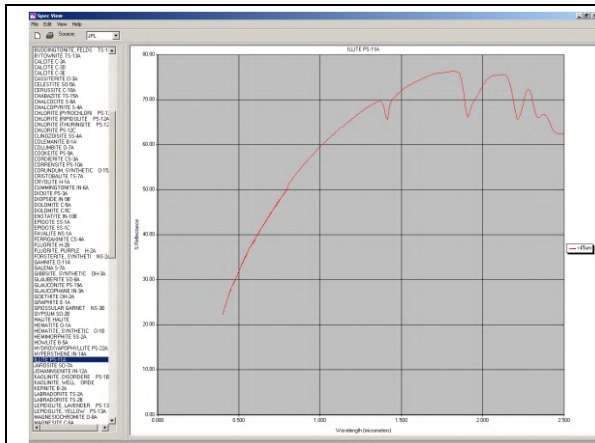
Космик аппаратлар билан олиб бориладиган спектрометрия ишлари одатда ерда самолётлар билан синхрон олиб бориладиган йўлдошли спектрометрик тадқиқотлар билан бирга олиб борилади. Бу тадқиқотларнинг мақсади – атмосфера таъсири ва унинг ўтказиш функциясини ўрганиш. Спектрометрик тасвирлаш турли объектларнинг спектрал хусусияти ва ер юзалаарида жойлашган объектлар тўғрисида маълумотлар базасини тузиш имконини беради, шунингдек спектрнинг тор зоналарини аниқлайди, бошқа объектларни қайд этиш учун оптималдир, шу тарзда бир қанча геологик масалаларни ечиш учун кўпроқ малумотбардордир.

Малумки масофадан туриб автоматик тоғ жинслари ва минералларни масофавий рақамли хариталарини тузишда тоғ жинслари ва минералларнинг электрон спектрал кутубхонасидан фойдаланилади. Бунда хар бир минерал ва тоғ жинсларининг спектр хусусити дала ва лаборатория шароитида ўлчанади ва электрон базага мужассамлаштирилади ва ушбу электрон спектрал база. ENVI ва Erdas Imagine, Геоматиса ПСИ, Arc Gis каби масофадан олинган суратларни махсус қайта ишловчи дастурларга бириктирилади ёки модулига олиб кирилади. Ҳозирда космик технологиялар ривожланган АҚШ ва Япония каби мамлакатлар томонидан USGS, JPL ва ASTER каби электрон спектрал кутубхоналар яратилган. Қуйидаги 1-расмда ҳозирги кунда дунёда мавжуд бўлган минераллар ва тоғ жинсларининг спектрал кутубхонаси Erdas Imagine дастурий таминостидаги базаси келтирилган.

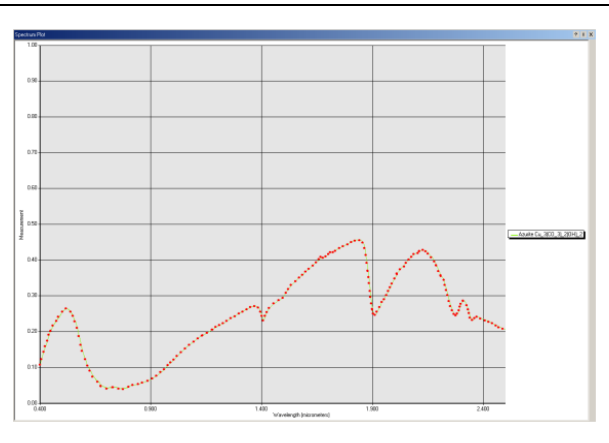
<p><i>1-расм. ERDASIMAGINE дастурий таминостидаги минераллар ва тоғжинсларининг спектрал кутубхонаси</i></p>	<p><i>2-расм. USGS кутубхонасида Азурит минералининг сигнатура эгри чизиги</i></p>

Шундай қилиб ҳар бир тоғ жинси ва минерал учун хусусиятли бўлган спектрал эгри чизиклар табиатда бошқа жинс ёки предметлар эгри чизиғи билан муофиқ келмайди, балки уларнинг маълум бир қисми муофиқ келиши мумкин. Қуйидаги 2, 3, 4 – расмларда Тоғ жинслари ва минералларнинг замонавий *niticlin* кутубхоналарида минералларнинг спектрал *niticlina* (имзо) эгри чизиғи келтирилган¹.

3-расм. JPL кутубхонасида Иллит минералининг нтислина эгри чизиғи

4- расм. ASTER кутубхонасида Азурит минералининг нтислина эгри чизиғи

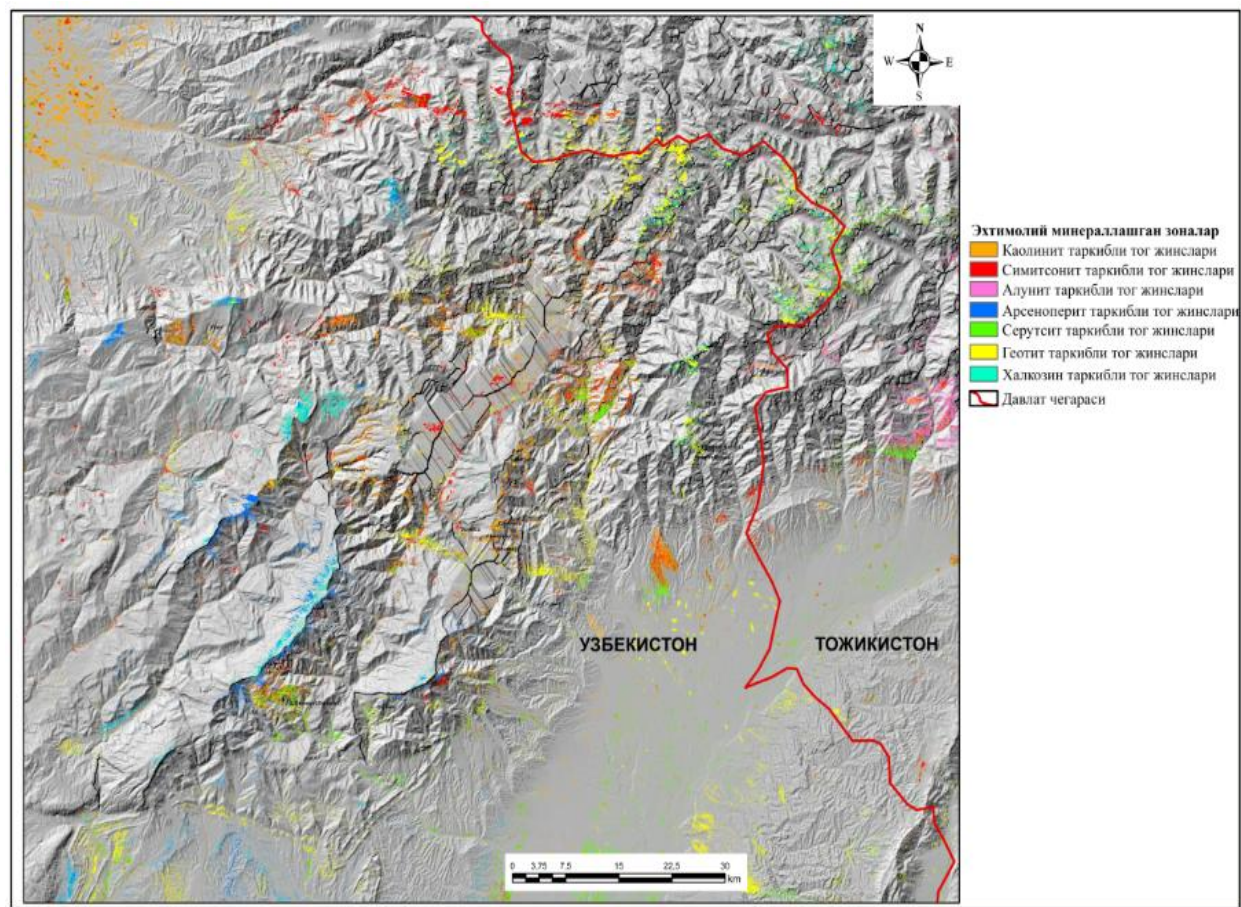
Ушбу ҳар бир тоғ жинси ва минерал учун хусусиятли бўлган спектрал сигнатура эгри чизиклари кўп каналли мултиспектрал аерокосмик суратлардан минералларнинг ореолларини аниқлаш имконини беради.

USGS, ASTER ва JPL каби электрон спектрал кутубхоналарда мавжуд спектрал эгри чизиклар айнан ўша ҳудудлардаги тоғ жинслари ва минераллар учун тузилган бўлиб, табиийки бизнинг ҳудудимиздаги тоғ жинслари ва минералларнинг ҳосил бўлиш даври ва иқлим шароитлари билан бир–бирдан фарқланиши сабабли бизнинг ҳудудимизда масофадан хариталаш ишларида ижобий натижа бермайди. Бу эса ўз навбатида тоғ жинслари ва минералларнинг электрон миллий спектрал кутубхонасини яратиш масаласини олдимизга қўяди. Шу сабабдан ҳозирги кунда Жанубий Ўзбекистон ҳудудида спектрал тасвирлаш ишлари олиб борилмоқда бўлиб ушби ишни Минерал ресурслар институтининг Ерни масофадан зондлаш ва ГИС технологиялари маркази томонидан бажарилмоқда.

¹ Гоипов А.Б. Асадов А.Р. Геологияда масофавий зондлаш: Геология фанлар университети. Тошкент. Lesson Press, 2022

Спектрал кутубхонани яратиш давомида тоғ жинсларининг юза қисми ҳамда синган кисимларидан ўлчов ишлари олиб тоғ жинсларинг niticіна эгри чизигига эга бўламиз. Ушбу спектрал ўлчовларни олиб бориш давомида тадқиқот ишлари олиб борилаётган майдоннинг спектрал кутубхонаси яратилади. Яратилган кутубхона ёрдамида айни шу худудда тарқалган тоғ жинслари таркибидаги минераллашув жараёнларини баҳолашда катта ёрдам беради.

5- расм. Каолинит, симитсионит, алунит, арсенопирит, серусит, геотит, халкозин таркибли минераллашган тоғ жинсларининг космик суратларни қайта ишлаш натижаси ореолларининг намойон булиши.

Кўзатувлар давомида ASTER, Landsat, Sentinel-2A космик суратларини Arc Gis, Erdas Imagine, ENVI ва Lessa BEGA компютер дастурларида қайта ишлаш натижасида маъданлашув зоналарини ажратишга ега булдик.

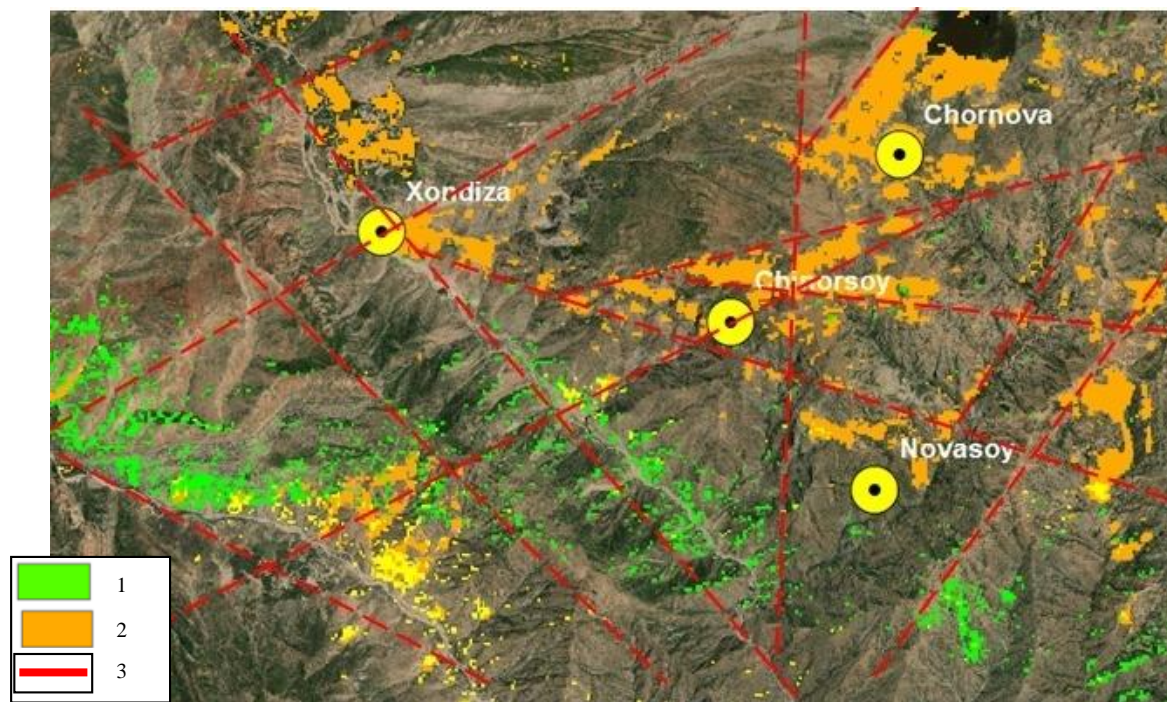
Каолинит, смитсонит, алунит, арсенопирит, церусит, геотит, халкозин таркибли минераллашган тоғ жинсларининг тадқиқот олиб борилаётган худуд буйича тарқалиш ореаллари аниқланди. Ушбу ажратилган минераллашган

худудларда маъданлашув жараёнлари вужудга келган. Олиб борилаётган тадқиқот ишмида космик суратлардан ажратилган минераллашган зоналарнинг маъдан конлари билан мослигини аниқладик.

Компютер дастурлари ёрдамида аниқланган каолинит, симитсионит, алунит, арсенопирит, серуцит, геотит, халкозин таркибли минераллашган тоғ жинсларининг ер ёриклари буйича жойлашувини кузатдик. Ушбу кузатуви ишлари биринчи регионал фондаги ажратилган чизиқли ва ҳалқали структураларга мослиги текширилди ва ишлар деталь масштабдаги ишларга асос ва ёрдамчи булиб хизмат килди.

Спектрал кутубхона буйича ажратилган ореолларнинг ер ёриғи ҳамда геофизик уссулларнинг комплекс кузатувлари натижасида қуйидаги графикка эга бўламиз.

6-расм. Спектрал сигнатура буйича Хондиза кони устидаги алунит, каолинит ва гематит минерал ореолларининг намоён булиши (Жанубий Ўзбекистон). 1) церусит минералининг ореоли 2) каолинит минералининг ореоли 3) ер ёриғи

Ушбу графикада спектрометрик кутубхона ёрдамида ажратилган аномалияларнинг ер ёриғи зоналарига мослик йўналиши борлиги кузатилди. Бундан келиб чиқадики шимоли-шарқий, шимоли-ғарбий, субпараллел, меридионал-субмеридионал, кэнглик-субкэнглик, понасимон структура, ер

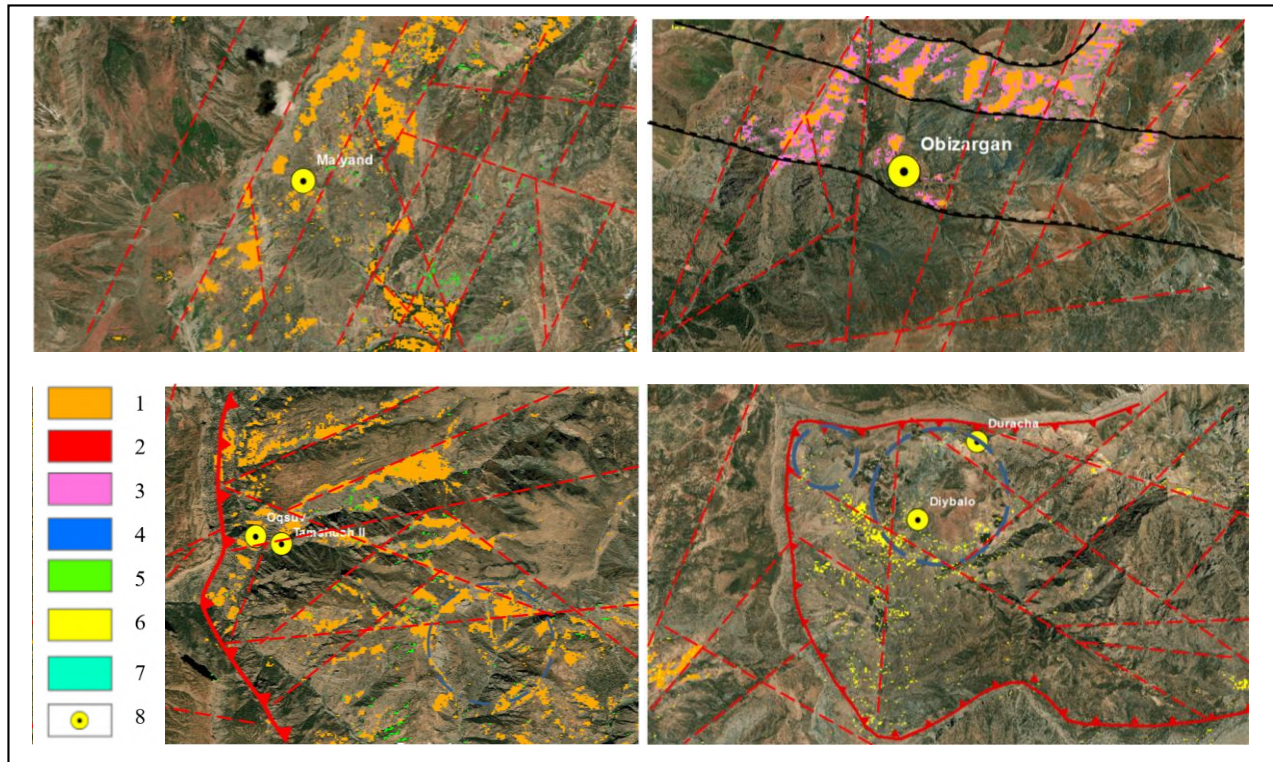
ёриқларининг кесишув тугунлари каби ер ёриғи кисимларида маъданлашув жараёнлари учун таминловчи канал вазифасини бажаришини аниқладик.

Минтақадаги геологик-қидирув ишларини янада кэнгайтириш янги, замонавий услублардан фойдаланган ҳолда унинг баҳолаш салоҳиятини аниқлашга боғлиқ. Геологик баҳолаш муаммосини ҳал қилиш кўп жиҳатларни ўз ичига олади. Ёндашувлардан бири геологик маълумотларни акс эттириш ва тасаввур қилишнинг энг катта воситаси ва уларнинг компьютер таҳлиллари сифатида хариталар шаклида мавжуд бўлган маълумотларнинг бир қисмидир. Мавжуд картографик ахборотлар замонавий компьютер ГАТ-технологиялари ёрдамида янада автоматлаштирилган қайта ишлаш учун электрон форматдаги маълумотлар баъзаси тузилди. Электрон маълумотлар базасига киритилган минтақавий картографик материаллар тўплами турли томондан – фойдали қазилмалар, стратиграфия, тектоника, тектонофизика, структура, магматизм, метаморфизм, прогноз ресурсларининг ҳолати ва б. (маъданли хариталар, геологик, структуравий, геофизик, геокимёвий ва б.) геологияни акс эттирадиган тарзда этиборга олинди.

Қайта ишланган ва кузатилган маълумотлар бирлаштирилиб қуйидаги натижаларга эга буламиз.

Ерни масофадан зондлаш ва геофизик маълумотларни комплекс кўллаш оркали Малянд, Обизарган, Оқсув, Тамшуш II, Дибало, Дуррача ва бошқа конлари устидаги аномал майдонлар ўрганилди ушбу аномал майдонларда ер ёроғи қисимларда ўзгаришлар кузатилди.

Худудда металл ва металл бўлмаган минералларнинг 4 та гуруҳи ажратилган бўлиб, улар 61 та маъдан ҳосил бўлиш турларига киради: рангли металллар - мис, кўрғошин, рух, алюминий; соф - олтин, кумуш, платина гуруҳидаги металллар, олмос; камдан-кам - волфрам, қалай, молибден, симоб, серий, итриум, тантал, ниобий, литий, бериллий, сезий, рубидий; металл бўлмаган хом ашё - барит, селестин, фторит, табиий олтингугурт, тош ва калий тузлари, кўмир, сланец.

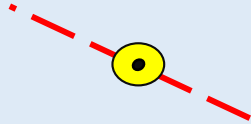
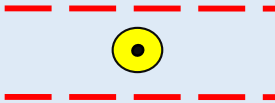

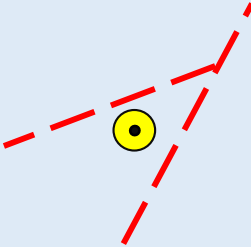
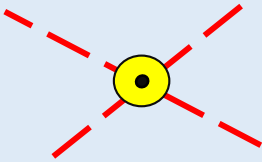
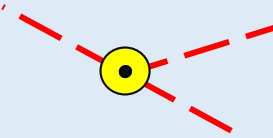

7-расм. Спектрал сигнатура буйича Малянд, Обизарган, Оқсув, Тамишуи II, Дибало, Дуррача конлари устидаги алуниит, каолинит ва гематит минерал ореолларининг намоён булиши Сурхонтов тоғлари (Жанубий Ўзбекистон) 1) каолинит минералининг ореоли 2) смитсонит минералининг ореоли 3) алуниит минералининг ореоли 4) арсенопирит минералининг ореоли 5) церусит минералининг ореоли 6) геотит минералининг ореоли 7) халкозин минералининг ореоли 8) кон

Куйида келтирилган жадвал Жанубий Ўзбекистон худудидаги бир қанча кон ва маъдан намоёндаларининг қандай структуравий позитсияда жойлашуви тузилди.

Ер ёриғининг хусусияти	Структуравий жойлашуви	Кон маъдан намоёндаларига мисол
Шимоли-шарқий		Чинорсой, Обибартариш, Кайрак, Заучак

Шимоли-гарбий		Вуари, Биоб, Шарқий Каракан, Айлангар
Субпараллел		Обизарган, Малянд, Зевар
Меридионал-субмеридионал		Зиноб, Тоғлидара, Дурага I
Кэнглик-субкэнглик		Чорнова, Мизат, Шильби
Понасимон структура		Новасой, Биобсой, Гумагат(Гуматак) Дурача
Ер ёрикларининг кесишув тугунлари		Хондиза, Дийбало, Сарчашма
		Стерма, Оқсув, Ташмуш II, Бешнау, Кулдара

Ушбу тузилган жадвални кейинги ишларга асос қилиб шимоли-шарқий, шимоли-гарбий, субпараллел, меридионал-субмеридионал, кэнглик-

субкэнглик, понасимон структура, ер ёриқларининг кесишув тугунлари каби қисимларни майда микёсда кузатиш ишларини олиб боришда ишлатиш учун тайёрланди.

Хулоса.

Кузатувларнинг асосий мақсади кон ҳосил бўлишининг структуравий тектоник омилларини ажратишга қаратилган бўлиб, бу асосан ер ёриқлари зонасида конлар ҳосил бўлиш белгиларини ўз ичига олади.

Жанубий Ўзбекистон ҳудудидаги мавжуд линеамент структуралари ва ер ёриқларини ўрганиш асосида фойдали қазилмаларга истиқболли майдонларни боғлиқлигини намоён бўлди.

Натижада, Жанубий Ўзбекистон ҳудудидаги Хондиза, Дибало, Сарчашма маъдан конлари ер ёриқларининг кесишув тугунларида, Новасой, Биобсой, Дурача маъдан конлари пландаги понасимон структурада, Обизарган, Малянд, Зевар маъдан конлари субпараллел ер ёриқлари зонасида жойлашганини кузатилди.

Кўзатувлар олиб бориш давомида Жанубий Ўзбекистон ҳудудидаги ер ёриқларининг зоналарида маъданли конлар ҳосил бўлишининг структуравий ва тектоник қидирув омиллари ва белгилари мослиги кўриб чиқилди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Нурходжаев А.К. и др. Методическое руководство по составлению космогеологической картк Республики Узбекистан наоснове цифровкх космоснимков. Ташкент. Из-во Имр. 2017.
2. Нурходжаев А.К. и др. Масофавий геология асослари. Тошкент, Lesson press, 2020.
3. Асадов А.Р. Новейшие достижения обработки цифровых космоснимков с целью выделения перспективных площадей на золотое оруденение на основе ГИС-технологий Султан-Увайского горнорудного района. ТашГТУ, 2020.
4. Гоипов А.Б. Асадов А.Р. Геологияда масофавий зондлаш: Геология фанлар университети. Тошкент. Lesson Press, 2022.

HOW TO MASTER ENGLISH GRAMMAR EFFECTIVELY

*Rahimboyeva Mashhura Qudrat qizi - student of
Chirchik State Pedagogical University,
Tourism Faculty. Email:(rahimbayevamashhura06@gmail.com).
Scientific advisor: **Hazratqulova Ezoza Ismat qizi***

Abstract: Mastering English grammar is a crucial step toward achieving fluency and effective communication in the language. This article explores practical strategies for mastering English grammar, focusing on building a strong foundation, consistent practice, and utilizing resources effectively. It emphasizes the importance of reading widely, practicing writing and speaking, and learning grammar in context rather than merely memorizing rules. The article also highlights the role of feedback and persistence in overcoming common challenges. By adopting these approaches, learners can enhance their grammatical accuracy, confidence, and overall proficiency in English.

Keywords: Mastering English grammar, effective methods, grammar rules, practice speaking English, memorizing rules

Mastering English grammar can seem challenging, but with the right strategies and consistent effort, it becomes an achievable goal. English grammar serves as the foundation for clear and accurate communication, making it an essential skill for learners. Here are some practical and effective methods to improve your grammar skills.

Understand the Basics: Before diving into advanced grammar, ensure you have a solid grasp of the basics. Start with understanding parts of speech (nouns, verbs, adjectives, etc.), sentence structure, and tenses. Having a strong foundation will make complex grammar rules to comprehend.[1;34]

Practice Regularly: Consistent practice is key to mastering grammar. Write sentences, paragraphs, or essays, paying attention to grammar usage. Solve exercises from grammar books or online resources to reinforce your knowledge. Regular practice helps you internalize rules and apply them naturally.

Read Widely and Actively: Reading books, articles, and essays written in English exposes you to correct grammar in context. Pay attention to sentence construction, punctuation, and how different grammar rules are applied. Active reading, where you consciously analyze the text, can significantly enhance your understanding.[4;92]

Use Grammar Resources: Leverage grammar guides, online courses, and apps designed for grammar improvement. Websites like

Grammarly, Cambridge English, and Purdue OWL offer excellent tools and resources. Interactive apps like Duolingo or Quizlet can make learning grammar fun and engaging. Focus on Common Mistakes: Identify areas where you struggle and concentrate on improving them. For example, many learners find subject-verb agreement, prepositions, or verb tenses challenging. Addressing common mistakes helps build confidence and accuracy.[2;57] Practice Speaking and Writing: Grammar isn't just about rules—it's about effective communication. Practice speaking English with friends, language partners, or in language exchange programs. Write essays, emails, or journal entries to apply grammar in real-life contexts. Get Feedback: Seek feedback on your writing and speaking from teachers, peers, or native speakers. Constructive criticism can help you identify errors and improve. Tools like Grammarly also provide automated suggestions for grammar improvement. Learn Through Context: Instead of memorizing rules, learn grammar in context. For instance, study how specific tenses are used in storytelling or how conditionals are applied in hypothetical scenarios. This approach helps you understand practical usage rather than abstract rules.[3;79] Be Patient and Persistent: Mastering grammar is a gradual process that requires patience. Celebrate small milestones and stay persistent. Even native speakers make grammatical mistakes, so don't be discouraged by errors. Set Clear Goals: Define specific, measurable objectives, such as improving vocabulary, mastering grammar, or achieving fluency in speaking. Setting deadlines for these goals helps maintain focus and motivation.[5;27] Incorporate All Language Skills: To master English, practice the four core skills: Reading: Engage with books, articles, and online content. Start with beginner-level material and gradually progress to advanced texts. Writing: Keep a journal, write essays, or participate in online discussions. Use tools like Grammarly for feedback. Listening: Watch movies, listen to podcasts, and tune in to English songs. Active listening enhances comprehension and pronunciation. Speaking: Practice with language partners or apps like iTalki and HelloTalk. Participate in public speaking or group discussions. Immerse Yourself in English: Create an immersive environment by switching your phone and apps to English, thinking in English, and surrounding yourself with English-speaking media. Consider language exchange programs or traveling to English-speaking countries if possible. Leverage Technology: All-powered tools like ChatGPT can simulate real-time conversations or answer language-related questions. Speech recognition software helps improve pronunciation and fluency. Adopt Active Learning Techniques: Instead of passive learning, engage actively by summarizing articles, asking questions, and teaching

others what you learn. Use flashcards or spaced repetition apps like Anki for vocabulary retention. Monitor Progress: Regularly assess your progress using proficiency tests such as IELTS, TOEFL, or free online quizzes. Keep a record of improvements to stay motivated. Cultural Context: Learn cultural nuances, idioms, and colloquial phrases to understand English as it's used in real life.

Conclusion: Mastering English grammar effectively involves a combination of learning, practice, and real-world application. By understanding the basics, using resources, and staying consistent, you can achieve fluency and accuracy. Remember, grammar is not just about rules—it's about expressing yourself clearly and confidently in English.

References:

1. "English Grammar in Use" Raymond Murphy. (Cambridge University Press 2019). 250p
2. "How to Teach English" Harmer Jeremy (Pearson Education Limited 2007). 268p
3. "The Only Grammar Book You'll Ever Need" Susan Thurman (Adams Media 2003) 348p
4. "The Short Stories in English for Beginners" Olly Richards (Mobious 2018). 120p
5. "Word Power Made Easy" Lewis Norman (Anchor books 2014). 325p

O‘SMIRLIK DAVRIDA TORTINCHOQLIK SHAXS-XUSUSIYATLARINI BARTARAF ETISH YO‘LLARI

*Andijon davlat universiteti,
Umumiy psixologiya kafedrası professori
Tojiboyeva Gulxumorxon Raxmonjonovna
Andijon davlat universiteti
Psixologiya yo`nalishi 1-bosqich magistranti
Aslanboyeva Gulsanam Baxromjon qizi*

Annotatsiya

Ushbu maqola o‘smirlik davridagi tortinchoqlikni shaxs xususiyatlari nuqtayi nazaridan tahlil qiladi. Tortinchoqlikning sabablarini aniqlash va ularni bartaraf etish yo‘llari taklif etiladi. Maqola, asosan, o‘smirlar bilan ishlaydigan pedagoglar, psixologlar hamda ota-onalar uchun mo‘ljallangan.

Kalit so‘zlar: o‘smirlik, tortinchoqlik, shaxs-xususiyatlari, ijtimoiy moslashuv, psixologik yordam, o‘zini anglash.

Annotation

This article analyzes shyness in adolescence from the perspective of personal characteristics. It identifies the causes of shyness and proposes ways to overcome it. The article is primarily intended for educators, psychologists, and parents working with adolescents.

Keywords: adolescence, shyness, personal characteristics, social adaptation, psychological support, self-awareness.

Аннотация

В данной статье анализируется застенчивость в подростковом возрасте с точки зрения личностных характеристик. Выявлены причины застенчивости и предложены пути их преодоления. Статья предназначена в первую очередь для педагогов, психологов и родителей, работающих с подростками.

Ключевые слова: подростковый возраст, застенчивость, личностные характеристики, социальная адаптация, психологическая поддержка, самосознание.

Kirish

O‘smirlik – shaxsning eng muhim rivojlanish bosqichlaridan biri bo‘lib, bu davrda inson ijtimoiy, psixologik va emotsional jihatdan shakllanadi. Bu davrda yuzaga keladigan qiyinchiliklardan biri tortinchoqlikdir. Tortinchoqlik ijtimoiy

aloqalarni rivojlantirishga xalaqit beradi va shaxsning o'zini to'liq namoyon etishiga to'sqinlik qiladi. Ushbu maqolada tortinchoqlikning sabablari, ta'siri va uni yengib o'tish usullari yoritib beriladi.

O'smirlar orasida tortinchoqlikning paydo bo'lishiga turli omillar sabab bo'ladi. Bularni quyidagicha tasniflash mumkin:

Oilaviy muhit: O'smirning oilasidagi munosabatlar uning o'ziga bo'lgan ishonchini shakllantiradi. Haddan tashqari tanqid yoki mehrning yetishmasligi tortinchoqlikka olib kelishi mumkin.

Ijtimoiy ta'sirlar: Maktabdagi bosim, do'stlar orasidagi noto'g'ri munosabatlar ham tortinchoqlikni kuchaytirishi mumkin.

Psixologik omillar: O'zini past baholash, muvaffaqiyatsizlikdan qo'rqish yoki tashqi ko'rinishi haqida xavotir tortinchoqlikka sabab bo'luvchi psixologik omillardandir.

Tortinchoqlik shaxsning hayotining turli jabhalariga salbiy ta'sir ko'rsatadi:

• **Ijtimoiy munosabatlar:** Tortinchoq o'smirlar do'stlar orttirishda qiyinchilikka duch keladilar, bu esa ijtimoiy ajralishga olib kelishi mumkin.

• **Ta'lim:** Tortinchoqlik o'smirlarning ta'limdagi faolligini pasaytiradi, chunki ular o'z fikrlarini ochiq aytishdan qochadilar.

• **O'zini anglash:** Tortinchoqlik shaxsning o'z imkoniyatlarini to'liq anglashiga to'sqinlik qiladi.

Tortinchoqlikni yengish uchun quyidagi usullar qo'llanilishi mumkin:

Oila va ota-onalar yondashuvi:

- O'smirga mehr va e'tibor ko'rsatish.
- Muvaffaqiyatlar uchun rag'batlantirish va tanqiddan qochish.

Maktab va pedagoglarning roli:

- Guruhli mashg'ulotlar tashkil etish.
- Tortinchoq o'quvchilarni rag'batlantirish orqali ularni ijtimoiy faoliyatga jalb qilish.

Psixologik treninglar:

- O'smirlarni o'zini anglashga o'rgatish.
- Stressni boshqarish va o'zini qadrlashni oshirishga qaratilgan mashg'ulotlar o'tkazish.

Ijtimoiy moslashuvni rivojlantirish:

- Teatr, sport yoki san'at to'garaklariga jalb etish.
- Jamoaviy faoliyatlarda ishtirok etishga undash.

Tortinchoqlikning nazariy asoslari quyidagi yondashuvlar bilan tushuntiriladi:

Erik Eriksonning Psixososial rivojlanish nazariyasi: Eriksonning nazariyasiga ko'ra, o'smirlik davri "shaxsiy identifikatsiya va rol chalkashuvi" bosqichiga to'g'ri keladi. Agar bu bosqichda o'smirlar o'z qadr-qimmatlarini tushunmasalar, bu tortinchoqlikka olib kelishi mumkin.

Albert Bandura tomonidan taklif qilingan Ijtimoiy o'rganish nazariyasi: Bandura nazariyasiga ko'ra, tortinchoqlik ko'pincha atrofdagi odamlarning xatti-harakatlarini kuzatish va o'rganish natijasida shakllanadi. Agar o'smirlar oila yoki jamiyatda tortinchoq bo'lgan kishilarni ko'rsalar, bu ularning xulq-atvoriga ta'sir qilishi mumkin.

Kognitiv yondashuv: Aaron Bekning kognitiv nazariyasiga ko'ra, tortinchoqlik odamning salbiy fikrlari va noto'g'ri e'tiqodlari natijasida kelib chiqadi. Bu yondashuv tortinchoqlikni davolashda kognitiv xulq-atvor terapiyasidan foydalanishni taklif qiladi.

Bowlbi tomonidan ishlab chiqilgan bog'lanish nazariyasi: Bowlbi nazariyasiga ko'ra, bolalik davridagi xavfsiz bog'lanish shakllari o'smirlikda ijtimoiy munosabatlarning mustahkam bo'lishiga yordam beradi. Agar bog'lanish xavfsiz bo'lmasa, tortinchoqlik paydo bo'lishi mumkin.

- Har kuni kichik maqsadlar qo'yish va ularni bajarish orqali o'ziga bo'lgan ishonchni oshirish.
- Tortinchoq o'smirlarga ularga yaqin odamlar tomonidan qo'llab-quvvatlash muhimdir.
- Yangi sharoitlarga moslashish uchun vaqt berish va sabr qilish lozim.

Xulosa

O'smirlik davridagi tortinchoqlikni bartaraf etish ijtimoiy, pedagogik va psixologik yondashuvlarni talab etadi. Ushbu yondashuvlar orqali o'smirlar o'ziga bo'lgan ishonchini tiklaydi va jamiyatda faol shaxsga aylanishi mumkin. Shu bois, o'smirlar bilan ishlashda ularga ko'proq e'tibor qaratish va samarali usullarni qo'llash zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Vygotskiy, L. S. (1978). *Psixologik rivojlanish nazariyalari*.
2. Erikson, E. (1968). *Shaxs rivojlanishining psixososial bosqichlari*.
3. Bandura, A. (1977). *Ijtimoiy o'rganish nazariyasi*.
4. Tojiboyeva G. SHAXSLARARO NIZOLARNI BARTARAF ETISHNING IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK JIHATLARI //Universal xalqaro ilmiy jurnal. – 2024. – T. 1. – №. 4. – C. 13-17.

5. Tojiboyeva G. R. Development of the skill of calligraphic writing as a professional competence in a future primary school teacher //Galaxy International Interdisciplinary Research Journal. – 2022. – Т. 10. – №. 12. – С. 830-835.
6. Gulhumorxon T., Muazzam R. MAKTABGACHA TA'LIM MUASSASADA AMALIYOTCHI PSIXOLOG XIZMATI VA FAOLIYATI //Yosh Tadqiqotchi Jurnal. – 2022. – Т. 1. – №. 2. – С. 363-366.
7. Tojiboyeva G. R. et al. BOSHQARUVDA NIZOLI VAZIYATLAR PSIXALOGIYASI //Journal of new century innovations. – 2022. – Т. 16. – №. 1. – С. 118-119.
8. Tojiboyeva G. R. et al. TURLI RAHBARLIK USLUBLARINING PSIXOLOGIK TAVSIFI //Journal of new century innovations. – 2022. – Т. 16. – №. 1. – С. 114-117.
9. Rahmanzhanovna T. G. SOCIO-PSYCHOLOGICAL FEATURES OF CONFLICT SITUATIONS IN THE TEACHING STAFF //World Bulletin of Social Sciences. – 2024. – Т. 31. – С. 30-32.

A STUDY OF LANGUAGE TRANSFER IN THE PROCESS OF SECOND LANGUAGE ACQUISITION

Khalmakhanova Asida Janbolatovna

Student of Chirchik state pedagogical university,

E-mail: xolmaxanovaasida@gmail.com

+998998874807

Scientific supervisor: Khazratkulova E'zoza

Chirchik state pedagogical university,

Turism faculty, teacher

Abstract. Language transfer is one of the crucial factors in second language acquisition. Based on the language transfer theories the article analyses the language factors which affect language transfer in the process of second language acquisition from the perspective of phonetics, pragmatics and syntax in the method of comparative analyses, which can help teachers stimulate their language teaching.

Key words. Second Language Acquisition; Language Transfer; Mother Language; Target Language.

Introduction. The term “transfer” refers to the process of automatic, uncontrolled and subconscious use of past learned behavior the attempt to produce new response. On average, transfer refers to the effect that mother language of ancient language knowledge has on target language or on the novel language knowledge. This effect can be positive or negative, so the transfer can be classified as positive transfer or negative transfer. This positive or negative effect might occur in the process of second language learning so as to have the idea of language transfer. Language transfer is a phenomenon in the circumstance of second language learning, learners of the mother tongue knowledge, like pronunciation, semantics, structure and other rules of the new language science of the phenomenon of learning. Language transfer refers to inter – language transfer, that is, the transfer between a number of languages, such as the mother tongue and the aim language, but also refers to intro – language change, like the transfer between vocabulary, structure and the skills of writing and reading. Positive transfer is the process of in which mother language has a positive impact on English learning. That the influence of the language rules of mother tongue is incompatible on goal language is negative transfer. Language transfer could be used to explain the interact among factors in the

circumstance of second language in learning and impact the acquisition and usage of language, and help learners to learn the correct language learning strategies.

The theories of language transfer. Language transfer is a vital topic in second language acquisition research. In the 1950s, Robert Lado proposed the comparative analysis hypothesis in his linguistic book *Cross-Cultural Language*. This hypothesis is based on behaviorism and structuralism linguistics, which concluded that the negative direction of the mother tongue in second language learning is often greater than the positive effect. The greater the difference between the mother tongue and the target language, the greater the difficulty in learning, and vice versa. Learners can easily grasp those language points in the target language which are close to or similar to the mother tongue.[3] Ellis (1999) also argued that the difficulty of second language acquisition depends on the difference between the mother tongue and the target language. Greater differences lead to more obstacles and errors during learning. However, in practice, this learning disability will vary due to differences in individual cognitive levels. For example, when the mother tongue and target language share similar language rules, learners might become confused.[1] In the 1960s, Chomsky proposed the Universal Grammar theory, suggesting that the human brain has inherent universal grammar, specifically divided into core grammar (common to all languages) and surrounding grammar (specific to different languages). The creative construction theory posits that the second language learning process is influenced by universal grammar, with learners from different mother tongues following the same process and order of second language acquisition. The deep sharing ability hypothesis posits that mother tongue transfer exists not only at the surface level but also in psychological cognitive processes. Mother tongue and target language are interdependent at a deeper level, where developing one language skill can promote the learning of another. The positive effect of the mother tongue on the target language is far more significant than the negative impact.

Factors of language transfer. Language Factors: English and Chinese belong to different language families. English is part of the Indo-European Germanic language system, whereas Chinese belongs to the Sino-Tibetan language system. The differences in phonetics, vocabulary, and syntax result in more negative than positive transfer for Chinese learners of English. English is an intonation language, where meaning is determined through voice and intonation, while Chinese is a tonal language with meaning determined through its four tones. These differences often lead Chinese learners to use a monotone when reading English, influenced by the negative impact of their mother tongue. Teachers should emphasize tone practice

and guide students in pronunciation. English phonemes and Chinese phonemes differ significantly. For instance, English contains voiced and voiceless phonemes absent in Chinese. For example, /θ/ and /ð/ are challenging for Chinese learners to pronounce correctly. Age also plays a critical role in language acquisition, as younger learners are more adaptable to new phonemes. Additionally, cultural and semantic differences between English and Chinese also contribute to transfer challenges. Words like "red," "green," and "dragon" carry different connotations in English and Chinese, which can confuse learners. Teachers should focus on teaching cultural context and meaning differences to bridge these gaps. In syntax, while both English and Chinese follow an SVO word order in declarative sentences, other elements like modifiers and question formation differ significantly, leading to negative transfer. Examples include errors such as "You are going to the school?" instead of "Are you going to the school?"

Inspiration for positive transfer of mother tongue in teaching. Teachers can address both positive and negative transfer in teaching. Conducting comparative analyses between the mother tongue and the target language can help identify key difficulties and areas of focus. Highlighting cultural and structural differences between languages can also aid in comprehension. The appropriate use of the mother tongue in teaching, especially for explaining abstract concepts, can enhance understanding. However, overusing the mother tongue might reduce exposure to the target language, hindering proficiency development.

Conclusion. The changing of the mother tongue to the goal language is inevitable in second language acquisition, with both pros and cons effects. Scientists should realize and recognize negative transfer phenomena to mitigate their impact and inspire positive transfer. This approach will retain learners in acquiring better habits and improving their language skills successfully.

References

1. Ellis, R. The Study of Second Language Acquisition [M]. Shanghai Foreign Language Education Press, 1999.
2. Fearch, C. & Kasper, G. Perspectives on Language Transfer. Applied Linguistics, 1987, pages (8).
3. Lado, R. Linguistics Across Culture Applied Linguistics for Language Teachers. Ann Arbor, Michigan University of Michigan, 1975.
4. Odlin, T. Language Transfer [M]. Cambridge: Cambridge University Press, 1989.
5. Sharwood Smith and Kallerman. Cross - linguistics Influence in Second Language Acquisition[M]. Oxford: Pergamon, 1986.

THE ROLE OF WORKING MEMORY IN LANGUAGE LEARNING

Egamberganova Gulhayo Jasurbek qizi

Student of CSPU

Department English language and theory

Email: Egamberganovagulhayo624@Gmail.Com

Scientific advisor: Khazratqulova Ezoza Ismat qizi

Abstract: Overall, working memory is much more useful not only to our understanding but also it improves new skills and structures to learn other new languages. Additionally, working memory helps keep information for a long time.

Key words: working memory, linguistic information, listening activities, reading structures, bilingual and multilingual learners.

Working memory is a cognitive system that temporarily holds and manipulates information. It plays a vital role in language learning, affecting how learners acquire, understand, and use a new language. This essay explores the significance of working memory in various aspects of language learning.

In language acquisition, working memory is essential for processing new linguistic information. It enables learners to hold onto new vocabulary, grammatical structures, and sentence patterns while integrating them with existing knowledge. This temporary storage capacity is crucial for understanding and producing language effectively. During listening activities, learners must retain information from spoken language while deciphering its meaning. Working memory facilitates this by allowing learners to keep track of multiple elements, such as context and speaker intent. A robust working memory capacity correlates with better comprehension skills, enabling learners to grasp complex sentences and nuanced meanings.

Reading requires the integration of new information with prior knowledge, a process heavily reliant on working memory. As learners read, they must maintain the context of the narrative or argument, connecting various parts of the text. Those with stronger working memory capabilities tend to perform better in reading comprehension tasks, as they can effectively manage and synthesize information. Effective communication, whether spoken or written, demands significant working memory resources. When producing language, learners must

plan their responses, organize their thoughts, and ensure grammatical accuracy. Working memory allows for the simultaneous management of syntax, vocabulary, and coherence, which is essential for fluent expression.

For bilingual and multilingual learners, working memory aids in language switching and managing potential interference between languages. This cognitive flexibility is crucial for effective communication in diverse linguistic contexts, allowing learners to navigate multiple language systems seamlessly.

Working memory influences the application of various language learning strategies. Techniques such as rehearsal, chunking, and visualization benefit from a well-functioning working memory. Learners with higher working memory capacity often employ these strategies more effectively, leading to improved language acquisition outcomes.

There are notable individual differences in working memory capacity, which can impact language learning success. Research indicates that learners with better working memory tend to excel in language tasks, highlighting the importance of this cognitive skill in educational settings.

In conclusion, working memory plays a crucial role in language learning by facilitating information processing, comprehension, production, and the application of effective learning strategies. Understanding its significance can help educators design more effective language instruction methods, catering to the diverse needs of learners. As such, fostering working memory skills may enhance overall language learning experiences and outcomes.

Reference:

1. Baddeley, A. D. (2003). "Working memory: Looking back and looking forward." *Nature Reviews Neuroscience*, 4(10), 829-839.
2. Gathercole, S. E., & Baddeley, A. D. (1993). *Working Memory and Language*. Psychology Press.
3. Miyake, A., & Friedman, N. P. (2012). "Unity and diversity of executive functions: A latent variable approach." In *Handbook of Psychology* (pp. 397-423). Wiley.
4. Swanson, H. L., & Zheng, X. (2013). "The role of working memory in the language learning of children with and without learning disabilities." *Learning and Individual Differences*, 23, 61-68.
5. Robinson, P. (2001). "Task complexity, cognitive load, and the role of working

memory in second language acquisition." *Instructed Second Language Acquisition*, 5(4), 381-391.

6. Tharp, R. G., & Gallimore, R. (1988). "Understanding the role of working memory in language learning." *Educational Psychologist*, 23(3), 297-309.
7. VanPatten, B. (2004). "Processing instruction: Theory, research, and commentary." *Language Learning*, 54(2), 327-364.
8. Papagno, C., & Vallar, G. (2004). "The role of phonological and semantic codes in working memory." *Journal of Memory and Language*, 51(1), 66-83.
9. Sparks, R. L., & Ganschow, L. (2001). "The role of working memory in the second language learning of high school students." *Learning and Individual Differences*, 13(1), 43-64.
10. Baddeley, A. D., & Hitch, G. J. (1974). "Working memory." In *Psychology of Learning and Motivation* (pp. 47-89). Academic Press. These references will help you explore the role of working memory in language learning in depth.

JAVOBGARLIKDAN VA JAZODAN OZOD QILISH TUSHUNCHASI TURLARI VA BELGILARI

Ijtimoiy gumanitar fanlar kafedrasida o'qituvchisi
Ikromov Hayrullo Orifjonovich

Abdullayev Muhammadali Tavakkal o'g'li
ADPI Milliy g'o'ya va ma'naviyat asoslari huquq
ta'lim yo'nalishi 3 – bosqich talabasi

Annotatsiya: E'tiboringizga havola etilayotgan ushbu maqolada javobgarlik va jazodan ozod qilish hamda javobgarlik va jazodan ozod qilish masalalari, hamda ijtimoiy xavfi katta bo'lmagan jinoyatlar, uncha og'ir bo'lmagan jinoyatlar, og'ir jinoyatlar va o'ta og'ir jinoyatlar joriy etish haqida ma'lumotlarga ega bo'lasiz.

Аннотация: В этой статье, обращенной к вашему вниманию, вы найдете информацию о вопросах освобождения от ответственности и наказания, а также о введении уголовной ответственности за преступления, не являющиеся общественно опасными, менее тяжкие преступления, тяжкие преступления и особо тяжкие преступления.

Annotation: in this article, you will receive information about the issues of liability and punishment and exemption from liability and punishment, as well as the introduction of crimes of greater social risk, less serious crimes, serious crimes and extremely serious crimes.

Kalit so'zlar: javobgarlikdan ozod qilish, jazodan shartli ozod qilish.

Ключевые слова: освобождение от ответственности, условное освобождение от наказания.

Keywords: release from liability, parole from punishment.

Jinoyat sodir etgan shaxsni javobgarlikdan ozod qilish jinoyatlarning umumiy va maxsus oldini olishda muhim ahamiyat kasb etadi. Qonun chiqaruvchi ayrim holatlarda jinoyat sodir etgan shaxslarga jazo qo'llamasdan ham uning hulqini tuzatish mumkin yoki qonunda nazarda tutilgan shartlar mavjudligida ularga jazo qo'llamaslikni hamda javobgarlikdan ozod qilish qoidalarini belgilaydi. Jinoyat uchun javobgarlikdan ozod qilish qilmishning jinoiyiligini istisno qiladigan holatlardan o'zining yuridik mohiyati va huquqiy oqibatiga ko'ra farqlanadi. Jumladan, qilmishning jinoiyiligini istisno qiladigan holatlar jinoyatning ayrim belgilari mavjud emasligida, qilmish yoki oqibatning jinoiy-huquqiy ahamiyat kasb

etmasligida, shuningdek, sodir etilgan qilmishning ijtimoiy foydaliligida ifodalansa, jinoyat uchun javobgarlikdan ozod qilish jinoyat sodir etishda aybi isbotlangan shaxslarga qo'llaniladigan huquqiy choradir. Shaxsni qilmishi uchun jinoiy javobgarlikdan ozod qilish masalasi ikki omil mavjud bo'lganida yuzaga keladi: birinchidan, shaxs jinoyat belgilarini ifodalagan qilmishni sodir etganida, shuningdek, uni jinoiy javobgarlikka tortish uchun barcha asoslar mavjud bo'lganida; ikkinchidan, mazkur shaxsni jinoiy javobgarlikdan ozod qilish uchun barcha qonuniy asos va shart-sharoitlar mavjud bo'lganda. O'zbekiston Respublikasining jinoyat qonuniga ko'ra, javobgarlikdan ozod qilish shaxs jinoyat sodir etganida uni jinoiy javobgarlikka tortishga barcha asoslar mavjud bo'lgan, biroq jinoiy javobgarlikka tortish muddatining o'tib ketganligi munosabati bilan, qilmish yoki shaxs ijtimoiy xavfliligini yo'qotganligi munosabati bilan aybdor o'z qilmishiga amalda pushaymon bo'lganligi munosabati bilan yarashganligi munosabati bilan, kasallik tufayli, amnistiya akti asosida shaxsni jinoiy javobgarlikka tortish mumkin bo'lmaganida yoxud sodir etilgan qilmishning va aybdor shaxsning ijtimoiy xavfliligi xususiyatini inobatga olib, shaxsni jinoiy javobgarlikka tortmasdan tarbiyalash mumkin bo'lgan holatlar mavjudligini taqozo etadi. Jinoiy javobgarlikdan ozod qilish, o'z mazmuniga ko'ra, jinoyat sodir etgan shaxsni huquqiy oqibatlardan ozod qilishdir. Bunda shaxs jinoyat sodir etishda aybli deb topiladi, lekin unga jazo yoki boshqa turdagimajburlov choralari qo'llanilmaydi. Shuningdek, javobgarlikdan ozod qilingan shaxs sudlanmagan hisoblanadi. Agar jinoyat sodir etilgan kundan boshlab quyidagi muddatlar:

- 1) Ijtimoiy xavfi katta bo'lmagan jinoyat sodir etilgan kundan boshlab — ikki yil;
- 2) Uncha og'ir bo'lmagan jinoyat sodir etilgan kundan boshlab — to'rt yil;
- 3) Og'ir jinoyat sodir etilgan kundan boshlab — sakkiz yil;
- 4) O'ta og'ir jinoyat sodir etilgan kundan boshlab — o'n to'rt yil o'tgan bo'lsa, shaxs javobgarlikdan ozod qilinadi.

Javobgarlikka tortish muddati jinoyat sodir etilgan kundan boshlab hukm qonuniy kuchga kirgan kungacha hisoblanadi. Agar jinoyat sodir etgan va jinoiy javobgarlikka tortilgan shaxs tergov yoki suddan yashirinsa, muddatning o'tishi to'xtatiladi. Aybdor ushlangan yoki aybini bo'yniga olib arz qilgan kundan boshlab muddatning o'tishi qaytadan tiklanadi.

Agar og'ir yoki o'ta og'ir jinoyat sodir etgan shaxs ushbu moddada nazarda tutilgan muddatlar o'tmasdan qasddan yangi jinoyat sodir etsa, muddatning o'tishi uziladi. Bunday holda javobgarlikka tortish muddatlari yangi jinoyat sodir etilgan

kundan boshlab hisoblanadi. Qolgan hollarda, agar shaxs javobgarlikka tortish muddatlari o'tmasdan yangi jinoyat sodir etsa, bu muddatlar har bir jinoyat uchun alohida hisoblanadi. Agar ijtimoiy xavfi katta bo'lmagan yoki uncha og'ir bo'lmagan jinoyat sodir etilgan kundan boshlab o'n yil, og'ir yoki o'ta og'ir jinoyat sodir etilgan kundan boshlab yigirma besh yil o'tgan bo'lsa, shaxs javobgarlikka tortilishi mumkin emas. Ushbu kodeksning maxsus qismi moddasida umrbod ozodlikdan mahrum qilish jazosini tayinlash nazarda tutilgan jinoyatni sodir etgan shaxsga nisbatan, javobgarlikka tortish muddatlarini qo'llash masalasi sud tomonidan hal qilinadi. Agar sud javobgarlikka tortish muddatini qo'llashni lozim topmasa, umrbod ozodlikdan mahrum qilish tayinlanadi. Ishni tergov qilish yoki sudda ko'rish vaqtida sharoit o'zgarganligi tufayli sodir etilgan qilmish o'zining ijtimoiy xavfliligini yo'qotgan deb topilsa, jinoyat sodir etgan shaxs javobgarlikdan ozod qilinishi mumkin.

Jinoyat kodeksining 65- moddasida esa ishni tergov qilish yoki sudda ko'rish vaqtida sharoit o'zgarganligi tufayli jinoyat sodir etgan shaxs ijtimoiy xavflilik xususiyatini yo'qotgan deb topilsa, javobgarlikdan ozod qilinishi mumkin. Ijtimoiy xavfi katta bo'lmagan yoki uncha og'ir bo'lmagan jinoyatni birinchi marta sodir etgan shaxs, agar u aybini bo'yniga olish to'g'risida arz qilgan, chin ko'ngildan pushaymon bo'lgan, jinoyatning ochilishiga faol yordam bergan va keltirilgan zararni bartaraf qilgan bo'lsa, javobgarlikdan ozod qilinishi mumkin. Ushbu Kodeks Maxsus qismining tegishli moddasida alohida ko'rsatilgan hollarda, jinoyat sodir etgan shaxs o'z qilmishiga amalda pushaymon bo'lgan taqdirda javobgarlikdan ozod qilinishi lozim. Og'ir yoki o'ta og'ir jinoyatlarni sodir etganlik uchun sudlanganlik holati tugallanmagan yoki sudlanganligi olib tashlanmagan shaxslar yarashilganligi munosabati bilan jinoiy javobgarlikdan ozod qilinmaydi. Agar jinoyat sodir etgan shaxsda hukm chiqarilguniga qadar o'z harakatlarining ahamiyatini anglay olmaydigan yoki ularni boshqara olmaydigan tarzda ruhiy holatning buzilishi yuzaga kelgan bo'lsa, u javobgarlikdan ozod qilinadi. Ayblov hukmida ikki muddat belgilanadi. Birinchi muddat – tayinlangan jazo turlaridan birining, ya'ni ozodlikdan mahrum qilish, axloq tuzatish ishlari, intizomiy qismga jo'natish yoki xizmat bo'yicha cheklash muddati; ikkinchisi – shartli hukm qilishning zaruriy tarkibiy qismi bo'lgan sinov muddati. Sinov muddati sud hukmida aniq belgilangan vaqt bo'lib, ushbu vaqt davomida mahkum tayinlangan jazoni haqiqatda o'tashdan shartli ravishda ozod qilinadi va ushbu muddat davomida uning zimmasiga jazo maqsadlariga erishishni ta'minlovchi muayyan vazifalar yuklatiladi, shuningdek, mahkumning rioya etishi keyinchalik unga nisbatan tayinlangan jazoni ijro

etmaslikka imkon beradigan muayyan shartlar ilgari suriladi. Bunday shaxsga nisbatan sud tomonidan tibbiy yo‘sindagi majburlov choralari qo‘llanilishi mumkin. Jinoyat sodir etgan shaxs amnistiya akti asosida javobgarlikdan ozod qilinishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda sudlanganlik holatini tugatish uchun qonunda belgilangan muddat davomida shaxs yangi jinoyat sodir etmagan bo‘lishi zarur. Sudlanganlik muddati mobaynida shaxs yangi jinoyat sodir etsa, ushbu muddat so‘nggi jinoyat uchun asosiy va qo‘shimcha jazo o‘talgan paytdan boshlab hisoblanishi zarur. Shaxs og‘irroq jinoyati uchun sudlanganlik holatining tugash muddati o‘tmagunicha sodir etgan jinoyatlarning barchasi uchun sudlangan hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1 O‘zME. Birinchi jild . Toshkent, 2000 –yil.
- 2 <https://lex.uz>.
- 3 O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi 2023-y
- 4 Bola huquqlari to‘g‘risida konvensiya
- 5 O.A.Tadjibayev, K.R.Ramazonova “ Inson huquqlari” o‘quv qo‘llanmasi
- 6 Raxmonqulov H.R Fuqarolik huquqi va muammolari:Darslik, I-qism. – T., 2010.
- 7 Ikromov, X. (2024). HARBIY-VATANPARVARLIK HARAKATI. Talqin va tadqiqotlar, 1(1).
- 8 Икромов, Х. О. (2023). ЎЗБЕКИСТОНДА ҲАРБИЙВАТАНПАРВАРЛИК ҲАРАКАТИНИ ТАШКИЛ ЭТИШНИНГ ИЖТИМОЙИФАЛСАФИЙ МАСАЛАЛАРИ. GOLDEN BRAIN, 1(9), 102-107.
- 9 Egamberdiyev, A. YOSHLAR FAOLIYATINING FALSAFIY JONLARI. Zbiór artykułów naukowych recenzowanych , 91 (1), 2022-2026.
- 10 Abdumalikovich, E. A. (2018). Uyushmagan yoshlar bilan ishlashning innovatsion usullari. Evropa fanlari sharhi , (9-10-1), 259-260.
- 11 Yusupova, S. va Norinova, D. (2023). YOSH AVLOD TARBIYASIDA “TA’LIM” FANINI O‘QITISH VA O‘QITISH TUSHUNCHASINING O‘RNI. Fan va innovatsiyalar , 2 (B6), 98-101.
- 12 Nizomtdinovna, Y. S. (2022). Farg‘ona vodiysidagi tarixiy demografik jarayonlar. Miasto Przyszłości , 24 , 546-548.
- 13 Egamberdiyev, A., & Poziljonov, J. (2023). JADID MARIFATPARVARLARINING TA'LIM-TARBIYANI ISLOH QILISHDAGI O'RNI. Talqin va katta , 1 (24).
- 14 Poziljonov, J. (2024). TURKISTON JADIDLARI IJTIMOIFYALSAFIY TA'LIMOTINING KELIB CHIQUISH OMILLARI. Sharh va tadqiqotlar , 2 (1 (23)).
- 15 Qosimbek o‘g‘li, PJ (2023). JADIDCHILIKNING, JAMIYAT HUQUQIY O 'ZLIGINI SHAKILLANTIRISHGA YO 'NALTIRILGAN TARG 'IBOT MAQSAD MUDDAOSI. OBRAZOVANIE NAUCA I INNOVATIONNYE IDEI V MIRE , 20 (7), 39-42.
- 16 Poziljonov, J. (2023). Jadid ma'rifatparvarlarining ta'lim-tarbiyani isloh qilishdagi o'rni. TALQIN VA TADQIQOTLAR ILMIY-USLUBIY JURNALI .
- 17 Ikromov, X. (2024). HARBIY-VATANPARVARLIK HARAKATI. Talqin va katta , 1 (1).

INSON HUQUQLARI VA XALQARO HUQUQ TO'G'RISIDA

Ijtimoiy gumanitar fanlar kafedrası o'qituvchisi

Ikromov Hayrullo Orifjonovich

Abdullayev Muhammadali Tavakkal o'g'li

ADPI Milliy g'oya va ma'naviyat asoslari

huquq ta'lim yo'nalishi 3 – bosqich talabasi

Annotatsiya: Mazkur, maqolada inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasining mazmun mohiyati hamda O'zbekiston Respublikasining inson huquqlari sohasidagi milliy normativ – huquqiy hujjatlar bayon qilingan va keng tahlil qilingan.

Аннотация: В настоящей статье изложена сущность содержания Всемирной декларации прав человека и национальных нормативных правовых актов Республики Узбекистан в области прав человека и проведен обширный юридический анализ этих нормативных правовых актов.

Annotation: this article describes the essence of the Universal Declaration of human rights and the National normative legal acts of the Republic of Uzbekistan in the field of human rights , and manashu normative legal acts are widely analyzed in legal terms.

Kalit so'zlar: inson huquqlari, shaxs , davlat qabul qilingan qonunlar deklaratsiyalar va konferensiyalar .

Ключевые слова: права человека, личность, государство законы, принятые декларации и конференции .

Keywords: human rights, person , laws adopted by the state declarations and conferences .

Hozirgi vaqtda O'zbekiston Respublikasida inson huquqlari bo'yicha 80 dan ortiq xalqaro hujjatlarga jumladan BMT ni 6 asosiy shartnomasi va 4 ta fakultativ protakoliga qo'shilgan bo'lib ularning amalga oshirilishi yuzasidan BMT ning Inson huquqlari bo'yicha kengashi va shartnomaviy qo'mitalariga muntazam ravishda milliy ma'ruzalarni taqdim etib kelmoqda . 1948-yilda Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi qabul qilingan va unda eng muhim inson huquqlarining sanog'i va mazmuni belgilab qo'yilgan. BMTning 1966-yili ikkita - Fuqarolik va siyosiy huquqlar to'g'risidagi hamda Iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar

to‘g‘risidagi xalqaro paktlarni qabul qilishi ushbu yo‘nalishda qo‘yilgan navbatdagi jiddiy qadam bo‘ldi.

Inson huquqlarining ayrim toifalariga taalluqli ko‘plab konvensiyalar qabul qilindi. Bunda aholining himoyaga o‘ta muhtoj qatlamlarining huquqlari, avvalambor, ayollar va bola huquqlariga alohida e‘tibor qaratildi. Bir qancha xalqaro hujjatlar inson huquqlariga qarshi jinoyatlarga barham berishga qaratilgan. Genotsid va aparteidni taqiqlash to‘g‘risidagi, irqiy kamsitishning barcha shakllarini tugatish to‘g‘risidagi, qullikni taqiqlash to‘g‘risidagi kabi qator konvensiyalar shular jumlasidandir. Bunda Xalqaro Mehnat Tashkilotining ko‘psonli konvensiyalari o‘ziga xos majmuani tashkil etgani, ayniqsa, diqqatga sazovordir. Inson huquqlari bo‘yicha konvensiyalarning bir qanchasi mintaqaviy darajada – Afrika Birligi tashkiloti, Amerika Davlatlari tashkiloti, Yevropa Kengashi va MDH doirasida qabul qilingandir.

MDH davlatlari 1993-yil 24-sentabrda qabul qilgan Inson huquqlari va asosiy erkinliklari sohasidagi xalqaro majburiyatlar to‘g‘risidagi deklaratsiyada ishtirokchilar milliy qonunchilikni inson huquqlari sohasidagi bitimlar, xususan, YEXHT hujjatlari bo‘yicha majburiyatlarga muvofiqlashtirish yuzasidan tegishli choralar ko‘rish mas‘uliyatini o‘z zimmasiga olgan. 1995-yilning 26-mayida Inson huquqlari va asosiy erkinliklari to‘g‘risida MDH konvensiyasi qabul qilingan. Inson huquqlari sohasida davlatlararo hamkorlik keng miqyosdagi masalalarni o‘z ichiga oladi. Unga fan, madaniyat, ta‘lim, axborot almashish, kishilar o‘rtasidagi aloqalar borasidagi hamkorliklar kiradi. Davlatlararo hamkorlik markazida inson huquqlari turadi.

Xalqaro huquq nuqtai nazaridan inson huquqlari – har qanday jamiyatda shaxsning huquqiy holatini belgilashda muhim bo‘lgan huquqdir. Turli jamiyatlar inson huquqlarini ta‘minlashda turli ijtimoiy imkoniyatlarga ega. Biroq davlatlar uchun shaxsga qanday huquqlar berilishi va milliy qonunlarda mustahkamlab qo‘yilishi lozimligi borasidagi qarashlarning ma‘lum darajada mos kelishi xarakterlidir. BMT Ustavida inson huquqlari va asosiy erkinliklari to‘g‘risida so‘z boradi. Aksariyat hollarda bu ikki tushunchani qisqa qilib «inson huquqlari» deb yuritiladi, chunki gap bir tartibdagi voqelik xususida bormoqda. Huquq ham, erkinlik ham – shaxsning yoki bir guruh shaxslarning qonun bilan kafolatlangan lozim darajada xulq-atvor o‘lchovidir. Huquqni amalga oshirish tartibi u yoki bu darajada tartibga solinadi.

«Inson huquqlari» atamasi xalqaro siyosiy tilda Amerikaning mustaqillik urushi va Buyuk fransuz inqilobidan so‘ng paydo bo‘lgan. O‘sha paytlarda tegishli

davlatning ichki hujjatlarida inson va fuqarolik huquqlari to‘g‘risida so‘z borgan. BMT Ustavida fuqarolik huquqlari to‘g‘risida so‘z yuritilmaydi. Ko‘rinib turibdiki, inson huquqlarini xalqlar huquqidan ajratish mumkin emas. 1966-yilda qabul qilingan inson huquqlari to‘g‘risidagi ikkita xalqaro Pakt ham xalqlarni o‘z taqdirini o‘zi belgilash huquqidan boshlanadi. Inson huquqlarini hurmat qilish tamoyili xalqaro huquqning asosiy tamoyillaridan biri sifatida 1945-yilda BMT Ustavining qabul qilinishi bilan qaror topdi. U Ustavda xalqaro huquq tamoyillari orasida ko‘rsatib o‘tilmagan. Biroq Ustavning 1-moddasi uchinchi bandida BMT maqsadlaridan biri «inson huquqlari va asosiy erkinliklarini barcha uchun irqidan, jinsidan, tili va dinidan qat’i nazar, istisnosiz hurmat qilish» borasida xalqaro hamkorlikni amalga oshirish hisoblanadi, deb ko‘rsatilgan. **Inson huquqlari bo‘yicha asosiy xalqaro huquqiy hujjatlar qatoriga avvalo inson huquqlari bo‘yicha xalqaro bill kiradi. Xalqaro billga:**

- 1948-yildagi Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi;
- 1966-yildagi Iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar to‘g‘risidagi Xalqaro pakt;
- 1966-yildagi Fuqarolik va siyosiy huquqlar to‘g‘risidagi Xalqaro pakt, unga 1966 va 1992-yillardagi Fakultativ protokollar kiradi.

Inson huquqlari bo‘yicha xalqaro hujjatlar jumlasiga yana quyidagilar kiradi:

- ❖ 1960-yildagi Mustamlaka mamlakatlar va xalqlarga mustaqillik berish to‘g‘risidagi Deklaratsiya;
- ❖ 1948-yildagi Genotsid jinoyatining oldini olish va uni sodir etganlarni jazolash to‘g‘risidagi konvensiya;
- ❖ 1965-yildagi Irqiy kamsitishlarning barcha shaklini bekor qilish to‘g‘risidagi Xalqaro konvensiya;
- ❖ 1973-yildagi Aparteid jinoyatlarining oldini olish va uni sodir etganlik uchun jazolash Xalqaro konvensiyasi;
- ❖ 1949-yildagi Urush qurbonlarini himoya qilish to‘g‘risidagi Jeneva konvensiyasi va 1977-yildagi I va II qo‘shimcha protokollar;
- ❖ 1952-yildagi Ayollarning siyosiy huquqlari to‘g‘risidagi konvensiya;
- ❖ 1979-yildagi Ayollarga nisbatan kamsitishning har qanday shaklini bekor qilish to‘g‘risidagi konvensiyasi;
- ❖ 1959-yildagi Bolalar huquqi deklaratsiyasi;
- ❖ 1989-yildagi Bolalar huquqi to‘g‘risidagi konvensiya;

- ❖ 1957-yildagi Turmushga chiqqan ayolning fuqaroligi to'g'risidagi konvensiya;
- ❖ 1974-yildagi Ayollar va bolalarni qurolli mojarolar davridagi favqulodda vaziyatlarda himoya qilish to'g'risidagi deklaratsiya;
- ❖ 1961-yildagi Fuqarosizlikni kamaytirish to'g'risidagi konvensiya;
- ❖ 1954-yildagi Aparteidlarning maqomi to'g'risidagi konvensiya;
- ❖ 1951-yildagi Qochoqlar maqomi to'g'risidagi konvensiya va 1966-yildagi protokol;
- ❖ 1950-yildagi BMTning Qochoqlar ishi bo'yicha Oliy Komissari boshqarmasining Ustavi;
- ❖ 1957-yildagi Hududiy boshpana to'g'risidagi Deklaratsiya va boshqalar.

BMT Ustavi inson huquqlari tushunchasini aniqlashtirmasa-da, ma'lum darajada unga ko'maklashuvchi bir necha tamoyillarni ifodalaydi. Inson huquqlari sohasidagi boshqa hujjatlar – ishtirokchilar uchun majburiy xarakterga ega bo'lgan xalqaro shartnomalardir. Ularga 1965-yil 21-dekabrda barcha irqiy kamsitishlarni bartaraf etish to'g'risidagi Xalqaro konvensiya, 1966-yil 19-dekabrda iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar to'g'risidagi Xalqaro pakt, 1984-yil 10-dekabrda Qiynoq hamda muomala va jazolashning shafqatsiz g'ayriinsoniy yoki qadr-qimmatni kamsituvchi turlariga qarshi konvensiya va boshqa shartnomalar kiradi.

Ombudsman – alohida shaxs yoki bir guruh shaxslar bo'lishi ham mumkin. Odatda u o'zining konstitutsiyaviy vakolatlari doirasida yoki maxsus qonun asosida faoliyat ko'rsatuvchi parlament tomonidan tayinlanadi. Shunga ko'ra, Ombudsman jabrlangan shaxs va hukumat o'rtasidagi xolis vositachi sifatida faoliyat ko'rsatadi. O'zbekistonda Ombudsman instituti, ya'ni inson huquqlari bo'yicha Oliy Majlis vakili 1995-yildan buyon faoliyat ko'rsatmoqda.

Boshpana huquqi – ma'lum bir davlat tomonidan o'zining fuqaroligiga ega bo'lgan davlatda yoki doimiy yashash joyida siyosiy qarashlari uchun ta'qibga olingan biron-bir shaxsga yashirinish imkoniyatini berish va bunday shaxsni ushlab bermaslikdir.

Qochoqlar – millati, diniy e'tiqodi, siyosiy e'tiqodi uchun ta'qiblardan, harbiy harakatlar yoki boshqa favqulodda holatlar natijasida doimiy yashab kelgan davlatini tashlab chiqqan shaxslardir.

Majburan ko'chirilganlar – harbiy harakatlar o'tkazilishi, jamoat tartibining ommaviy ravishda buzilishi va boshqa inson huquqlarining buzilishi natijasida millati, tili, siyosiy va diniy e'tiqodi bo'yicha jabrlanishi yoki ta'qib ostiga olinish xavfidan o'z davlat chegarasi doirasida doimiy yashash joylarini tashlab

chiqqan shaxslar. Inson huquqlari Komissiyasi o'z navbatida o'zining ekspertlar organi kamchilikni himoya qilish va kamsitishning oldini olish bo'yicha kichik komissiya tuzgan.

Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki O'zbekiston Respublikasida insonning huquqlar va erkinliklari birinchi o'rinda turadi. O'zbekiston Respublikasida yashayotgan barcha insonlar ya'ni jinsi, irqi tili dini, ijtimoiy kelib chiqishi va tabaqasidan qat'iy nazar hech qanday kamsitishlarsiz yashashi 1948 – yilda qabul qilingan Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasida belgilab qo'yilgan .

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi.
2. Bola huquqlari to'g'risida konvensiya.
3. O.A.Tadjibayev, K.R.Ramazonova “ Inson huquqlari” o'quv qo'llanmasi
4. Raxmonqulov H.R Fuqarolik huquqi va muammolari:Darslik, I-qism. – T., 2010.
5. Ikromov, X. (2024). HARBIY-VATANPARVARLIK HARAKATI. Talqin va tadqiqotlar, 1(1).
6. Икромов, Х. О. (2023). ЎЗБЕКИСТОНДА ҲАРБИЙВАТАНПАРВАРЛИК ҲАРАКАТИНИ ТАШКИЛ ЭТИШНИНГ ИЖТИМОИЙФАЛСАФИЙ МАСАЛАЛАРИ. GOLDEN BRAIN, 1(9), 102-107.
7. Egamberdiyev, A. YOSHLAR FAOLIYATINING FALSAFIY JONLARI. Zbiór artykułów naukowych recenzowanych , 91 (1), 2022-2026.
8. Abdumalikovich, E. A. (2018). Uyushmagan yoshlar bilan ishlashning innovatsion usullari. Evropa fanlari sharhi , (9-10-1), 259-260.
9. Yusupova, S. va Norinova, D. (2023). YOSH AVLOD TARBIYASIDA “TA'LIM” FANINI O'QITISH VA O'QITISH TUSHUNCHASINING O'RNI. Fan va innovatsiyalar , 2 (B6), 98-101.
10. Nizomtdinovna, Y. S. (2022). Farg'ona vodiysidagi tarixiy demografik jarayonlar. Miasto Przyszłości , 24 , 546-548.
11. Egamberdiyev, A., & Poziljonov, J. (2023). JADID MARIFATPARVARLARINING TA'LIM-TARBIYANI ISLOH QILISHDAGI O'RNI. Talqin va katta , 1 (24).
12. Poziljonov, J. (2024). TURKISTON JADIDLARI IJTIMOYFALSAFIY TA'LIMOTINING KELIB CHIQUISH OMILLARI. Sharh va tadqiqotlar , 2 (1 (23)).
13. Qosimbek o'g'li, PJ (2023). JADIDCHILIKNING, JAMIYAT HUQUQIY O'ZLIGINI SHAKILLANTIRISHGA YO'NALTIRILGAN TARG'IBOT MAQSAD MUDDAOSI. OBRAZOVANIE NAUCA I INNOVATSIONNYE IDEI V MIRE , 20 (7), 39-42.
14. Poziljonov, J. (2023). Jadid ma'rifatparvarlarining ta'lim-tarbiyani isloh qilishdagi o'rni. TALQIN VA TADQIQOTLAR ILMIY-USLUBIY JURNALI .
15. Ikromov, X. (2024). HARBIY-VATANPARVARLIK HARAKATI. Talqin va katta , 1 (1).

TABLE OF CONTENTS / ОГЛАВЛЕНИЯ / MUNDARIJA

№	The subject of the article / Тема статьи / Maqola mavzusi	Page / Страница / Sahifa
1	TIL O'RGANISHDA DIQQAT VA XOTIRANING AHAMIYATI VA ULARDAN SAMARALI FOYDALANISH YO'LLARI	3
2	PSIXOLINGVISTIK JIHATLARNING INGLIZ TILINI O'QITISHDAGI AHAMIYATI	11
3	TASK-BASED TEACHING ENGLISH LANGUAGE FOR DEVELOPING NINTH-GRADE STUDENTS' SPEAKING SKILLS	15
4	DIOGRAMMALAR YARATISHDA "PLOTLY" MODULIDAN OQILONA FOYDALANISH	18
5	ULOQ-KO'PKARI BILAN SHUG'ULLANUVCHI CHAVANDOZLARNING JISMONIY SIFATLARINI RIVOJLANTIRISH USLUBIYATI	24
6	THE FUNCTION OF HUMOR IN 19 TH CENTURY BRITISH NOVELS	30
7	A LINGUISTIC ANALYSIS OF THE ROLE OF GRAMMAR IN LANGUAGE CHANGE	34
8	THE ROLE OF TRANSLATION IN GLOBAL LITERARY EXCHANGE	38
9	MNEMONIKA METODI ORQALI INGLIZ TILINI SAMARALI VA OSON O'RGANISH	42
10	XALQARO BAHOLASH TIZIMI	48
11	LIQUIDITY MANAGEMENT – A COMPARISON OF APPROACHES TO MODELING CASH FLOWS FOR VARIABLE BANK PRODUCTS	57
12	EUROPEAN ASSET MANAGEMENT STUDY 2024: REMAINING CAUTIOUS DESPITE MARKET GROWTH	62
13	RISK APPETITE FRAMEWORK AS A CHANCE TO IMPROVE BANK'S RISK GOVERNANCE	66
14	BASEL IV: APPROACH FOR DETERMINING THE CAPITAL CHARGES	72
15	O'ZBEKISTONDA TADBIRKORLIKDAGI YUTUQLAR VA INVESTORLARGA BIZNESDA YARATILAYOTGAN QULAYLIKLAR	76
16	SUPERVISORY AND MARKET FOCUS ON INTEREST RATE AND LIQUIDITY RISKS IN THE BANKING BOOK	79
17	YANGILANAYOTGAN O'ZBEKISTON IJTIMOYIY-SIYOSIY HAYOTIDA KASABA UYUSHMA FAOLIYATI TIZIMINI RIVOJLANTIRISH SIYOSATI	82
18	KORRUPSIYAGA QARSHI KURASHISH VA XALQARO REZOLYUTSIYALAR	88
19	YOSHLAR VA MAFKURA: TA'LIM VA TARBIYANING RO'LI	94

20	BANKLARNING IQTISODIY SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALAR	98
21	TOVUQLARDA KALSIY FOSFOR ALMASHINUVI BUZULISHLARINI PROFILAKTIKASI	102
22	MYSQL, MSSQL, POSTGRESQL VA SQLITE - AFZALLIKLARI VA KAMCHILIKLARI	111
23	RAQAMLI FIRIBGARLAR AVJIDA	116
24	AI HAMMA YERDAMI? SUN'Y INTELLEKT DAVRIDA INSON BO'LISH	121
25	THE ROLE OF INTERACTIVE TECHNOLOGY IN DEVELOPING SPEAKING SKILLS: A COMPARATIVE ANALYSIS	126
26	BO'LAJAK DOKTORLAR JISMONIY TAYYORGARLIGINI BAHOLASH	129
27	ДЕЕПРИЧАСТИЕ. СЕМАНТИЧЕСКИЕ, МОРФОЛОГИЧЕСКИЕ И СИНТАКСИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ДЕЕПРИЧАСТИЙ В СОПОСТАВЛЯЕМЫХ ЯЗЫКАХ	136
28	ONA TILI VA ADABIYOT DARSLARIDA AKTning O'RNI	138
29	XOM IPAK ISHLAB CHIQRISH MAHSULOTLARI SINOV LABORATORIYASINI AKKREDITATSIYAGA TAYYORLASH	144
30	SHAXS SALOMATLIGINI KAFOLATLOVCHI SANOGEN TAFAKKUR RIVOJLANTIRISHNING AHAMIYATI	148
31	TALABALARDA AXBOROT ISTE'MOLINING IJTIMOY-PSIXOLOGIK JIHATLARI	153
32	ISH JARAYONIDAGI HISSIY VA JISMONIY BOSIM ORTIDAGI STRESLARNI PSIXOLOGIK JIXATDAN BARTARAF ETISH USULLARI	158
33	DEVELOPING COMMUNICATIVE COMPETENCE: STRATEGIES FOR ENHANCING SPEAKING SKILLS IN ENGLISH LANGUAGE LEARNERS	161
34	ЗАМОНАВИЙ КОМПЮТЕР ДАСТУРЛАРИ ЁРДАМИДА ФОЙДАЛИ ҚАЗИЛМА КОНЛАРИНИНГ ЁР ЁРИҚЛАРИГА БОҒЛИҚЛИГИНИ ЎРГАНИШ (ЖАНУБИЙ ЎЗБЕКИСТОН ХУДУДИ МИСОЛИДА)	165
35	HOW TO MASTER ENGLISH GRAMMAR EFFECTIVELY	174
36	O'SMIRLIK DAVRIDA TORTINCHOQLIK SHAXS-XUSUSIYATLARINI BARTARAF ETISH YO'LLARI	177
37	A STUDY OF LANGUAGE TRANSFER IN THE PROCESS OF SECOND LANGUAGE ACQUISITION	181
38	THE ROLE OF WORKING MEMORY IN LANGUAGE LEARNING	184
39	JAVOBGARLIKDAN VA JAZODAN OZOD QILISH TUSHUNCHASI TURLARI VA BELGILARI	187
40	INSON HUQUQLARI VA XALQARO HUQUQ TO'G'RISIDA	191

Внимание!— ЛУЧШИЕ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ статьи и номера в юридическом, медицинском, социальном, научном журнале, информация в классах, права на информацию и правильные органы несут ответственность за точность данных органов.

Главный редактор:

В. Л. Семёнов

Помощник редактора:

М. А. Борисов

Редактор дизайна:

З. Ш. Халиков